

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
DERSİ İNANÇ ÖĞRETİMİNDE ESAB-I NÜZUL**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muzaffer ÜZÜMCÜ

**Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Din Eğitimi**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Recep KAYMAKCAN

HAZİRAN -2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
DERSİ İNANÇ ÖĞRETİMİNDE ESAB-I NÜZUL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muzaffer ÜZÜMCÜ

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Din Eğitimi

Bu tez 21/06/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Recep KAYMAKÇI Prof. Dr. Suat ÇEBECİ Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AKYÜZÖBLÜ

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muzaffer ÜZÜMCÜ

11.06.2011

ÖNSÖZ

Din Öğretimi alanında daha etkili ve kalıcı sonuçlar elde etmek için sürekli çalışmalar yapılmakta ve ilerlemeler kaydedilmektedir. Özellikle son yıllarda okullardaki din derslerinde verimliliği arttırmaya yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Başarılı bir din öğretimi için öğretim materyallerinin seçiminin bilinmesi ve bu materyallerin nasıl kullanılacağına farkında olunması gerekir. Çalışmamızda daha verimli ve kazanım oranı daha yüksek bir din eğitimi için esbab-ı nüzul materyallerinin rolünü belirlemeye çalıştık.

İslam dininin temel kaynağı olan Kuran'ı anlamak için esbab-ı nüzul çok önemlidir. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları hazırlanırken ayetlere geniş yer verilmekte ancak esbab-ı nüzulden faydalanılmamaktadır. İlköğretim birinci kademe öğrencileri gelişim özellikleri itibarıyla somut düşünmeye daha yatkındır. Dinin inanç alanı ve bu alanla ilgili ayetler ise soyuttur ve genelde öğrencinin bu ayetleri algılayabilmesi için açıklamalara ihtiyaç duyulur. İşte bu noktada, ilköğretim öğrencisinin somut düşünen zihnine soyut içerikli konuları nasıl anlatabiliriz sorusunu sorduğumuzda esbab-ı nüzul karşımıza çıkmaktadır. Esbab-ı nüzul ayetleri belirli bir zamanın ve mekanın içine sokarak, olaylarla bağlantısını kurarak somutlaştırabilir ve somut düşünen zihinlere ayetleri yaklaştırabilir. Bu noktadan hareketle öğrenci din dersinin temel kaynağı olan Kuran ayetlerini esbab-ı nüzulle daha iyi kavrayabilir.

Çalışmamda bana rehberlik eden saygıdeğer hocam Prof. Dr. Recep Kaymakcan'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmam esnasında her türlü fedakarlığı gösteren ve bana yardımcı olan eşime, değerli öğretmen arkadaşlarım Murat Işık ve Fatma Bahçıvan'a şükranlarımı sunuyorum. Beni yetiştiren ve ilme teşvik eden anne ve babama da ayrıca müteşekkirim.

Muzaffer Üzümcü

11.06.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ESBAB-I NÜZUL	5
1.1. Esbab-1 Nüzulün Tanımı	5
1.2. Esbab-1 Nüzulü Bilmenin Önemi	7
1.3. Esbab-1 Nüzulün Doğuşu ve Gelişimi	10
1.4. Esbab-1 Nüzulün Tarihselliği	12
1.5. Esbab-1 Nüzule Bağlı Sınırlılıklar	14
1.6. Esbab-1 Nüzulün Kabul Şartları	16
1.7. Esbab- Nüzulün Sunum Şekilleri	18
BÖLÜM 2: İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİSİNİN GELİŞİMİ	20
2.1. Bilişsel Gelişim	20
2.2. Ahlaki Gelişim	24
2.3. Sosyal Gelişim	28
2.4. Dini Gelişim	31
2.5. İnanç Gelişimi	35
BÖLÜM 3: İLKÖĞRETİM DKAB DERSİ İNANÇ ÖĞRETİMİ	38
3.1. İlköğretim DKAB Dersi Öğrenme Alanları	38
3.2. İlköğretim DKAB Dersi İnanç Öğretimi Konuları	47
3.3. İlköğretim DKAB Dersi İnanç Öğretimi Konularının Çocukların Gelişimine Uygunluğu.....	54
3.3.1. Dördüncü Sınıf İnanç öğrenme Alanının Çocukların Dini Gelişim Niteliklerine Uygunluğu	54
3.3.2. Beşinci Sınıf Konularının Çocukların Dini Gelişim Niteliklerine Uygunluğu	56

3.3.3. Altıncı Sınıf Konularının Çocukların Dini Gelişim Niteliklerine Uygunluğu	58
3.3.4. Yedinci Sınıf Konularının Çocukların Dini Gelişim Niteliklerine Uygunluğu	59
3.3.5. Sekizinci Sınıf Konularının Çocukların Dini Gelişim Niteliklerine Uygunluğu	61
3.4. İlköğretim DKAB Dersi İnanç Öğretimi Konularının Çocukların Gelişimine Göre Öğretimi ve Esbab-ı Nüzul	62
3.5. Allah İnancı Ünitesi Konularının Esbab-ı Nüzulle İşlenişi.....	73
BÖLÜM 4: BULGULAR VE YORUMLAR.....	89
4.1. Araştırmaya Katılan Deneklerin Kişisel Özellikleri	89
4.2. Kontrol ve Deney Grubu Deneklerinin Öntest ve Sontest Puanlarının Genel Görünümü.....	92
4.3. Kontrol ve Deney Grubuna Ait Deneklerin Öntest-Sontest Puanlarının T-Testi Sonuçları.....	97
4.4. Kontrol ve Deney Grubuna Ait Deneklerin Öntest-Sontest Puanlarının Bağımsız Değişkenlere Göre Farklılaşması	100
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA	111
EKLER.....	117
ÖZGEÇMİŞ.....	122

KISALTMALAR

- F** : F değeri
N : Frekans
P : Anlamlılık Puanı
S : Sayı
Sd : Serbestlik Derecesi
Sh : Standart hata
SPSS : (Statistical Package For Social Sciences) veri analizi programı
Ss : Standart Sapma
t : T testi değerleri
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
X : Ortalama
Yay :Yayınlar

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri ve Süreleri.....	47
Tablo 2: İlköğretim 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri ve Süreleri.....	48
Tablo 3: İlköğretim 6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri ve Süreleri.....	48
Tablo 4: İlköğretim 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri ve Süreleri.....	49
Tablo 5: İlköğretim 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri ve Süreleri.....	49
Tablo 6: İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi İnanç Öğrenme Alanları	50
Tablo 7: Öğrencilerin Dâhil Oldukları Gruplara Göre Dağılımı.....	88
Tablo 8: Deneklerin Yaşlara Göre Dağılımı	89
Tablo 9: Deneklerin Cinsiyetine Göre Dağılımı	89
Tablo 10: Deneklerin Ailelerinin Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı.....	89
Tablo 11: Deneklerin Babalarının Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı	90
Tablo 12: Deneklerin Annelerinin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı.....	90
Tablo 13: Deneklerin Babalarının Mesleklerine Göre Dağılımı.....	90
Tablo 14: Deneklerin Annelerinin Mesleklerine Göre Dağılımı	91
Tablo 15: Deneklerin Okul Dışı Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Dağılımı.....	91
Tablo 16: Kontrol Grubundaki Deneklerin Öntest Puanları Dağılımı	92
Tablo 17: Kontrol Grubundaki Deneklerin Sontest Puanları Dağılımı.....	93
Tablo 18: Deney Grubundaki Deneklerin Öntest Puanları Dağılımı	94
Tablo 19: Deney Grubundaki Deneklerin Sontest Puanları Dağılımı.....	95
Tablo 20: Öntest Puanlarının Kontrol-Deney Gruplarına Göre T-Testi Sonuçları.....	96
Tablo 21: Sontest Puanlarının Kontrol Deney Gruplarına Göre T-Testi Sonuçları.....	96
Tablo 22: Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Öntest ve Sontest Puanlarının t-Testi.....	98
Tablo 23: Deney Grubundaki Öğrencilerin Öntest ve Sontest Puanlarının t-Testi Sonuçları	99
Tablo 24: Kontrol Grubu Öğrencilerinin Öntest Puanlarının Cinsiyetlere Göre t- Testi Sonuçları.....	100

Tablo 25: Kont. Grubu Öğr. Sontest Puanlarının Cins. Göre t- Testi Sonuçları.....	100
Tablo 26: Deney Grubu Öğrencilerinin Öntest Puanlarının Cinsiyetlere Göre t- Testi Sonuçları	100
Tablo 27: Deney Grubu Öğr. Sontest Puanlarının Cins. Göre t- Testi Sonuçları	101
Tablo 28: Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Öntest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre Analizi	101
Tablo 29: Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Öntest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre Varyans Analizi Sonuçları	102
Tablo 30: Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Sontest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre t- Testi Sonuçları	102
Tablo 31: Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Sontest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre Varyans Analizi Sonuçları	102
Tablo 32: Deney Grubundaki Öğrencilerin Öntest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre t- Testi Sonuçları	103
Tablo 33: Deney Grubundaki Öğrencilerin Öntest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre Varyans Analizi Sonuçları	103
Tablo 34: Deney Grubundaki Öğrencilerin Sontest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre t- Testi Sonuçları	103
Tablo 35: Deney Grubundaki Öğrencilerin Sontest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre Varyans Analizi Sonuçları	104
Tablo 36: Kontrol Grubu Öğrencilerinin Öntest Puanlarının Okuldan Başka Yerde Din Eğitimi Alma Durumuna Göre t- testi Sonuçları	105
Tablo 37: Kontrol Grubu Öğrencilerinin Sontest Puanlarının Okuldan Başka Yerde Din Eğitimi Alma Durumuna Göre t- testi Sonuçları	105
Tablo 38: Deney Grubu Öğrencilerinin Öntest Puanlarının Okuldan Başka Yerde Din Eğitimi Alma Durumuna Göre t- testi Sonuçları	105
Tablo 39: Deney Grubu Öğrencilerinin Sontest Puanlarının Okuldan Başka Yerde Din Eğitimi Alma Durumuna Göre t- testi Sonuçları	106

Tezin Başlığı : İlköğretim Din Kül. ve Ahlak Bilgisi Dersi İnanç Öğretiminde Esbab-ı Nüzul	
Tezin Yazarı : Muzaffer Üzümcü	Danışman : Prof. Dr. Recep Kaymakcan
Kabul Tarihi : 21/06/2011	Sayfa Sayısı : vii (ön kısım) + 116 (tez) + 5(ekler)
Anabilimdalı : Felsefe ve Din Bilimleri	Bilimdalı : Din Eğitimi
Araştırma ilköğretim din dersi inanç öğretiminde, ders kitabına alternatif yeni bir konu işleyiş tekniği sunmaktadır. Bu tekniğin amacı ilköğretim din dersinde kazanımların gerçekleşme oranını yükseltmek ve soyut kavramların kavranmasını kolaylaştırmaktır. Dinin iman boyutu soyut kavramlardan teşekkül ettiği için soyut düşünme kabiliyetini elde edememiş ilköğretim öğrencisinin inanç öğrenme alanındaki konuları kavraması oldukça güçtür. Ayetlerin esbab-ı nüzulleri içerdikleri olay, zaman, mekan ve şahıs gibi unsurlar sayesinde konuların kavranmasını kolaylaştırabilir. Araştırma, 2010–2011 öğretim yılının II. yarısında İstanbul ilinde bulunan iki okulun 5. Sınıflarında okuyan kız ve erkek 145 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Araştırma bu öğrenciler üzerinde test tekniği kullanılarak yapılmıştır ve bu şekilde toplanan verilerin istatistiksel işlemleri SPSS bilgisayar istatistiksel paket programı ile yapılmıştır. Çalışmanın kazanımların gerçekleşmesinde etkisini tespit etmek için eşit özelliklere sahip iki sınıf belirlendi. Sınıflardan birinde konular ders kitabına göre işlenirken diğerinde hazırladığımız materyallerle ders uygulandı. Her iki sınıfa da ön test ve son test yapıldı. Araştırmada elde edilen bulgulara göre esbab-ı nüzulden faydalanarak hazırladığımız materyallerin uygulandığı sınıf, ders kitabına göre işlenen sınıftan daha başarılı olmuştur. Kazanımların elde edilmesinde ders kitabına göre %20'lere varan bir artış olmuştur. Çalışmamızı İlköğretim beşinci sınıf “Allah inancı” ünitesi ile sınırlı tuttuk. Ancak izlediğimiz yöntem bütün ünitelere uygulanabilir.	
Anahtar kelimeler: İlköğretim Öğrencileri, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Allah İnancı Öğretimi.	

Title of the Thesis: Primary Education Religion and Ethics Course Teaching of Faith with	
Author: Muzaffer Üzümcü	Supervisor : Prof. Dr. Recep Kaymakcan
Date : 21/06/2011	Nu. of pages : vii (pre text) +116 (main bady) +5(app.)
Department : Philosophy and Religious Science	Subfield : Religious Education
This research offers a new approach in the field of teaching belief for primary education religion course. The purpose of approach increase the rate of accrual acquisitions and facilitate understanding of abstract concepts. The research is important because faithful dimension of religion occurs abstract concepts. Elementary school students who think concrete is difficult to understand issues in the field of teaching belief. Esbab-ı Nüzul facilitates understanding of the issues thanks to contain elements such as time, place, event and person. The research applied on 145 students studying in the 5 classes 2 public schools selected in İstanbul city during the 2nd semester of 2010-2011 cademic year. The questionnaire method was used and the collected data was processed through SPSS (Statistical Package for Social Sciences) software program. Two equal classes identified for determine the effect of realization acquisitions of research. One of the classes topic explained according to textbook. And the other applied prepared approach. Each of two classes performed pretest and posttest. The class of performed new approach was more successful than the class of described according to the textbook. And attainments achieving was increased around 20 per cent. The research was limited to fifth grade 'The Faith in God' unit. But the following method can be applied all units.	
Keywords: Primary School Students, Religious Culture and Ethics Knowledge, Teaching the faith in God.	

GİRİŞ

Problem

Dinlerin hepsi bir inanç sistemi ve bir yaşam biçimi sunar. Dinlerin inanç boyutu oldukça soyut bir içerik arz eder. İbadetler inanç sisteminin öğrenilmesi ve benimsenmesi ile anlam kazandığı için inanç alanı temel işlevi görmektedir. Bu yüzden din öğretiminde inanç öğrenme alanını etkili bir şekilde öğretmenin yollarını aramak büyük öneme sahiptir. Zaten öğretimde “Daha etkili öğrenme ve öğretme yolları var mıdır?” sorusu her zaman sorulmuştur. Hatta ne öğretilene çok nasıl öğretileneği konusu üzerinde daha çok durulmaktadır. Başarılı bir din öğretimi için öğretim materyallerinin seçiminin bilinmesi ve bu materyallerin nasıl kullanılacağına farkında olunması gerekir.

Somut düşünmeye daha yatkın olan ilköğretim öğrencisinden DKAB dersinde, inanç öğrenme alanı gibi metafizik bir alana ait kazanımların elde edilmesi beklenmektedir. İşte bu noktada dersin öngördüğü kazanımların elde edilebilmesi için farklı yöntem, teknik ve materyallere başvurulması bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Amaç

Bu çalışmada, “esbab-ı nüzul” materyallerinin din öğretiminde (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde) kullanımının etkileri araştırılmaktadır. Araştırmamız, kazanımların gerçekleşme düzeyinde esbab-ı nüzulün nasıl bir etkiye sahip olacağını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu genel amaç çerçevesinde yapılan uygulamaya dayanılarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Araştırmaya katılan öğrencilerin, ön test puanları, deney ve kontrol gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
2. Araştırmaya katılan kontrol grubundaki öğrencilerin ön test ortalama puanları ile son test ortalama puanları anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Araştırmaya katılan deney grubundaki öğrencilerin ön test puanlarıyla esbab-ı nüzul çalışmaları sonucunda aldıkları son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde esbab-ı nüzul materyalleri ile desteklenerek gerçekleştirilen öğretimin uygulandığı grup ile ders kitabına göre bu dersin işlendiği grubun (kontrol grubu) öğrenme düzeyleri bakımından (son test puanları bakımından) aralarında anlamlı bir farklılaşma var mıdır?

Önem

Araştırma günümüz din eğitimi uygulamalarında yaygın olarak kullanılmayan esbab-ı nüzul verilerinin din öğretiminde kullanımını konu alması bakımından önem taşımaktadır. Diğer yandan bu araştırma, esbab-ı nüzulün din öğretiminde başarıya etkisine ilişkin sonuç ve bulgular sunmaktadır. Ayrıca, bu araştırma din öğretiminde ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde esbab-ı nüzulün nasıl kullanılacağı ile ilgili olarak öğretmenlere yardımcı olabilir.

Yöntem

Çalışmamız teori ve uygulama olmak üzere iki boyuta sahiptir. Teorik boyutta ilk önce esbab-ı nüzul kavramı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ardından ilköğretim öğrencisinin gelişim düzeyleri bir çok gelişim boyutu açısından irdelenmiştir. Tezimizin teorik kısmının son bölümünde ise öğrenme alanları (özellikle inanç öğrenme alanı) ve bunların ilköğretim öğrencisinin gelişimine uygunluğu ele alınmıştır. Ayrıca çocukların gelişimine uygun olarak esbab-ı nüzul materyalleriyle dersin işleniş konusuna geniş yer ayrılmıştır. Teorik boyut hazırlanırken ilgili kitap, dergi ve diğer kaynaklara başvurulmuştur.

Araştırma Deseni

Araştırmada ön test - son test kontrol gruplu desen kullanılmıştır. Araştırma iki grup üzerinde gerçekleştirilmiştir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi 5. sınıf 1. ünitesi olan “Allah İnancı” ünitesi üzerinde yürütülen çalışmada, kontrol grubunda konu ders kitabına göre, deney grubunda ise esbab-ı nüzulle desteklenmiş materyaller kullanılarak işlenmiştir.

Araştırmamızda esbab-ı nüzul materyallerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde kullanımının dersteki başarıyı etkileyip etkilemediği sorgulanmıştır. Bu amaçla başarı

testi hazırlanarak uygulanmış ve elde edilen ortalama puanların deney ve kontrol gruplarına göre farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmıştır.

Çalışma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini ilköğretim 5. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada İstanbul evreninde Orhan Seyfi Orhon ve Şehit Öğretmen Hamit Sütmen İlköğretim Okullarında örneklem birimi olarak seçilmiştir. Bu örnekleme toplam öğrenci sayısı 145'tir. Dolayısıyla, araştırmanın örnek büyüklüğü 145 olarak belirlenmiştir. Ayrıca araştırma, 2010-2011 eğitim öğretim yılı güz yarıyılında gerçekleştirilmiştir. Örnekleminiz bu dönemde öğretim gören öğrencilerden oluşmaktadır.

Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Başarı testi içerisinde yer alan sorular çoktan seçmeli bir tarzda hazırlanmıştır. Adı geçen başarı testinde yer alan 16 sorunun hazırlanmasında İlköğretim Din kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabının yanı sıra MEB tarafından hazırlanılmış olan kılavuz kitabın içeriğinden yararlanılmıştır. Öncelikle, adı geçen başarı testi ile ilgili olarak 30 soruluk bir soru bankası oluşturulmuştur. Bu sorular müzakere edildikten sonra 16'ya indirilmiştir. Sorular hazırlanırken beklenen kazanımlar listelenmiş ve sorular kazanımları ölçecek şekilde hazırlanmıştır. Belirlenen konulara ilişkin hazırlanan 16 soruluk başarı testine öğrencilerin verdikleri cevaplardan elde ettikleri puanlarla onların başarıları ölçülmüştür.

Esbab-ı nüzulün, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde kullanımının dersteki başarıyı etkileyip etkilemediğinin tespit edilmesinin amaçlandığı bu çalışmada, başarı testi ile öğrencilerden elde edilen verilerin çözümlenmesinde SPSS 15.0 istatistik paket programı kullanılmıştır.

Uygulamanın Gerçekleştirilmesi

Bu çalışmada esbab-ı nüzul materyalleri “Allah vardır ve birdir” konusu ile “Her şeyi yaratan Allah'tır” konularında uygulanmıştır. Bu materyallerin, ders kitabına göre işlenen dersten daha etkili olup olmadığını araştırmak amacı ile İstanbul İli Üsküdar İlçesi Orhan Seyfi Orhon İlköğretim Okulu ve İstanbul İli Sultanbeyli İlçesi Şehit

Öğretmen Hamit Sütmen İlköğretim Okulu 5. sınıf öğrencileri üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Söz konusu okullardaki 5. sınıf öğrencilerinden oluşan gruplara anlatılan derslerde esbab-ı nüzul materyalleri kullanılmıştır. Aynı okullardaki 5. Sınıf öğrencilerinden diğer gruplara da ders kitabına göre ünite konuları anlatılmıştır.

Bu gruplar oluşturulurken, öğrencilerin daha önceki başarı durumları göz önüne alınarak iki homojen grup oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Uygulamış olduğumuz ön test ve son testler aynı sorulardan oluşmaktadır.

Sayıtlar

- 1- Deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin başarı puanlarını etkileyebilecek hiçbir etkileşim olmamıştır. Kontrol altına alınamayan etkenler deney ve kontrol gruplarını eşit şekilde etkilemiştir.
2. Öğrenciler derslere içtenlikle katılmışlardır.

Sınırlılıklar

1. Araştırmanın örneklemi 2010-2011 eğitim-öğretim yılı güz dönemi ile sınırlı tutulmuştur.
2. Örnek konuların işlenişi iki ders saati ile sınırlı tutulmuştur.
3. Alan araştırması, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi 5. sınıf 1. ünitesi olan “Allah İnancı” ünitesi ile sınırlandırılmıştır.
4. Alan araştırması için seçilen örneklem İstanbul ili Üsküdar ilçesi Orhan Seyfi Orhon İlköğretim Okulu 5. sınıf öğrencileri ile İstanbul ili Sultanbeyli İlçesi Şehit Öğretmen Hamit Sütmen İlköğretim Okulu 5. Sınıf öğrencilerinden oluşan 145 öğrenci ile sınırlı tutulmuştur. Elde edilen veriler ve sonuçlar bu örnekleme aittir.

BÖLÜM 1: ESBAB-I NÜZUL

1.1. Esbab-ı Nüzulün Tanımı

Esbab-ı nüzul, “esbab” ve “nüzul” kelimelerinden meydana gelmiş Arapça bir izafet terkidir. Bu terkipte yer alan “esbab” kelimesi sebep sözcüğünün çoğuludur. “Sebeb” sözlükte “ip, akrabalık, dostluk, yol, çare semanın etraf ve kenarı” anlamına gelir. Arzulanan amaca ulaştıran her şeye sebep denilmiştir. Yola da sebep denilmiştir. Çünkü yola koyulmakla arzuladığın hedefe ulaşırsın (İbn Kuteybe, 1973:464).

Esbab-ı nüzul terimindeki esbab kelimesi “bir neticenin meydana gelmesi için şart olan şey” manasında felsefi bir muhteva taşımayıp Kur’an’ın bir kısım ayetlerinin indirilmesine vesile olan ortam demektir. Bu hiç unutulmaması gereken bir husustur (Yıldırım, 1983:89). Yani “bir ayetin sebab-i nüzülü bu hadisedir” denildiği zaman, “ayetin varoluşu, indirilişi o hadise sebebiyledir” demek istenmez. Zira bütün bir insanlığın kurtuluşu için hidayet rehberi olarak indirilen Kur’an-ı Kerim’in nüzülü, ahkâmın teşriine medar olan bir takım hadiselerin vukuuna dayandırılmaz (İbn Aşur, 1984:46).”

Nüzul kelimesi ise, “ne-ze-le” fiilinden mastardır. Sözlükte, “yukarıdan aşağıya doğru inmek, yolculuk sırasında bir yerde konaklamak ve misafir olmak” anlamlarına gelir. Ragıb el- İsfehani’nin “Nüzul, aslında yüksek bir yerden inmektir ibarettir.” açıklamasını yapmaktadır (İsfehani, 1992:799). Bu kelime esbab kelimesine izafe ederek kullanıldığında Kur’an’ın indiriliş sebepleri manasına gelmektedir.

“Vahyin geldiği ortam” olarak yorumlanan esbab-ı nüzülü Suat Yıldırım şöyle tanımlamaktadır:

“Bir veya daha fazla ayetin –tazammun etmek, cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden hadiseye denir” (Yıldırım, 1983:89).

“Esbab-ı nüzul (iniş sebebi), nüzul ortamında meydana gelen bir hadise veya Hz. Peygamber’e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla ayetin, hadiseyi/soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek, cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hadisedir” (Serinsu, 2008:269).

Serinsu'nun tanımında görüldüğü gibi ayetlerin iniş sebebi dini bilgiyi resmederek somutlaştırır ve anlaşılmasını kolaylaştırır. Garaudy bu noktaya dikkat çekerek esbab-ı nüzulü "‘Hazreti Peygamber’in ümmeti için ortaya koyduğu bir soruya Cenab-ı Allah’ın somut bir cevabıdır.’" şeklinde tanımlamıştır (Garaudy, 1990:63).

Tefsir ilminin alt başlıklarından biri olan esbab-ı nüzul ayetlerin iniş zamanı, yeri ve bunların dışındaki bazı ayrıntıları açıklar. Bazen bir soru, durum ya da olay birkaç ayetin veya bir surenin inmesine yol açmıştır. Dolayısıyla ayetlerin her birinin ayrı ayrı sebab-i nüzulleri olduğunu düşünmek yanlış olacaktır.

Esbab-ı nüzul, İslamiyet’in ilk asrından bu yana Kur’an’ın anlaşılmasında önemli bir ilim olarak görülmüştür. Kur’an’ı anlama gayreti içine girenlere esbab-ı nüzul ilmini öğrenmeleri gerektiği söylenmiştir.

Esbab-ı nüzul, sahabeye müşahede ettikleri ortamda insani yapıp-etmelerin sonucunda inen ayet ve o ayetle gelen hükümlerin sebeplere bağlanması yeteneğini kazandırmıştı. Bunun anlamı onların Kur’an ilmini, onu hayata tatbik etme usulü ile birlikte öğrenmiş olmalarıdır. Bu açıdan esbab-ı nüzul, onlar için çok önemli bir bilgi olarak görülmüş ve Kur’an’ı anlamayı bu bilgiye sahip olmakla eşdeğerde görmüşlerdir (Serinsu, 2008:48-49).

Ahmet Nedim Serinsu önemli bir konuya temas etmiştir. Kur’an’ın ilk muhatabı olan sahabiler ayetlerle kişiler ve olaylar arasında bağlantı kurarak somut bir şekilde meseleleri kavriyorlardı. Sahabiler ayetleri anlamayı iniş sebebinden bağımsız olarak düşünmüyorlardı. Onlara göre ayeti anlamak sebab-i nüzulünü bilmekle eşdeğerti. Ancak birçok ayet herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın insanları aydınlatmak ve doğru yola iletmek için indirilmiştir. Bu yüzden her ayet için bir iniş sebebi aramak yanlış olur. Bu konuda Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde şu bilgiler yer alır:

“Âlimler sadece 500 kadar ayetin bu şekilde iniş sebebinin olduğunu tespit etmişlerdir. İbn Teymiyye(1263-?), bu 500 ayetin dışında kalan ve önemli bir kısmı geçmiş peygamberlerin kıssaları ile ahirete dair haberlerden oluşan çok sayıdaki ayetin iniş sebeplerini herhangi bir dış olayda değil, doğrudan doğruya bu ayetlerin kendi muhteva ve manalarında aramak gerektiğini belirtir. Buna göre ayetlerin büyük bir kısmı özel bir olaya, konuya, dolayısıyla belirli bir sebebe bağlı olarak inmeyip genellikle insanları muhtaç oldukları hususlarda bilgilendirmek, eğitmek, aydınlatmak, yönlendirmek veya uyarmak maksadıyla vahyedilmiştir.” (Demirci, DİA, XI, 360).

Bir sorunun veya olayın ardından nazil olan ayetlerin nüzul sebeplerini ancak sahabenin rivayetiyle bilebiliriz. İctihad ve akıl yürütme yoluyla esbab-ı nüzul bilinemez. Sürece şahit olan sahabe ayetlerin iniş sebebini yaşayarak öğrenir. Sahabeler müşahede ettikleri bu süreci rivayet etmiş ve hadis kitaplarında tefsir ile ilgili bölümlerde bu rivayetler yerini almıştır.

Esbab-ı nüzul ilmi ilk dönemlerden itibaren ayrıcalıklı bir konumda mütalaa edilmiş, bu ilmi hâkim olmak, Kur'an-ı Kerim'i anlamakla ve bilmekle eşdeğer tutulmuştur.

1.2. Esbab-ı Nüzulü Bilmenin Önemi

Esbab-ı nüzulün Kur'anın anlaşılması ve açıklanmasında önemi büyüktür. Ayet ve surelerin nerede, kimin için indiği ve zamanı bilindiğinde Kur'an daha iyi anlaşılır ve kapalılıklar giderilmiş olur.

Bir ayetin ne zaman, nerede, hangi şartlar içinde ve hangi olayla ilgili olarak indirildiğini bilmek, ayetin ilahi maksada uygun şekilde yorumlanması, fıkhi hükümlerin çıkarılması, teşri' hikmetinin kavranması, mübhematın, ayet ve sureler arasındaki tenasübün bilinmesi, ayette hasr veya tahsis bulunup bulunmadığının anlaşılması bakımından önem arz eder. Bundan dolayı konuya ilk dönemlerden itibaren ilgi gösterilmiş, sahabilerin ve ondan sonra gelen ilk nesillerin Kur'an'ı özellikle esbab-ı nüzul ile tefsir etmeleri sebebiyle bazı âlimler, tefsir ilminin başlangıçta esbab-ı nüzulü bilmekten ibaret olduğunu söylemişlerdir (Demirci, 1999:361).

Vahidi Esbab-ı Nüzul adlı eserinde şöyle der: “Bir ayetin iniş sebebini bilmeden ve bahsettiği konuyu anlamadan ayeti tefsir etmek mümkün olmaz.” (Vahidi, 2005:96) Demek oluyor ki ayetleri kavrayabilmek sebab-i nüzullerini bilmekle ilişkilidir.

Kur'an ayetleri âlimler tarafından iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım Kur'an-ı Kerim'in büyük bir kısmını teşkil eden ayetlerdir ki bunlar herhangi bir sebebe bağlı olarak indirilmemiştir. İkinci kısım ayetler ise bir sebebe bağlı olarak inen ayetlerdir (Kadi, 2003:5). İkinci kısım ayetleri anlayabilmek ve tefsir edebilmek için sebab-i nüzullerini bilmek zorunludur. Ve ilahi mefhumun anlaşılması için sağlam bir yoldur. Hz. Ömer ile İbn Abbas arasında geçen şu diyalog konunun ehemmiyetini gösterir:

“Bir gün Hz. Ömer ‘Nasıl oluyor da Peygamberi ve kiblesi bir olan bir ümmet, kendi arasında fikir ayrılığına düşebiliyor?’ diyerek kendi kendine mırıldanıyordu. Bunu duyan İbn Abbas: ‘ Ey müminlerin emiri Kur’an bizlere indirildi. Biz onu okuduk ve ne hakkında nazil olduğunu da öğrendik. Ancak bizden sonra ilerde öyle topluluklar gelecek ki, onlar Kur’an’ı okuyacaklar ancak okuduklarının ne hakkında olduğunu bilemeyecek ve neticede kendi kendilerine bir kanaat sahibi olacaklardır. İşte böylece bunlar, birbirleri arasında Kur’an hakkında fikir ayrılıklarına düşecekler ve bu fikir ayrılıkları neticesinde de birbirlerini öldürmeye dahi kalkışacaklardır.’ dedi.

Onun bu sözlerine hiddetlenen Ömer, onu azarlayınca o da oradan uzaklaşıp gitti. Ancak aradan bir müddet geçtikten sonra kendi kendine düşünen Ömer, bu sözlerde hakikat payı bulunduğunu anlayıp İbn Abbas’ı bir haberciyle yanına çağırtdı ve ona: ‘Bana demin söylediğin sözleri bir daha tekrar et’ diye emretti. O da aynı sözleri ikinci defa ifade edince, Ömer onun maksadının ne olduğunu kavradı ve bu sözleri sorusuna tatmin edici bir cevap olarak kabul etti (Yazıcı, 1987:118).”

İbn Abbas’ın bu sözleri Kur’an ayetlerinin iniş sebeplerini bilmenin ne denli önemli bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır. Aksi takdirde Kur’an’ı doğru bir şekilde anlamamız zorlaşacak ve ayetler farklı yorumlarla ilahi maksattan uzaklaşabilecektir.

Suyuti’nin el- İtkan’ında geçen Hz. Ali’nin şu sözleri de esbab-ı nüzulün Kur’an’ı anlamada ne derece ehemmiyetli olduğunu gösterir:

“Allah’a yemin ederim ki, nazil olan hiçbir ayet yoktur ki, ben onun ne hakkında ve nerede indirildiğini bilmiş olmayayım. Benden sorunuz! Allah’a yemin ederim ki, her ne sorarsanız, mutlaka ondan size haber verebilirim. Bana Allah’ın kitabından da sorun! Kur’an’daki her ayetin gece mi, gündüz mü, yahut ovada mı, dağda mı indiğini mutlaka bilirim.”(Yazıcı, 1987:119)

Ayetlerin sebab-i nüzullerini bilmenin, İslam geleneğinde Kur’an’ın anlaşılmasında, doğru yorumlanmasında çok mühim sayıldığı bir vakıdır. Ayetlerin sebab-i nüzulleri hakkında bilgileri olmayanların, Kur’an’ı tefsir etmeleri, şiddetle tenkit edilmiştir. Gerek Kur’an tefsirlerinde gerekse müstakil esbab-ı nüzul kitaplarında ayetlerin iniş sebepleri ile ilgili, sahabeden nakledilen bilgileri bulabilmekteyiz. Bu bilgiler, Kur’an’ın anlaşılması ve yorumlanmasında sonraki nesiller için kıymetli malzemelerdir. Mesela Bakara Suresi’nin 189. ayetinde “ İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Evlere kapılarından girin ve Allah’tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.” buyurulmaktadır. Burada hırsızların, gaspçıların, evlere arkasından girdiğinden söz edilmiyor. İnsanların kendi evlerine arkasından girmelerinin, anlamsız ve boş bir davranış olduğu anlatılıyor. Kaynaklarda rivayet edildiğine göre cahiliyye devrinde ve İslam’ın ilk yıllarında bir kimse hac ya da umre için ihrama girdiğinde bahçesine ve evine kapısından girmezdi.

Şehirde oturan biri ise, evinin arkasında bir delik açar, oradan evine girerdi. İhramdan çıkıncaya kadar asla kapıdan girmezdi. Bakara Suresi'nin 189. ayeti, böyle bir davranışın, ahlakilikle, iyilikle bir alakasının olmadığını söylemekte ve bu davranışa son verilmesini istemektedir. Dikkat edilirse ayet, o dönemde var olan batıl bir itikadı, ortadan kaldırmayı amaçlamıştır (Albayrak, 2000:25; Vahidi, 2005:164). Biz bu bilgiyi sebab-i nüzul sayesinde elde edebiliyoruz. Kaynaklarda her ayetin sebab-i nüzulünü bulmak mümkün değildir; ama söz, sebepsiz olmayacağı için aslında Allah'ın kelamındaki her ifadenin bir varoluş sebebi olmalıdır (Albayrak, 2000:25).

Ayetlerin iniş sebeplerinin bilinmesi dini bilginin anlaşılmasını ve kavranmasını kolaylaştırır. Dini konularla olaylar, şahıslar, zaman ve mekân gibi unsurlar arasında bağlantı kurulduğu zaman insan zihninde kalıcı olarak yer eder ve hatırlanması kolay olur. Olaylarla ve kişilerle bağlantı kurulduğu için çeşitli vesilelerle çağrışım yoluyla davranışların belirlenmesinde rol oynar. Bunun yanında bazı ayetleri iniş sebeplerini bilmeden doğru anlamak mümkün değildir. Bu yönüyle esbab-ı nüzul sadece dini bilgiyi somutlaştırmakla kalmaz aynı zamanda ayetlerin doğru anlaşılmasına da yardımcı olur.

Esbab-ı nüzul Kur'an'ın indiriliş amacına hizmet eder. Sad Suresi 29. ayet şöyledir: “Biz sana hayrı, feyiz ve bereketi bol bir kitap indirdik ki insanlar onun ayetlerini düşünsünler ve aklı yerinde olanlar ders ve ibret alsınlar.”

Kur'an'ı anlamak esbab-ı nüzul sayesinde kolaylaşmakta ve somutlaşmaktadır. Esbab-ı nüzulü bilmek ayeti anlayabilmek için gereklidir. Çünkü sebebin bilinmesi musebbebin (sebebin ortaya çıkardığı sonucun) bilinmesine neden olur (el-Kadi,1995:14).

Kur'an-ı Kerim'deki her ayetin iniş sebebini aramak yanlış bir tutumdur. Ayetlerin sadece bir kısmı herhangi bir hadiseye veya Hz. Peygambere (sav) sorulan bir soru üzerine nazil olmuştur. Âlimlere göre gönderilişi bir sebebe bağlı olan ayetlerin sayısı 500-600 civarındadır. Bunların dışında kalan ve büyük çoğunluğu oluşturan ayetler herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın indirilmiştir. Şurası unutulmamalıdır ki sebab-i nüzulü olan ayetlerin de olmayan ayetlerin de ortak noktası asıl gönderiliş amaçlarının içerdikleri mana ve hükümler olmasıdır. Eğer ayetlerin iniş sürecini ve sebeplerini ayetlerin mana ve hükümlerinden daha öncelikli bir konumda değerlendirirsek

Kur'an'ın indiriliş amacından uzaklaşmış oluruz. Esbab-ı nüzul ayetlerin tefsiri ve açıklanmasında istifade edilmesi gereken bir ilimdir ve Kur'an'ın tefsirinde bir araç vazifesi görür.

Eğer her ayetin sebep-i nüzulünü arama çabası içene girilirse Kur'an'ın anlam çerçevesi daraltılmış olur ve yorum zenginliği engellenir. Ancak nüzul sebebi olan ayetlerin esbab-ı nüzul bilgisine sahip olmak Kur'an'ın hükümlerinin hikmetlerini kavramak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak gibi birçok yararları vardır.

İslam âlimlerinin çoğunluğu, hakkında nüzul sebebi olan ayetleri yorumlarken veya onlardan hüküm çıkarırken sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğine itibar etmişlerdir. Zira onlara göre esas olan, nasların şümülündeki hükümlerdir yoksa onların indirilmesine vesile teşkil eden sebepler değildir (Demirci, 1997:22). Dolayısıyla ayetlerin iniş sebeplerinin olması onlarda var olan hükümlerin evrensel olmasına engel değildir.

1.3. Esbab-ı Nüzulün Doğuşu ve Gelişimi

Esbab-ı nüzul ilminin doğuşu ve gelişimi, Kur'an ilimlerinin doğuşu ve gelişimi sürecinden ayrı ve ondan soyutlanarak mütalaa edilemez. O bütünlük içerisinde esbab-ı nüzulün yerini aldığını bilerek bütüncü bir yaklaşım edinmek, konu hakkında sağlıklı fikir edinmeye götürür (Serinsu, 2008:56). Esbab-ı nüzulün doğuşu ve gelişimi incelenirken ilk başta esbab-ı nüzulün kaynaklandığı temeller ve nüzul ortamı açılardan ele almak gerekir. Malik Binnebi Kur'an'ın parça parça indirilişinin önemini şöyle açıklar:

“Parça parça inişi sayesinde yürüyen, akıp-giden hayatla beraber adım adım canlı misaller ve derslerle inen Kur'an'ı Kerim, insan kalbine ve şuuruna derinden nüfuz etmek imkânını bulabilmiştir. Eğer Kur'an, bir hamlede inmiş olsa idi, çarçabuk hareketsiz bir söz, hayatiyetten mahrum bir düşünce ve basit bir dini vesika haline gelirdi. Arap insanının akli, fikri yeteneklerini kullanmasına imkân tanımaz ve yepyeni bir medeniyete hayat veren kaynak olamazdı (Binnebi, 1969:120).”

Hz. Peygamber döneminde Mekkeliler Arap diline ve edebiyatına son derece vakıf bulunan kimselerdi. Bu bilgi ve kültür ile Kur'an-ı Kerim'i daha iyi anlıyorlardı. Dolayısıyla bu insanların, ayetlerin hangi şartlar çerçevesinde nazil olduklarını bilmek istemeleri gayet tabiidir. Sahabenin Kur'an'ın anlaşılmasında esbab-ı nüzul bilgisinin ne

mühim bir unsur olduğuna müdrik bulunduğu kabul edilmelidir. Mesela İbn Abbas sebab-i nüzulleri soran ve araştıran bir sahabi olarak da anılmaktadır (Serinsu, 2008:58).

Sahabeden sonraki tabiin ve tebe-i tabiin nesli de seleften gelen esbab-ı nüzulleri, izahları ve yaklaşımları kaydederek sonraki nesiller için köprü vazifesi gördüler.

Tabiun döneminde de esbab-ı nüzul rivayetleri toplanmaya devam edilmiştir. İslamiyet'e yeni giren kavimler ve ehl-i kitapla olan münasebetler sebebiyle rivayetlerde artış olmuştur (Serinsu, 2008:58). Tabiun döneminde ayetlerin iniş sebeplerini bilmek Cenab-ı Allah'ın hoşnut olacağı bir davranış olarak algılanmasının da rivayetlerin sayısının artmasında payı olduğunu düşünüyoruz. Nitekim Hasan-i Basri "Allah Teâla indirdiği bir ayetin hangi sebeple indirildiğinin, bu ayetle ne murat olunduğunun ve çıkarılan hükümlerin bilinmesini ister ve bundan hoşnut olur." demiştir (Kurtubi, 1989:1/21).

Tedvin döneminde yazılan tefsirler çoğunlukla rivayet tefsiridir. İlk müfessirler ayetin tefsirine sebab-i nüzulünü zikrederek başlamayı adet edinmişlerdi. Müfessirler ayetin muhtevasına münasip gördükleri rivayetleri naklediyorlardı. Böylece rivayet tefsirleri esbab-ı nüzul rivayetlerinin kayıt altına geçmesini sağlamıştır. Ancak esbab-ı nüzul rivayetlerinin ilk kayda geçirildiği eserler tefsir kitapları değildir. Hadis mecmuaları tefsirlerden önce telif edilmiş ve bu eserlerin bir babı da tefsire ait olmuştur. Bu bablar ise hemen hemen sebab-i nüzule tahsis edilmiş gibidir (Serinsu, 2008:59; Cerrahoğlu, 1968:48).

Özetlemek gerekirse esbab-ı nüzul ilminin doğuşu ve gelişimi münasebeti bulunduğu hadis ve diğer Kur'an ilimlerine paralel olarak gerçekleşmiştir. Esbab-ı nüzulün doğuşunu ve gelişimini Kuran ilimlerinin gelişim süreci içerisinde değerlendirebiliriz. Kuran ilimlerine Müslümanlar tarafından verilen değer kısa bir süre içerisinde esbab-ı nüzul rivayetlerinin kayıt altına alınmasında etkili olmuştur. Tabiun döneminde toplanmaya devam edilen esbab-ı nüzul rivayetleri tebe-i tabiin döneminde de kaydedilerek bize kadar ulaştırılmıştır.

1.4. Esbab-ı Nüzulün Tarihselliği

Tarihsellik kavramı Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde dört farklı şekilde tanımlanmaktadır:

- 1- Tarihsel olanın varlık biçimi,
- 2- Zamana bağlılık, gelip geçicilik,
- 3- Tarihsel koşulluluk, tarihe bağlı olma (ör: törenin tarihselliği),
- 4- Bir şeyin gerçekten tarihsel olarak var olduğu olgusu (ör: Hz. İsa'nın tarihselliği)
(Akarsu, 1988:171).

Birinci tanımla ilgili olarak Serinsu'nun ifadeleri açıklayıcıdır.

“Esbab-ı nüzul, Kur'an'ı Kerim'in nüzul ortamına ait bir gerçeklik olarak gerçekliğini o dönemde yaşamış kişilerden (Hz. Peygamber ve ashabı) ve onların yapıp etmeleri sonucu meydana gelen olaylardan almaktadır. Bunun mekan-zaman içinde olmuş, sahih rivayetle bize ulaşmış müsned-merfu haberler olması sebebiyle elle tutulur gerçekliği vardır (Serinsu, 1996:65).”

Böyle düşündüğümüzde esbab-ı nüzulü, (birinci tanımda geçen) tarihsel olanın varlık biçimi, tarihsel olanın niteliği olarak anlayabiliriz. Yani nüzul ortamında ne gibi olaylar olmuş, sorular sorulmuş veya nasıl olmuş da bu ayet veya ayetler nazil olmuş sorularının karşılığı olarak algılayabiliriz. Dolayısıyla tarihselliğin birinci tanımını esbab-ı nüzulün tarihselliği ile örtüşmektedir.

Esbab-ı nüzulün tarihselliği hakkında zamana bağlılık, gelip geçicilik (ikinci tanım) tanımının isabetli olmayacağını düşünüyoruz. Çünkü esbab-ı nüzul kıssaları, sadece bu kıssaların cereyan edişlerine dair ayrıntılar ve hadiselerin kahramanları bağlamında ele alınırsa esbab-ı nüzule yaklaşım bu çerçevede kilitlenmiş olur. Eğer ayetleri sadece indirildikleri zaman ve mekân ile sınırlarsak Kur'an'ın evrenselliğini de zedelemiş oluruz. Hâlbuki Kur'an bütün insanlara gönderilmiş ve kıyamete kadar geçerli ilahi bir kitaptır ve Kuran'ın ilkeleri insanlara kıyamete kadar yön vermeye devam edecektir.

“Sebeb-i nüzul, nüzul ortamının somut şartlarına bağlı olarak oluşan Kur'an mesajının kendine özgü insani bir biçimidir. Bu sebeple önemli olan bu tarihsel icraatlardan bugünün insan meselelerine çözüm bulmaya imkan verecek ebedi ilkeleri yakalayabilmek ve onları hayata aktarıp, uygulayabilmektir (Garaudy, 1990:63-65).”

Esbab-ı nüzulü tarihsel koşulluluk, tarihe bağlı olma (üçüncü tanım) olarak da tanımlamak mümkün değildir. Esbab-ı nüzul bilgisi, Kur'an-ı Kerim'in nüzul ortamının temel bir parçası olabilir ama yokluğu halinde Kur'an gerçeğinin vücut bulması mümkün olamaz diye bir şey de söz konusu edilemez (Serinsu, 1996:67).

Tarihselliğin dördüncü anlamı olan 'bir şeyin gerçekten tarihsel olarak var olduğu olgusu' açısından düşünecek olursak Esbab-ı nüzul, Kur'an-ı Kerim'in nüzul ortamının akışının ve oluşumunun temel bir parçası olduğuna, nüzul ortamında bilfiil vuku bulan hadiseleri gösterdiğine göre gerçekten tarihsel olarak var olmuş bir olgudur. Dolayısıyla dördüncü tanım esbab-ı nüzulün tarihselliği açısından kabul edilebilir bir tanımdır.

Esbab-ı nüzulün tarihselliği ile ilgili olarak Serinsu'nun şu ifadeleri konuyu özetlemektedir:

“Esbab-ı nüzul, mekan-zaman içinde vuku bulması, sahih (musned-merfu) rivayetle bize ulaşmış olması sebebiyle tarihseldir ve tarihsel gerçekliktir. Nüzul ortamında cereyan eden hadiselerin, soruların karşılığı olarak da tarihsel olanın varlık biçimidir.” (Serinsu, 1996:71)

“Esbab-ı nüzul, Kur'an-insan ilişkisinin bir bölümünde oluşmuş insani yapıp-etmelerdir. Dolayısıyla her zaman ve mekanda benzeri insani yapıp-etmelerle temelde benzerlik gösterir. Aslolan bu tarihsel yapıp-etmelerden bugünün insan meselelerine yönelik ilkeleri tespit edebilmektir. Bundan daha önemlisi ise onları eylem haline getirebilmektir.” (Serinsu, 2008:342)

Esbab-ı Nüzulün tarihselliği konusuna değindikten sonra şimdi Kuran'ın tarihe bakışını tespit etmeye çalışalım. Kur'an-ı Kerim hemen her suresinde mutlaka ya insan ve insan toplulukları ya da onlarla ilgili olgular ve olayları anlatır. Dolayısıyla Kur'an, tarih ve tarihsel olanı, geçmiş, yaşanan zamanı ve geleceği ile bir bütün halinde insanın faaliyet sahası olarak görmektedir. Aslında bu olguyu gayet doğal görmek gerekir. Çünkü Kur'an-ı Kerim, insanın sadece tarihsel varlık koşulu ile değil bütün varlık koşulları ile uyumlu ve o koşullara cevap veren bir ilahi mesajdır (Serinsu, 2008:334; Bolay, 1985:149).

Kırca, Kur'an ayetlerinin her birini, her olguya veya herkese aynı anda aynı ölçüde uygulanabilirliği anlayışını, Kur'an'ın şu evrensel ilkelerine dayandırmaktadır:

- Kur'an'ın öngördüğü ilkeler ve verdiği bilgiler insan doğasına (fitrat dinine) ve doğa kanunlarına asla ters değildir.
- Getirdiği ilkeler ve verdiği bilgiler, insan hayatının bütünlüğünü ve bütün insanları hedeflemektedir.

- *Kur'an'ı ilkelerin ve bilgilerin hayata aktarılması sırasında 'durumsallık' bir yöntem olarak öngörülmüştür. Yani vahyin kendisi zaman ve mekanla bağlı olmadığı halde meydana gelen olaylarda 'durumsal' olmuştur (Kırca, 2010:294).*

Esbab-ı nüzul-tarihsellik ilişkisini insanın varlık koşulları bağlamında şöyle değerlendirebiliriz:

Bütün insan eylemleri, oluşlarında ve sonuçlarında bir süreyi kapsarlar ve kaybolup gitmezler. Onlar, daha sonra gerçekleştirilecek yapıp-etmelerin arka perdesini oluştururlar. Yapıp-etmeler öyle bir varlık yapısına sahiptirler ki, onlar insanı, öbür güne bağlarlar. Bugün, (şimdi) bu yapıp-etmeler için bir ortak noktadır. Bu ortak nokta dün ile yarın arsında bağ kuran bir düğüm noktasıdır.

İnsanın yapıp-etmeleri onun tarihselliğini oluşturur. Yapıp-etmeler amaçlar, hedefler, değerler, insanın hak ve haksızlık görüşleri, dünya, doğa ve kendisi hakkındaki görüşleri, dinsel inançlar, bilgi gibi faktörler tarafından yönetilirler. Bütün bu faktörler, insanın somut bütünlüğünü oluşturur ve bunun için de insan, tarihsel oluşa bütün olarak, yani bütün varlık koşulları ile katılır (Serinsu, 2008:337; Mengüşoğlu, 1988:141-142).

İlköğretim din dersinde kullanmak istediğimiz esbab-ı nüzul sayesinde, geçmişte yaşanan olaylardan ilkeler çıkartarak, çocuğun bu ilkelerle günlük yaşantısına yön vermesini bekleyebiliriz. Böylece çocuk Kur'an'ın soyut mesajlardan ibaret olmadığını ve doğrudan hayatına müdahale ettiğini fark edecektir.

1.5. Esbab-ı Nüzule Bağlı Sınırlılıklar

Kur'an-ı Kerim pek çok ayetinde insanları düşünmeye, tefekkür etmeye çağırarak ayetler üzerinde kafa yormayı insanın temel görevleri arasında görmüştür. Bir ayetteki lafız, birkaç manaya gelebilir. Nitekim sahabeler ve müfessirlerin bir ayeti birkaç manaya tevcih ettikleri olmuştur. Bu durum Kur'an'ın yorum zenginliğine tanıdığı imkânı gösterir.

Bu noktadan hareketle esbab-ı nüzul rivayetlerinin Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında yorum zenginliği bağlamında bazı olumsuzluklara neden olduğu görülmektedir.

Esbab-ı nüzul rivayetleri yorum zenginliğini şu şekillerde engeller:

- Sebeb-i nüzulde geçen olayda sıkışık kalmak,

- Bütün ayetlere bir sebep-i nüzul arama çabası,
- Ayetin birçok manaya gelebileceğini düşünmek yerine, sadece sebep-i nüzulle yetinme.

Bu tutumların hepsi Kur'an'ın mana zenginliklerinden, anlamlarındaki derinliklerden yararlanmak sorumluluğundaki âlimleri veya ihtisas ehli okuyucuyu zihinsel açıdan meşgul eder (Serinsu, 2008:167).

Kur'an ayetlerini bazı şartlarda kayıtlı tutmak, ayetlerin gerektiği gibi anlaşılması önünde engel oluşturabilir. Ayetleri esbab-ı nüzul kabul edilen özel olay ve tarihi şartlarla sınırlı olarak ele almanın ilahi mesajı genel ve ebedi maksatlarından uzaklaştıracağı, yorum zenginliğine engel olabileceği ortadadır. Esbab-ı Nüzule bağlı sınırlılıklarla ilgili olarak Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde şu ifadeler geçmektedir:

“Ayetlerin daha doğru anlaşılmasında esbab-ı nüzulden yararlanma yolunun açık tutulmasında fayda bulunmakla birlikte, İslam âlimlerinin esbab-ı nüzul meseleleriyle gereğinden fazla meşgul olmalarının mesailerini verimsizleştirebileceği, Kur'an'a bakış ufuklarını daraltacağı, ilahi mesajı daha kapsamlı ve çözüm üretici bir şekilde ele alma imkânlarını kısıtlayacağı, yeni problemleri Kur'an perspektifinden değerlendirme ve çözüme kavuşturma yolunu tıkayabileceği gibi sakıncalar gözden uzak tutulmamalıdır. Nitekim bazı meşhur müfessirler bile her ayetin nüzulüne muayyen bir hadisenin sebep olduğu vehmine kapılmışlardır. Bundan dolayı hem eserlerine esbab-ı nüzule dair pek çok zayıf rivayet almışlar, hem de bu rivayetler yüzünden Kur'an'ın mutlak, şümüllü ve evrensel boyuttaki ayetlerini, yer yer kesinliği bile şüpheli olan nüzul sebepleri ile sınırlama hatasına düşmüşlerdir. Allah'ın kitabı üzerinde düşünebilmek için mutlaka esbab-ı nüzule vakıf olmak gerektiği şeklindeki kanaat, insanı Kur'an'ın ruhunu ve cevherini kavrama imkânından mahrum bırakabilir (Demirci, DİA XI, 1995:361).”

Ayrıca, esbab-ı nüzulle ilgili rivayetlerin hadis tekniği açısından tereddüt doğurması veya rivayetler arasındaki tercihte farklı görüşlerin ortaya çıkması; rivayetlerin bazen senetsiz nakledilmesi, esbab-ı nüzulle ilgili gibi görünen fakat aslında yorumuyla alakalı olan rivayetlerin esbab-ı nüzule dair rivayetlerden ayırt edilememesi gibi bazı hususlar esbab-ı nüzulden faydalanma imkânlarını daraltmıştır.

Ancak yukarıda zikrettiğimiz sınırlılıklar, çocukların Kur'an'ı anlamasında olumlu sonuçlar doğurabilecek özellikler barındırmaktadır. Örneğin çocuklar ayetlerin birçok veçhesini anlamaya muktedir olabilecek zihinsel gelişime sahip değildir. Onlar ayetin sadece sebep-i nüzulde geçen manasıyla yetinebilir. Dolayısıyla esbab-ı nüzulün ayeti

sadece bir manaya hapsedmesi çocuklar açısından bir sınırlılık değil anlamayı kolaylaştırıcı bir durum teşkil etmektedir. Ve bu çocukların Kur'an'ı anlamasında atılan sağlam bir adım olabilir. Ayetlerin esbab-ı nüzullerini kavrayan çocuk gelecekte ayetlerin birçok farklı veçhesini gördüğünde o manaları bu temel üzerinde bina edebilecektir.

Ayetin bir olay çerçevesine hapsedilmesi de ayetin bir manaya sıkıştırılması gibi çocuklar için olumlu bir durum arz etmektedir. Olayın dar çerçevesinde çocuk soyut içeriği olan ayetleri bile anlama şansına kavuşur.

Görüldü gibi esbab-ı nüzul ilmi açısından sınırlılık arz eden durumlar çalışmamızın konusu açısından olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

1.6. Esbab-ı Nüzulün Kabul Şartları

Esbab-ı nüzul ancak sahih nakille bilinebilir. Nüzul sebebi akılla idrak edilmesi mümkün olmayan, sadece işitme ve görme suretiyle bilinebilen ve sahabeden gelen rivayettir. Bu rivayet adeta Hz. Peygamber'den bildirilmiş hükümde kabul edilir. Bunun için hadis usulünde hükmen merfu sayılır (Yıldırım,1983:90).

Demek ki sahabiden nakledilen sebab-i nüzul rivayeti onu bilmenin yolu olmaktadır. Sahabe bu olguyu, meseleleri, olayları kuşatan şartları bilmekle elde eder. Sahabenin bu tecrübesine onlardan ilim almak suretiyle iştirak eden tabiiler de esbab-ı nüzul rivayetleri nakletmişlerdir. Bu rivayetler hadis usulünde mürsel hükmündedir. Dolayısıyla esbab-ı nüzulü bilme açısından onlar da sahabeden sonra kaynaktırlar. Ancak bu kabil rivayetlerin bazı şartlara haiz bulunmaları gerekmektedir (Serinsu, 2008:71).

Bir olayın nüzul sebebi kabul edilebilmesi için onun nakledildiği rivayette hadis usulü açısından aranan şartlar yanında olayın Hz. Peygamber döneminde vuku bulduğunun tespit edilmiş olması ve ilgili ayet veya surenin muhtevası ile münasebetinin bulunması gerekir. Şu rivayette bildirilen olay esbab-ı nüzul için bir örnek olarak zikredilebilir.

“Ashabdan a'ma bir zat olan İbn Ümmü Mektum bir gün Hz. Peygambere gelerek ondan ısrarla kendisini irşat etmesini istemişti. Resul-i Ekrem o sırada müşriklerin ileri gelenlerinden bazılarının İslam'ı tebliğle meşgul olduğundan kendisiyle ilgilenmemiş, hatta ondan yüz çevirmişti. Bunun üzerine Abese

suuresinin ilk ayetleri nazil olmuş ve Hz. Peygamber'in bu davranışının Allah katında hoş karşılanmadığı bildirilmiştir (Demirci,1995: 360; Suyuti, 2004: 92)."

Tefsir âlimleri nüzul sebepleriyle ilgili rivayetlerin sıhhatini tespitinde oldukça titiz davranmışlardır. Her şeyden önce esbab-ı nüzul tamamen rivayetle alakalı bir disiplin olduğundan hadis usulünde hadislerin sıhhati için aranan genel şartlar bu konuda da geçerlidir. Zira herhangi bir ayetin nüzul sebebi, ayetin iniş hadisesine şahit olmuş ve buna sebep olan durumu tespit etmiş bir sahabinin rivayetiyle bilinebilir. Bundan dolayı müfessirler sahih bir rivayete dayanmadan muhakeme, istidlal ve ictihad gibi yollarla nüzul sebepleri aramaya kalkışmayı doğru bulmamışlardır (Demirci,1995:360; Vahidi, 2005:96).

Sebeb-i nüzulün ictihad konusu olmadığı ve ancak sahabelerden nakledilmiş ise makbul olabileceği konusunu Çetin şöyle ifade eder:

"Hz. Peygamber'in terbiyesi altında yetişen sahabeler, onun emir ve tavsiyelerini dinlemişler, bütün söz ve hareketlerinde doğruluktan ayrılmamışlardır. Sahabeden pek çoğu vahye şahit olmuş, ayetlerin hangi hadiselerden dolayı indiğini görmüş, böylece meselelerin özünü kavramış ve ayetlerin muhteva ve hükümlerinin neler olduğunu anlama imkânına kavuşmuşlardır. İşte bu özelliklere sahip olan o mümtaz zatlar, görüp duyduğu, zaptedip öğrendiği hakikatleri kendilerinden sonra gelen nesle de anlatmışlardır. Şu halde, bir ayetin nüzul sebebi, sahabelerden menkul ise makbuldür. Çünkü o, ictihad konusu olmayan ve semaa dayanan bir meseledir (Çetin, 1994:104)."

Ancak sebeb-i nüzulün kabul edilebilmesi için diğer şartları da Demirci şöyle belirtir:

"Nuzül sebeplerine dair rivayetlerin muteber sayılabilmesi için bunların muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'e isnat edilmesi gerekir. Bu da söz konusu haberin ya doğrudan doğruya sahabelerden veya onlardan bizzat işitme yoluyla haberi alan tabiinlerden rivayet edilmesiyle gerçekleşir. Eğer bir ayetin nüzulüne şahit olan sahabe olayı anlatırken kaynak olarak kendini göstermişse bu haber kabul edilir. Rivayet tabiin vasıtasıyla geliyor ve bir sahabeye nispet ediliyorsa bu da sahih sayılır. Ayrıca, sebeb-i nuzüle ait bir haberin senedinde onu rivayet eden sahabenin ismi zikredilmemişse, mürsel hadis diye adlandırılan bu rivayetin muteber sayılabilmesi için bunun ya Mücahid b. Cebr, İkrime, Said b. Cübeyr gibi sahabelerden hadis rivayet etmekle tanınan müfessir imamlardan olması veya başka bir mürsel rivayetle takviye edilmesi gerekir (Demirci, 1995:361)."

Bir ayetin nüzul sebebi hakkında birden fazla rivayetin bulunması halinde ise şu yol izlenir:

Önce sıhhat dereceleri incelenir ve sahih olanı tercih edilir. Sahih rivayetler birden fazla ise ravinin olayı bizzat görmesi tercih sebebi sayılır. Eğer bu şekilde bir tercih söz konusu değilse olaylar zaman bakımından birbirine yakınsa ayetin iki olaydan sonra ve ikisiyle ilgili olarak nazil olduğu kabul edilir. Bu da mümkün değilse ayetin ayrı ayrı zamanlarda olaylardan sonra birden fazla indirildiğine hükmedilir.

Çalışmamızda ünite konuları işlenirken ayetlerin iniş sebeplerine yer verilirken esbab-ı nüzulün kabul şartlarına uygun materyaller kullanılmıştır.

1.7. Esbab-ı Nüzulün Sunum Şekilleri

Nüzul sebepleri ile ilgili rivayetlerde bazı hususi lafızlar kullanılmaktadır. Bunlardan bir kısmı o rivayetın nüzul sebebine ait olduğu hususunda kesinlik ifade eder. “Ayetin nüzul sebebi şudur:” , “Falan hadise vuku buldu, bundan dolayı şu ayet indi.”, “Hz. Peygamber’e falan konuda bir soru yöneltmişti, bunun üzerine şu ayet nazil oldu.” şeklindeki ifadeler böyledir. “Bu ayet şu konuda nazil oldu.” vb. ifadeler ise sebebi nüzule delalet edebileceği gibi izahı yapılan ayetin tefsiriyle ilgili olup ayetin alakalı görüldüğü durum ve kimselere de işaret edebilmektedir (Demirci, 1995:361).

Demirci’nin açıklamasından da anlaşıldığı üzere esbab- ı nüzulün sunum şekillerini iki başlık altında incelemek mümkündür:

1- Rivayetın nüzul sebebine ait olduğunu kesin olarak bildiren lafızlar:

“Sebebi budur.”, “Bu ayetin nüzul sebebi şudur.”, “Hz. Peygamber’e şu mesele hakkında konuşuldu da şu ayet indi...” , “Şu olay vuku buldu da...” denilerek yapılan rivayette olay anlatıldıktan sonra “fe” harfi ile başlayan ibareler, “Şu hadise oldu da bunun üzerine şu ayet indi...” gibi ifadeler rivayetın nüzul sebebine ait olduğunu kesin olarak bildiren lafızlardır (Serinsu, 2008:81-82).

2- Rivayetın nüzul sebebine ait olduğunu kesin olarak bildirmeyen lafızlar:

“Sebebi budur” denilerek yapılmayan, olay anlatıldıktan sonra ‘fe’ gelmemiş ve kelamın gelişinden nüzul sebebi olduğu anlaşılmayan rivayetler, “Ayetin şu olay hakkında indiğini zannediyorum.”, “Bu ayetten Allah Teala’nın muradı budur.”, “Allah şu hususa delalet etmektedir.”, “Ayetten alınacak mana şudur.” ve benzeri lafızlar rivayetlerin nüzul sebebine ait olduğunu kesin olarak bildirmezler (Serinsu, 2008:83-84).

Din eğitiminde öğrenciye sunulan materyalin güvenilir olması ve dinin ana kaynaklarıyla bütünlük arz etmesi gerekir. Konular hazırlanırken yukarıda zikrettiğimiz

birinci kısım rivayetlerin tercih edilmesi din eğitimi açısından daha faydalı olacaktır. Çünkü bunlar daha güvenilirdir ve rivayetin, ayetin iniş sebebi olduğunu kesin olarak bildirir. İkinci kısım rivayetlerin çok gerekli olmadığı müddetçe kullanılmaması gerektiği kanaatindeyiz. Buna binaen hazırladığımız konularda birinci kısım rivayetleri tercih ettik.

BÖLÜM 2: İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİSİNİN GELİŞİMİ

Gelişim, “öğrenme, yaşantı ve olgunlaşma sonucunda bireyde görülen düzenli ve sürekli değişikliklere” denir. Bu üç etkenin etkileşimi sonunda gelişim gerçekleşir. Gelişim öğrenmeyi de içeren daha kapsamlı bir kavramdır. Gelişimin iki temel bileşeni vardır. Bunlar kalıtım ve çevredir. İnsan gelişiminde hangi faktörün daha etkili olduğu uzun müddet eğitimcilerin zihnini meşgul etmiştir. Fakat bu soruya net bir cevap verilmesi pek de mümkün görülmemektedir. Çünkü bazı alanlarda kalıtım etkili iken bazı alanlarda çevre faktörü daha etkili olmaktadır (Selçuk, 2005: 13-15).

Her bireyin kendine özgü gelişim safhaları vardır. Gelişimin tanımında da değindiğimiz gibi gelişim, sürekli ve devamlı bir değişimdir. Bu değişimin sistematik ve daha etkili bir biçimde yapılması eğitimcilerin bireydeki farklı gelişim özelliklerine dikkat etmeleri ve bu özellikleri dikkate alarak eğitim programları hazırlamalarıyla mümkün olacaktır.

Gelişim ve öğrenme kavramları birbirinden bağımsız değildir. Gelişim düzeyi arttıkça öğrenmenin biçimi ve içeriği değişebilir. İlköğretim din dersi müfredat konuları belirlenirken ilköğretim öğrencisinin gelişim düzeyleri dikkate alınmaktadır. Bizde çalışmamızda esbab-ı nüzul materyalleri ile konuları işlerken ilköğretim öğrencisinin gelişim özelliklerini her zaman göz önünde tuttuk. Soyut düşünme yeteneği tam olarak gelişmeyen öğrenciye inançla ilgili konuları mümkün olduğu kadar somutlaştırarak aktarmaya çalıştık.

Çalışmamızın bu bölümünde din dersi kitapları hazırlanırken dikkate alınan ve bizimde konuları hazırlarken dikkate aldığımız ilköğretim öğrencisinin gelişim özelliklerine yer vereceğiz.

2.1.Bilişsel gelişim

Biliş (cognition) terimi, çevremizi öğrenme ve anlamayı içeren zihinsel etkinliklerin karşılığı olarak kullanılan bir terimdir ve yaklaşık olarak düşünme ile eş anlamlı bir kelimedir (Aydın, 2003: 30). Bilişsel gelişim de bireydeki akıl yürütme süreçlerinin bir bütünü olarak düşünülmektedir (Yapıcı, 2005: 136).

Bilişsel gelişim hakkında Jean Peaget ve Bilişsel Gelişim Kuramı'nın incelenmesi yerinde olacaktır. Piaget yıllarca çocuklar üzerinde çalışmış ve bilişsel gelişimin doğasını geniş ölçüde açıklığa kavuşturmuştur (Aydın, 2003: 31).

Piaget insan gelişimini zihin gelişmesiyle açıklamış ve bu amaçla değişik yaşlarda düşünce yapılarında görülen farklılıkları sistematik biçimde ortaya koymuştur. Piaget çocuklarda zekâ gelişimi üzerine çalışmalar yapmış ve geleneksel zekâ anlayışına karşı çıkararak zekânın zekâ testinden alınan puan olmadığını ifade etmiştir. Zekâyı, değişme ve kendini yenileme gücü olarak tarif etmiştir. Piaget'nin teorisinde, zihinsel yapı sindirim sistemine, bilgiler de besin maddelerine benzetilir. Her besin maddesinin yenildikten sonra hazmedilip vücutta kullanılması gibi dış dünyadaki nesne ve olaylar da algılanır, değerlendirilir ve kullanılacak hale getirilir. Algılanan bilgiler bilişsel fonksiyonları değiştirir ve geliştirir. Böylece yeni durumlarla karşılaşan birey, tecrübelerinden faydalanarak karar verip, problemlerini daha kolay çözer (Selçuk,2005: 80).

Bireyin bilişsel gelişimi, hiyerarşik olarak aşağıdaki yapıda gerçekleşir. Bu yapı bütün bireylerde evrenseldir. Kültürden kültüre değişikliklerin gelişme yaşları değişse de, kurgu ve sıra aynı şekildedir.

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramınının 4 temel evresi vardır. Bunlar:

- 1- Duyusal- motor dönem (0-2 yaş),
- 2- İşlem öncesi dönem (2-7 yaş),
- 3- Somut işleme dönemi (7- 11 yaş),
- 4- Soyut işlemler dönemi (12 yaş ve sonrası) (Selçuk, 2005: 85; Aydın, 2003: 35; Yapıcı, 2005: 144).

Çalışmamızın konusu açısından biz burada Piaget'in son iki dönemine yer vereceğiz.

Somut İşlemler Dönemi: Bu evrede çocuklar hızlı bir bilişsel gelişme gösterirler. Gözünün önünde somut olan işlemleri yapabilir hale gelir. Fakat soyut olan elle tutulup, gözle görünmeyen işlemleri henüz yapamaz. Bu dönem sınıflama becerilerinin edinildiği dönemdir. Çeşitli açılardan çeşitli sınıflamaların yapılabildiğini bu dönemde anlamaya başlar. Birkaç boyutu dikkate alarak sınıflama yapabilir. Çocuk bu dönemde tersinebilirlik özelliği edinir. Bu özellik sayesinde çocuk işlemleri tersinden de ele alabilir hale gelir. Çocuk bu dönemde bir önceki dönemin benmerkezciliğinden kurtulur

ve Piaget'in dağılma dediği olay gerçekleşir. Yani çocuk başka insanların da kendilerine göre düşüncelerinin olabileceğini kavramaya başlar. Bu dönemin en önemli özelliği korunum kavramını kazanılmasıdır. Örneğin sıvının içine konduğu kap değişse de sıvının aynı kaldığını anlayabilir (Bacanlı: 2003,66-68).

Çocuklar bu dönemde toplu oyunlar oynamaya başlarlar. Ancak bu gruplarda cinsiyet faktörü önemlidir. Çocuklar oyunları hemcinsleriyle oynamayı tercih ederler. Çocuk artık bir yetişkin gibi düşünür. Mantıklıdır, olgu ve olaylar arasında bağ kurabilir. Ama bunu sadece somut obje, olay, olgu ve kişilerde yapabilmesidir (Yapıcı, 2005:154-155).

Bu dönemde çocuklara verilecek olan eğitim onların yeni kazanmakta oldukları becerileri uygulamaya yönelik olmalıdır. Çocukların nesnelere çeşitli deneyimlerde bulunmasına ve diğer çocuklarla ilişki kurmasına yardım edilmelidir (Bacanlı, 2003: 68). Bu dönemdeki çocuklara konular somutlaştırılarak anlatılmalıdır (Selçuk, 2005: 94).

Soyut İşlemler Dönemi: 11 yaşından sonra başlayan dönemdir. Çocuk artık yetişkin gibi düşünebilir hale gelmiştir (Binbaşıoğlu, 1975: 107). Soyut işlemler dönemi iki alt dönemde incelenebilir. Bu evrede çok yönlü, soyut ve analitik düşünme başlar. Çocuğun mantık örüntüsü ve düşünme sistematığı bir yetişkininki kadar gelişmiştir. Bu evrede çocuklar, sorunlara değişik açılardan bakabilen ve başkalarının görüş açılarını kavrayabilen bireyler haline gelirler ve olumlu sosyal ilişkilerde bulunabilirler. Toplumsal yaşama etkin bir biçimde katılırlar. Dil ve zihinsel yetenekler oldukça ileri düzeydedir. Gelişmiş beyin fonksiyonlarına sahip olan ergenler tümevarım, tümdengelim, karşılaştırma, usamlama gibi tüm akıl yürütme yollarını kullanabilirler. Fakat Piaget bu yetenekleri tüm bireylerin yapabileceğini söylemez. Çünkü Piaget'ye göre öğrenme ve gelişme sadece fizyolojik olgunlukla ilişkili değildir. Bunun için uygun bir sosyal çevre ve yeterli nicelik ve nitelikte öğrenme yaşantısı gereklidir (Aydın, 2003: 41-42).

“Bu dönemde birey, evreni kendi algılarına göre anlamlandırmaya çalışır. Bunu yaparken de geçmişten getirdiği bilişsel ve duyuşsal birikimi ve çevresinden edindiği deneyimleri kullanır. Bireyin çevresindeki uyarıcı zenginliği onun soyutlama becerisini geliştirir (Yapıcı, 2005: 156).”

Bu dönemdeki çocuklara verilecek olan eğitimde daha çok soyut konuların kullanılması onların yeni kazanmaya başladıkları düşünce özelliklerini kullanma fırsatı verecektir.

Derslerde bu olanakların sunulması faydalı olacaktır. Fakat burada bir konuya dikkat edilmelidir ki her çocuk aynı dönemde soyut düşünmeye geçemez. Bu sebeple bu düşünme özelliğine geçememiş öğrenciler de dikkate alınarak ders işlenmelidir (Bacanlı,2003: 69-70). İlköğretim ve lise müfredatı büyük ölçüde soyut konulardan oluşur ve bu sebeple de somut düşünceden soyut düşünceye geçiş çok önemlidir. Öğretmenlerin çocukların bu geçişi yapıp yapmadıkları konusunda duyarlı olmaları gerekir (Selçuk, 2005: 96).

Bilişsel gelişmeyle ilgili araştırma yapan bir diğer psikolog da Vygotsky'dir. O, Piaget'in kuramına bir takım eleştiriler getirmiştir. Vygotsky gelişim ve öğrenmenin sosyo-kültürel yönünü vurgulamıştır. Tüm öğrenmelerin kaynağı sosyal çevredir. Çocuğun belli bir bilişsel yeterlilik ya da duyuşsal özellik kazanması içinde bulunduğu toplum ve kültüre bağlıdır. Piaget çocuğun zihinsel gelişiminin büyük ölçüde kendiliğinden olduğunu söylemesine karşın Vygotsky çocuğun akranları ve yetişkinlerin bir takım bilgiler vererek ve yardımlar sağlayarak çocuğun gelişimine katkı sağlayabileceğini söyler. Vygotsky'e göre yüksek zihinsel fonksiyonların bireyde bulunması, genellikle çevredekilerle konuşma ve işbirliği sonunda gerçekleşir. Vygotsky kavram gelişimi konusunda da Piaget'den ayrılır. Ona göre kendiliğinden edinilen kavramlar ve öğrenilen kavramlar olarak ikiye ayrılır. Kendiliğinden elde edilen kavramlar tümdengelim yoluyla edinilen ve gündelik hayatta kullanılan kavramlardır. Öğrenilen kavramlar ise okulda edinilen kavramlardır (Selçuk,2005: 102-103).

Bilişsel gelişim kavramını inceleyen bir başka isimde Jerome Bruner'dir. O gelişimin yaşam boyu devam eden bir süreç olduğunu söyler. Ve gelişimi eylemsel, imgesel ve sembolik olarak üçe ayırır. Eylemsel evrede çocuk yaparak yaşayarak öğrenir. İmgesel evrede bilgi sözcükler ve kavramlar yoluyla edinilir. Bu evrede gelişmiş olan dilsel ve görsel algılar yoluyla değişik durum ve yaşantılar imgeler halinde formüle edilerek zihne aktarılır. Sembolik evrede ise yaşam tümüyle mecazlar, formüller ve simgeler yoluyla kavranır (Aydın, 2003:44-45).

Çalışmamızda beşinci sınıf ünitesi olan Allah inancı konusunu işlediğimiz için beşinci sınıf öğrencilerinin bilişsel gelişimi önem arz etmektedir. İlköğretim beşinci sınıftaki

öğrenciler somut düşünceden soyut düşünceye geçme aşamasındadırlar. Bu öğrencilere soyut içerikli mesajlar vermek soyut düşünme becerilerini geliştirebilir. Ancak öğrencinin henüz tam olarak soyut düşünme kabiliyetini elde edemediği dikkate alınmalı ve dersten soğumasına neden olunmamalıdır. Soyut bir mesaj verdikten sonra somutlaştırıcı açıklamalarla denge sağlanabilir. Bu çerçevede ayetler soyut mesajlar, ayetlerin iniş sebepleri ise somutlaştırıcı açıklamalar olarak isimlendirilebilir.

2.2.Ahlaki gelişim

Ahlaki gelişim, kişilik gelişiminin en önemli öğelerinden biridir. Ahlaki gelişim çocuğun toplumsallaşma sürecinde neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda bir bilinç geliştirmesiyle ilgilidir. Ahlaki gelişimle paralel olarak çocuğun toplumun gelenek ve kurallarına da uyarak kendisini denetleyebilmesi beklenir (Selçuk, 2005: 110). Ahlaki davranışların değerlendirme ve uygulama boyutunda toplumlara göre farklılık göstermesi, insanın ahlaki davranışları bilerek doğmadığını gösteren bir durumdur. Kişi hangi durumda nasıl davranması gerektiğini yaşadığı toplumdan öğrenmektedir. Bu sebeple de ahlak bir eğitim konusu olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2005: 20). Ahlak eğitiminin sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi için bireyin ahlaki gelişimi bilinmeli ve eğitim bu doğrultuda gerçekleştirilmelidir.

Ahlaki gelişimle ilgili farklı teoriler bulunmaktadır. Bu teorileri dört grupta incelemek mümkündür:

1-Psikanalitik teori

2-Sosyal öğrenme teorisi

3-Davranışçı teori

4-Bilişsel teori (Ed. Arı, 2002: 102).

Psikanalitik teori Sigmund Freud tarafından geliştirilmiştir. Freud, ahlak ve kişilik gelişimini duygusal ve güdüsel bir süreç olarak ele almıştır. Freud, duygusal güdüsel ahlak gelişimini *id-ego-süper ego* ilişkilerindeki denge kavramına bağlar. Freud'a göre ahlak gelişimi belirli psikoseksüel evrelerden geçerek gerçekleşir. Freud psikoseksüel gelişimi altı evrede açıklar.

Bu evreler: Oral dönem, anal dönem, fallik dönem, gizil dönem, ergenlik dönemidir. Çalışmamızın konusu açısından biz burada son iki evreye yer vereceğiz.

Gizil dönem 6-12 yaş arasını kapsar. Bu dönem çocuğun dış dünyaya açıldığı dönemdir. Bu dönemde arkadaşlar, öğretmenler, diğer akrabalar çocuğun hayatında önem kazanır. Aile ve okul ilişkilerinin iyi olması çocuğun gelişimi ve olgunlaşmasını olumlu yönde etkiler. Ergenlik dönemi 11-13 yaşından erişkinliğe kadar olan süreci kapsar. Bu dönemde fizyolojik olgunlaşma ve bazı hormonların salgılanışlarındaki artış önceki gelişim dönemlerindeki çatışmaların tekrar canlanmasına sebep olur. Bu dönemdeki çatışmalara çözüm bulunabilirse çocuk yetişkin bir insan kimliği kazanır.

Freud bu kuramından yola çıkarak ahlaki gelişmenin ana hatlarının ilk beş yılda tamamlandığını ve altıncı yıldan sonra kuramsal bakımdan önemli bir gelişmenin ortaya çıkmadığını söylemiştir (Ed, Arı, 2002: 102-106.). Freud'a göre ahlaki yargı ve davranışlar fallik dönemin sonuna doğru babayla özdeşleşme sonucunda ortaya çıkmaktadır. Çocuk süper ego vasıtasıyla öğrendiği standartlara davranışlarını yönlendirmekte ve toplumsal rolleri benimsemektedir (Selçuk, 2005: 110).

Sosyal öğrenme teorisi; sosyal öğrenme kuramcıları, ahlaki ve ahlak dışı davranışı etkileyen; model alma, pekiştirme, ceza ve izin vericilik gibi toplumsal etkenlerle ilgilenmişlerdir. Sosyal öğrenme kuramcılarına göre öğrenme, model alarak veya taklit ederek gerçekleşir (Yapıcı, 2005: 130-131). Örneğin çocuğun yalan söylemeye karşı tavrı babasını taklit yoluyla oluşabilir (Selçuk, 2005: 110).

Davranışçı teoride; ahlaki yargılar, bireyin dışındaki etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Onay görülen ve pekiştirilen davranışlar doğru, cezalandırılan ve hoş görülmemeyen davranışlarsa yanlış kabul edilmektedir. Çocuk davranışları etiketleyerek ne yapıp yapmayacağına karar verir (Ed, Arı, 2002: s.107).

Bilişsel yaklaşımda ahlaki gelişimle ilgili farklı birçok çalışma yapılmış ve kuramlar geliştirilmiştir.

J. Dewey, ahlak gelişimine bilişsel gelişim paralelinde eğilen ilk kuramcıdır. Dewey, ahlak eğitiminin çocuğun farklı değerler ve bu değerlere ilişkin kararlarda aktif akıl yürütmesi ile gerçekleşebileceğine inanmıştır. Dewey, ahlaki gelişimi üç gelişim

evresinde inceler. Bu evreler, “ahlak ve gelenek öncesi dönem, geleneksel dönem ve özerk dönem”dir. Fakat Dewey’in bu evreleri kuramsal düzeyde kalmıştır (Ed, Arı, 2002: s.108).

Piaget ahlaki gelişimi iki evrede inceler. Bu evreler, “ahlaki gerçekçilik (dışa bağlı ahlak) ve ahlaki görecelik (özerk ahlak)” evreleridir. Biz konumuz açısından ahlaki görecelik evresine değineceğiz. Piaget’ nin ilk evresinde çocuklar zihinsel gelişimin bir sonucu olarak hem sonucu hem niyeti birlikte değerlendiremezler. İlkokul döneminden itibaren çocuklar yargılarında niyeti de değerlendirebilir hale gelirler. Artık ahlaki mutlak kurallar olarak değerlendirmezler; bir eylemin doğru ya da yanlış olduğunu söylerken durumsal ve kişisel etkenleri de göz önünde bulundurlar. Artık kuralların değişebileceğini düşünürler. Amelleri niyetlere göre değerlendirirler (Bacanlı, 2003: 74; Selçuk, 2005: 111).

Ahlaki gelişim konusunda araştırmalar yapan bir diğer kişi Kohlberg’dir. Kohlberg ahlaki gelişimi üç düzey ve her düzeyde ikişer dönem olmak üzere altı dönemden oluşan bir kuram önermiş, böylece Piaget’in görüşlerini genişletmiştir.

Kohlberg’e göre bilişsel yeteneklerle toplumsal algı ve yetenekler ve ahlaki akıl yürütme arasında sıkı bir ilişki vardır. Somut işlemler döneminde olan çocuk birinci ve ikinci ahlaki dönemdedirler. Somut işlemlerin sonu soyut işlemler döneminin başında ise üçüncü ve dördüncü dönemdedirler. Bilişsel gelişim ahlaki gelişim için gereklidir fakat ahlaki gelişimin güvencesi değildir (Yapıcı, 2005: 124).

Kohlberg, ahlak gelişimini üç düzeyde incelemiştir. Bu üç ana düzeyi de kendi içlerinde ikişer döneme ayırmıştır. Bu dönemler:

1-Gelenek öncesi düzey

- Ceza-itaat (4-5 yaş)
- Çıkara dayalı alışveriş (saf çıkarıcı evre) (6-9 yaş)

2-Geleneksel düzey

- Kişilerarası uyum (iyi çocuk eğilimi) (10-15 yaş)
- Kanun ve düzen (15-18 yaş)

3-Gelenek ötesi ilkelere dayalı düzey

- Sosyal anlaşma (18-20 yaş)
- Evrensel ahlaki ilkeler (20 yaş sonrası) (Selçuk, 2005:112- Yapıcı, 2005: 125).

Çalışmamızın konusu açısından biz burada ikinci ve üçüncü döneme yer vereceğiz.

Çıkara dayalı alışveriş döneminde çocuk için doğru, kendisinin ve çevresindekilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve somut değişime dayanan adil alışverişler yapmaktır. Kurallara ihtiyaçları karşıladığı sürece uyulur. Maddi eşitlik ilkesi bu dönemdeki adalet anlayışının temel göstergesidir. “benim için bir şey yap, ben de senin için bir şey yapayım” anlayışı vardır ve temel güdü kişisel ihtiyaçların karşılanmasıdır. Çocuğa göre doğru olan onu mutlu eden şeydir (Selçuk, 2005: 113-114). Bu evre genellikle ergenlik öncesi döneme rastlamaktadır. Bu dönemdeki çocuğa göre otoriteyi temsil eden yetişkinler güçlü ve büyük olabilirler ancak hatasız değildirler. Bu dönemde otorite korkusu azalır ve eşit paylaşım, dürüstlük ve karşılık temel duygular olmaktadır. Bu dönemdeki çocuğun kurallara uymasının sebebi ödüllendirilme ümididir (Temel-Aksoy, 2001:71).

Kişiler arası uyum dönemindeki çocuk için iyi davranış, başkalarını memnun eden, onlara yardımcı olan veya onlar tarafından takdir edilen davranıştır. Çocuğun içinde yaşadığı toplumsal grupların kabul ettikleri doğrular çocuk için de doğrudur. Davranışlar niyete göre değerlendirilmeye başlanır (Yapıcı, 2005: 129). Bu dönemde iyi ve kötünün temel belirleyicisi fedakârlıktır. Bu evrede çocuk fiziksel hazdan, psikolojik hazza dönüş yapar. Bu evredeki çocuk için grubun çıkarlarını korumak ve toplumda tasvip edilen rolleri yerine getirmek önemlidir. Bu evredeki birey duygularının kabul edildiği ve kendisine cazip gelen gruplara üye olur. Ancak bu gruplar her zaman anne-baba ve okul tarafından tasvip edilmeyebilir. Bu evrede grup kimliğinin gelişmesi için akran gruplarıyla özdeşim kurulmaktadır. Çocuk evde veya okulda tasvip görmüyorsa akranlarıyla daha fazla özdeşleşmektedir (Temel- Aksoy, 2001: 72-73).

2.3.Sosyal Gelişim

Aile fertleri ile çocuk, çevre ile çocuk arasındaki etkileşim süreci sosyalleşme olarak adlandırılabilir. Sosyalleşme topluma mal olma veya toplumsallaşma olarak da

adlandırılabilir (Öcal, 1998: 135). Toplumsallaşma ‘insanın içinde yaşadığı toplumun amaçlarına, geliştirdiği ilkelere, kurallara ve davranış kalıplarına uygun olarak davranmasını; toplumsal sorunların çözümüne katılmasını; toplumun değerlerini benimsemesini ve çevresini oluşturan insanlarla ilişki kurmasını öğrenmesi ve uygulamasıdır.’ (Başaran, 2005:238). İnsanın sağlıklı bir yaşam sürmesi bu toplumsallaşma süreciyle yakından ilişkilidir. Çünkü bireyin sağlıklı bir yaşam sürmesi; içinde bulunduğu fiziksel ve sosyal çevreye uyum sağlamasına da bağlıdır (Selçuk, 2005: 54).

Sosyal büyüme veya gelişme, bedensel, ruhsal, zihinsel, vb. büyüme ve gelişmelerle bağlantılıdır. Diğerlerinden iyi ve yeterli gelişmeyi sağlayan bir çocuk veya genç onlarla paralel olarak sosyal gelişmesini de gerçekleştirir (Öcal, 1998: 136).

Sosyal gelişme ve sosyalleşme için kesin bir başlangıç ve sonuç, ya da yaş sınırlaması belirlenmesi zordur. Çünkü sosyalleşme ömür boyu devam eden bir süreçtir (Öcal, 1998: 137).

Çalışmamızın konusu açısından biz burada “İlkokul dönemi ve ergenlik dönemini” açıklayacağız (Şentürk, 2003: 41-44).

İlkokul dönemi 7-11 yaşlarını kapsayan dönemdir. Bu dönemde çocuk için okula başlamak oldukça önemli bir olaydır. Çünkü çocuk yeni bir toplumsal çevreye atılmıştır ve bu çevreye uyum sağlamak zorundadır. Bu nedenle de bu dönemin ilk başlarında çocuk oldukça şaşkındır (Binbaşıoğlu, 1992: 174). İlkokul dönemi çocuğunda sorumluluk duygusunun belirgin biçimde gelişmeye başladığı görülür. Okulla birlikte yeni bir çevreye giren çocuk içe dönüklükten kurtularak kendisini dışa yöneltebilir. Bu dönemde öğretmen çocuğa başarı duygusunu tattırmalıdır. Çünkü bu duyguyu tadan çocuğun çalışma isteği artacaktır (Şentürk, 2003: 41). Bu dönemdeki çocuklar arasında sosyalleşmesi için de bir gereklilik olan gruplaşmalar görülür. Çocuk grubuna bağlı kalmaya, grubun kurallarına ve ölçülerine göre hareket etmeye ve grubundaki arkadaşları gibi olmaya özen gösterir. Anne- baba ve öğretmenler bu gruplaşmaları kendi istekleri doğrultusunda ustaca yönetebilmelidirler. Öğrenciler 7-12 yaş arasında çeşitli gruplar arasında iyice yerlerini alırlar ve genellikle birbirleriyle uyum içinde davranırlar (Yavuz, 1991: 94-95).

Ergenlik dönemi 12-18 yaş arasını kapsayan dönemdir. Bu dönem çocukluktan çıkma ve yetişkinliğe adım atma dönemidir. Ergen artık bir kimlik arayışına girer. Kimlik arayışından başarıyla çıkan ergen rahatlayacak fakat birey, bu arayışta başarılı olamazsa bocalayacaktır (Şentürk, 2003: 42). Ergen bu dönemde kendisini vazgeçilmez arayışlar içinde bulur. Doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi değer ölçüleri arayışları, dünya görüşü, dostluk, arkadaşlık, sevgi gibi arayışlar onu sürekli meşgul eder. Bu dönemde sosyal gelişme değişikliğe uğrar. Ergen kendi başına kalmaya yönelir ve bazen ailesinden gelen otoriteye karşı uyumsuzluklar gösterdiği görülebilir. Anne- baba ve öğretmenler artık bu dönemdeki ergene çocuk gözüyle bakmazlar. Sosyal çevre değişir. Artık derslerine bir öğretmen yerine birçok öğretmen girer ve bu alışılması oldukça zor bir durumdur. Bu dönemde karşı cinse ilgi duyma ve onlarla temasa geçme isteği görülür. Gruba bağlılık bu dönemde de vardır. Grubun etkisi bu dönemde daha fazladır; ergen ailesinden çok arkadaşlarıyla vakit geçirmek ister. Ergen bu dönemde kendisine rehberlik edebilecek birini arar. Bu aile içinden olabileceği gibi aile dışından da olabilir (Yavuz, 1991: 95-97).

İlköğretim çocuğunun sosyal gelişmesini anlattığımız bu bölümde Erikson ve Sosyal Gelişme Kuramı'na değinmemiz yerinde olacaktır.

Erikson, insan gelişiminde kültürel, sosyal ve çevresel etkenlerin önemini vurgulamıştır. Erikson insan gelişimini sekiz döneme ayırır. Her dönemde aşılması gereken bir takım psikososyal problemler ve krizler vardır. Bunlar gelişimsel ve doğal krizlerdir. Krizlerin olumlu bir şekilde aşılması kişiliğin güçlenmesini sağlar. Aşulamayan krizler gelişimi geriletebilir (Selçuk,2005: 54-55).

Erikson'un sekiz evresi şunlardır:

- 1- Güvene karşı güvensizlik (0-1 yaş)
- 2- Özerkliğe karşı utanma ve kuşkuculuk (2-3 yaş)
- 3- Girişkenliğe karşı suçluluk (3-5 yaş)
- 4- Çalışkanlığa ve başarıya karşı aşağılık duygusu (6-11 yaş)
- 5- Kimliğe karşı rol karmaşası (Ergenlik)
- 6- Yakınlığa karşı yalıtılmışlık (Ergenlik)

7- Üretkenliğe karşı durgunluk (Orta yaş)

8- Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk (İleri yetişkinlik) (Ed, Arı, 2002: 77).

Çalışmamızın konusu açısından biz burada “çalışkanlığa ve başarıya karşı aşağılık duygusu- kimliğe karşı rol karmaşası” evrelerini açıklayacağız.

Çalışkanlığa ve başarıya karşı aşağılık duygusu döneminde çocuk çalışkanlık duygusunu kazanır. Bu dönemde aile bireyelerine, öğretmen ve akranlar eklenir. Bu dönemde anne-baba cesaret verir, öğretmen korur, akranlar kabul ederler (Bacanlı, 2003: 91). Bu dönemde çocuktan bazı zihinsel ve sosyal beceriler kazanması beklenir ve çocuk da bu beklentilerin farkındadır. Çocuk okuldaki başarısı kendisinden beklenenlere uyarsa kendisini başarılı, uymazsa başarısız hisseder. Bu evrede çalışma, çocuğun okulda öğrenmesi gereken becerileri kazanabilmesi için gereken çabayı ifade eder. Aşağılık duygusu ise başarısız olduğunda kendisini nasıl algılayacağını belirtir. Başarma çalışkanlık duygusunu getirir (Ed. Arı, 2002:80). Özellikle okul yaşamında başarılı olma hazzını yaşayan çocuklar, olumlu bir akademik benlik algısı geliştirirken, başarısız olanlar özgüven ve kendilerine yetme duygularından yoksun kalırlar. Bu nedenle çocuklara kapasiteleri ölçüsünde uygun eğitim fırsatları sağlanmalıdır (Aydın, 2003:89). Anne- baba ve öğretmenler çocuğa kendi gücü ölçüsünde bazı sorumluluklar vererek çocuğun başarılı olmasını ve başarıyı tatmasını sağlamalıdır (Ed. Arı, 2002: 81). Bu dönemdeki çocuklara tek başına iş yapabilmelerini ve bazı sorumluluklar yüklenebileceklerini gösterecek fırsatlar hazırlanmalı ve onların ufak hataları hoş görülmelidir. Yapamadıkları işler parçalar halinde yaptırılmalı ve böylece çocuk güdülenmelidir (Selçuk, 2005: 61).

Kimliğe karşı rol karmaşası döneminde çocukluktan yetişkinliğe geçilir. Çocuk vücudu yetişkin vücuduna dönüşürken, çocuk rollerinin de yetişkin rollerine dönüşmesi beklenmektedir. Fakat çocuk kimliğinden yetişkin kimliğine geçmek birçok sorumluluğu ve problemi de beraberinde getirmektedir (Selçuk, 2005: 61-62). Bu dönemde kişi kendisine ‘ben kimim’ sorusunu sorar ve bu soruya cevap arar. Bu soruyu cevaplamaya çalışırken birey kendini çeşitli roller içinde deneyerek karar vermeye çalışır. Bu da özdeşleşme ve taklidin ortaya çıkmasına neden olur. Bu dönemi başarıyla

atlatan kişi kimlik duygusu edinirken, başarıyla atlatamayan kişi rol karmaşasına duffer (Bacanlı, 2003: 92).

2.4.Dini Gelişim

Çalışmamızın bu bölümünde çocukların dini gelişimlerini inceleyeceğiz. Bunun için dini gelişim kuramlarından istifade edeceğiz. Ancak dini gelişim kuramlarını teker teker ele alıp incelemek çalışmamızın sınırlarını aşacağından sadece ilköğretim öğrencisinin dini gelişimiyle ilgili görüşlere yer vereceğiz. Dini gelişimle ilgili olarak Goldman'ın, Elkind'in çalışmaları vardır. Ayrıca Oser'in dini yargı gelişimi evreleri, Piaget'nin bilişsel gelişim evreleri ve Kohlberg'in ahlaki gelişim evreleri çalışması mevcuttur. Dini gelişimle alakalı olan Fowler'in inanç gelişimi evrelerini ise ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz.

Bireyin gençlik ve yetişkinlik dönemindeki dini inanç, duygu, tutum ve davranışlarının temeli de büyük ölçüde çocukluk döneminde atılmaktadır. Buna göre verilecek iyi bir eğitimle çocukta din duygusunun sağlıklı bir gelişimi sağlanabileceği gibi, yanlış ya da baskıcı bir eğitim vermek suretiyle ondaki din duygusunun körelmesine hatta dinden uzaklaşmasına neden olunabilir (Köylü, 2004:138).

Çocuğa sağlıklı ve etkili bir din eğitimi verebilmek için, onun fiziksel, sosyal, zihinsel ve ahlaki gelişiminin yanında dini gelişim özelliklerinin de göz önünde tutulması gerekir.

Dini gelişim açasından çocukluk dönemi dinamik bir zaman dilimidir. Çocukların inanılmaz derecede yetişkinleri taklit etme kabiliyetleri vardır ve bu aćıdan başta ebeveyn ve diğer aile büyükleri olmak üzere, dini kurumlar taklit için uygun modeller oluşturabilirler. Elbette çocuğun yetişkinleri taklit etmesi önemlidir, ancak bundan daha da önemlisi, çocuğun kendi dini tecrübe ve yaşantısıdır (Köylü, 2004:140).

Elkind'in ve Goldman'ın çalışmaları Piaget'nin zihinsel gelişim evrelerini dini gelişime uygulamıştır. Elkind'e göre din, zihinsel gelişimin doğal bir sonucu olup, düşünsel ilerlemenin biyolojik kökenleri ile bireysel deneyimler birbirini etkiler. Elkind, özellikle dört temel ardışık zihinsel gelişim öğesinin (zihinde tutma, ifade etmeyi öğrenme, ilişkilendirmeyi öğrenme ve kavramayı öğrenme) Piaget'in bilişsel gelişim evrelerine paralel bir şekilde dini gelişimde son derece önemli olduğunu belirtmiştir. Esasında

onun araştırması, çocuklardaki dini anlayış konusunda bir yönüyle Piaget'in yaklaşımını destekler niteliktedir (Hood, 2004:209).

Ronald Goldman da, dini düşüncenin, dini olmayan düşünceden şekil ve yöntem açısından farklı olmadığı iddiasıyla, Piaget'in bilişsel gelişim kuramını, dini düşünceye uygulamaya girişmiştir. İngiltere'de yaptığı çalışmada, 5-15 yaş arası çocuklara dini çağrışımlı resimler; örneğin, yatakta diz üstü oturup ibadet eden bir çocuk, İncil'deki hikâyeler, yanan çalılıktaki Musa hakkında sorular sormuştur. Daha sonra da sorulara verilen cevapları Piaget'nin farklı gelişim evreleri ışığında inceleyerek analiz etmiştir. O da Elkind gibi, dini düşüncenin, genel bilişsel gelişime açıkça benzeyen bir şekilde ilerlediği sonucunu bulmuştur (Hood, 2004:209).

Somut işlemler döneminde birey zihinsel işlem yapma ve mantık yürütme becerisi kazanır. Birey kazanmakta olduğu işlem yapma yeteneği sayesinde parçalar arasındaki bağları karşılaştırmayı başarır, varsa aralarındaki tutarsızlıkları ortaya çıkarabilir. Bireyin zihinsel gücü somut işlem yapabilme yeteneğine sahip olduğu için maddelerin görünümünden çok etkilenirler. Ayrıca maddeleri özelliklerine göre sıralama yaparken bir özelliği dikkate aldıkları görülür (Gander ve Gardiner, 2004:345).

Dini öğelerin somut kazanımları (mutlu dünya hayatı, Allah'ın nimetleri gibi) çocukların tutumlarında belirleyici rol oynayabilir. Somut işlemler döneminde birey, bilişsel gelişiminde kazandığı zihinsel kapasitenin sonucu olarak kavramları anlamaya başlar. Bireyin zihinsel olgunlaşması sayesinde gerçekçi bir din anlayışının oluşmaya başladığı görülür. Çocuktaki bu gelişmelerin bir başka etkisi de dine olan ilgisinin artmasıdır. Bu ilginin, bilinçli bir yapıya sahip olması dikkat çekicidir. Birey yeni bir gelişim dönemine adapte olmaya çalıştığı için sorularına aldığı cevapları sorgular. Bu sebeple bireyin sorularına ciddi ve doğru cevaplar verilmelidir (Bilgin ve Selçuk, 2000:76-77).

Toplumumuz çocuklarının 7 yaşından itibaren dini konularla ilgilenmeye başladıkları ve 10-12 yaşına geldikleri zaman da metafizik alan ile ilgilendikleri görülür. Ayrıca 10-12 yaşları civarında kendi dinlerini diğer dinlerden ayırma ve kendi dinlerinin ayırıcı özelliklerini kavramaya başlarlar. Bu değişimin 8 yaşında, "Tanrı, patronu için çalışan biridir" anlayışından 10-12 yaşında dinin diğer dinlerden farklı olan özelliklerini

kavramaya kadar gitmesi değişimin ne kadar hızlı olduğunu gösterir (Mehmedoğlu, 2004:71-73).

9-11 yař arasında bilişsel gelişim özelliklerinde ince geçişler bulunmaktadır. Bu geçişler, dini dūřüncede de kendini gösterir ve dini objelerin algılanmasında farklılıkların ortaya çıkmasını sağlar. Bu farklılaşmaya somut bir örnek olarak 7 yaşından 9 yaşına kadar masalımsı Allah inancının soyut özellikler taşır hale gelmesi verilebilir (Mehmedođlu, 2004:71).

Çalışmamızın konusu olan 10-12 yař grubuna mensup çocukların en büyük özelliği, çocukluk dönemine ait çocuksu bir Allah anlayışını yavaş yavaş terk ederek, olgun bir kişinin sahip olduğu Allah anlayışına doğru yönelmesidir. Çocuęun böyle bir dūřünceye ve inanca sahip olmasının nedeni de, çocukların inancına göre önceki sahip olduğu Allah inancının kendisini tatmin etmemesidir. Böylece çocuklar önceki sahip oldukları Allah inancını yeniden gözden geçirmeye ve şekillendirmeye çalışmaktadır. Çocuk artık başkalarının yaşantılarına inanmaz, zira o kendine ait oluşturduğu inançlarını yaşamaya başlar.

Bu yař grubunun diğer önemli bir özelliği de, onların bu dönemde çeşitli şekillerdeki acı ve yaralanmalardan korkmalarıdır. Bunun da nedeni muhtemelen çocukların eskisi kadar anne ve babaları tarafından korunmamasıdır. Bu acı motifinin bir izahı da artık çocukların benmerkezcilikten uzaklaşmalarıdır. Artık onlar her şeyin iyi gitmediğini, dünyada acı ve ıştırabın, zarar ve ziyanın da gerçek olduğunu görmüştürler. İşte tüm bu gelişmeler sonucu çocuklar bir taraftan güçlü bir inanç ve kanaate sahip olurlarken, diğer taraftan bazı şüphe ve tereddütlere de dūřebilirler (Köylü, 2004:142).

Bireydeki yaratıcı algısı, bireyin dini gelişim özellikleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple bireyin dini objeler arasında en çok ilgisini çeken şeylerin başında Allah inancının geldiği bilinmektedir. Allah tasavvuru ile diğer dini objelere bakışı arasında bir paralellik olduğu söylenebilir. Allah korkusunun ön plana çıkarıldığı durumlarda bakışın negatif olduğu yapılan çalışmalarda gözlemlenmiştir (Gülçür, 2001:30).

Çocuğun dini algılarının oluşmasında içinde bulunduğu aile ve arkadaş grubu gibi sosyal ortamların büyük etkisi vardır. Anne baba dini içerikli bir hayat tarzı benimsemişlerse bu, çocuğun merakını celp etmekte ve çocuğun dini objeleri öğrenmek istemesini sağlamaktadır. Bu dönem çocuğunun

üzerinde ailenin fikirlerinin hala geçerli olması aileye dini öğretim ve eğitim adına fırsatlar vermekte ve aynı zamanda görevler yüklemektedir (Gülçür, 2001:35).

Sabahleyin annesinin güler yüzle uğurladığı çocuk kozmik iyiliğin parçası olmaya diğerlerinden daha hazır demektir. Yani din ve ahlâk gibi yüce değerleri kabul etmeye daha istekli bir tavır sergileyecektir. Bu sebeple ailenin oluşturduğu sevgi ortamı çocuğun tüm dünyasına olduğu gibi inanç dünyasına da olumlu etki yapacaktır (Mehmedoğlu, 2004:78-79).

Gelişim özelliklerinin şekillenmesinde sosyal çevreden başka etkili olan faktörlerden biri de cinsiyettir. Cinsiyet bireyin duygusal altyapısı ve hayat algısı üzerinde etkili olduğundan dini kavramları algılarken de yorum farklılığına sebep olmaktadır. Erkekler yaratıcının güçlü oluşuyla, olağanüstü şeyler başarmasıyla ilgilenirken, kızlar daha çok estetik yönüyle ilgilenmekte ve samimi, içten, pasif bir ilah anlayışı sergilemektedirler (Mehmedoğlu, 2004:76-77).

11-12 yaşlarına kadar çocuğun zihni yapısı henüz basit bir yapıya sahiptir ve gelişimini tamamlamamıştır. Bu sebeple dini bilgiler daha basit ve derine inilmeden anlatılmalıdır. Dini bilgiler, çocuğun kendi hayat tecrübesi ve yaşamış olduğu somut örnekler ışığında aktarılmalı, onun zihninin karışmamasına dikkat edilmelidir. Daha yüksek ve karmaşık bilgi içeriğine sahip bir öğretim yapısı çocuğun ilgi alanının dışında kalacaktır (Hökelekli, 1996:261).

Hökelekli'nin sözlerinden hareketle ilköğretim öğrencisine inançla ilgili meseleler aktarılırken algılamayı kolaylaştırıcı materyallerden faydalanılması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu materyaller öykü, masal, kıssa ve hikaye gibi türler olabilir. Bunların yanında esbab-ı nüzulü de ekleyebiliriz. Dini açıdan Kuran kıssaları ve senedi sağlam esbab-ı nüzul rivayetleri daha güvenilir olduğu için bunlara öncelik verilebilir.

2.5.İnanç Gelişimi

İman gelişimi kavramı insani gelişim ve dönüşümle ilgili düşüncelerimizi düzenlemeye yönelik olarak James Fowler tarafından 1981 yılında ortaya koyulmuş bir kavramdır (Yıldız, 2007:70). Fowler, herhangi bir hususi gelenekle sınırlı olamayan bir inanç gelişim modeli ortaya koymuştur.

Fowler'e göre onun teorisinin temelini, insanların kendilerini diğer insanlarla ilişki içinde ve paylaşılan değerlerin merkezinde belli bir bağlanma içinde algılamaları

oluşturur. Ona göre insan doğduğu andan itibaren dünyanın karmaşasını belli bir düzene sokmak için bazı düzenlemeler yapmak zorundadır. Bunu yapmaya çalışan insan, yaşadığı çevrede bir mana sistemiyle karşılaşmaktadır. İnanç en geniş bağlamda nihai çevreyle ilgili bütünsel tasavvurlarımızla ilişkisi bakımından günlük hayatımızı gözleme tarzımızı biçimlendiren şeydir. İnanç, hayatı düzenleyici gücü kullanan iktidar ve değer merkezlerinin farkına varma ve onları bağlama yoludur (Karaca, 2007: 189).

İnanç, insan davranışlarının ve bireysel yapının merkezidir. Fowler'a göre kişilik gelişimi ile inanç gelişimi birlikte meydana gelen ve derece derece ilerleyen zor bir süreçtir. Fowler, dini imanın altı evreli bir yorumunu teklif etmiştir. Her bir evre, duyuşsal, bilişsel, ahlaki ve kişiler arası boyutlara sahiptir. İman, duygu ve davranışı içermekle birlikte o, temel olarak bilişsel ve gelişimseldir. İman, özel bir bilginin kabulünü gerektirmeyen bir biliş tarzıdır. Fowler, imanın altı evresini tespit etmiştir. Her evreden diğerine geçiş, biyolojik olgunlaşmayı, duygusal ve bilişsel gelişmeyi, psikososyal deneyimi ve dini etkileri içine alır.

Bu evreler Piaget'nin bilişsel gelişim dönemleri ve Kohlberg'in ahlak gelişim evreleriyle paralellik gösterir. Fowler imanın evrenselliğini savunur ve bu evrelerin her birinde her dini gelenekten inananların olabileceğini iddia eder. Fowler'e göre her bir evre herhangi özel iman akidelerinden ziyade bir inanış ve akıl yürütme tarzını temsil eder. Bu evreler birbirini takip eder. Bir evrenin atlanması söz konusu değildir (Yıldız, 2007: 71-72).

Fowler'ın inanç gelişim evreleri aşağıdaki gibidir:

Farklılaşmamış- Temel İnanç (0-2 yaş)

1.evre: Sezgisel- projektif İnanç (3-7 yaş)

2.evre: Efsanevi- literal İnanç (7-11 yaş)

3.evre: Sentetik- geleneksel İnanç (İlk ergenlik)

4.evre: Bireysel-düşünsel İnanç (Son ergenlik- genç yetişkinlik)

5.evre: Bütünleşmiş İnanç (Orta yaş ve sonrası)

6.evre: Üiversal- genelleştirilmiş İnanç (Belli bir yaşı yoktur) (Karaca, 2007: 190-195).

Biz burada çalışmamızın konusu açısından ikinci ve üçüncü evreyi açıklayacağız.

Efsanevi- literal inanç evresi 7-11 yaş aralığını kapsayan bir dönemdir. Bu evredeki çocuk somut işlemsel düşüncenin gelişimiyle toplumlarının geleneklerinin içeriğini sistematik bir biçimde kabullenmeye başlar (Yıldız, 2007:73). Mantıksal düşüncesinin gelişmesiyle dünyasal aktiviteler düzenlenmeye başlanır. Ahlaki ve dini kurallar literal olarak yani harfi harfine algılanır. Bu evre gelişim basamakları açısından okul dönemine tekabül etse de birçok ergen ve yetişkin zaman zaman bu evrenin özelliklerini sergileyebilmektedir. Çocuk bu evrede sembolik ve dramatik şeylerden çok fazla etkilenir ve onları bitmek bilmeyen bir detaylandırma ile öykülendirir (Karaca, 2007: 192). Artık çocuk hayal ile gerçek dünya arasında ayırım yapabilir ve başkalarının perspektifini ayırt edebilir (Hood, 2004:216-219). Dinî inançlar ve semboller somut algılandıkları için tamamen gerçek olarak kabul edilir.

Sentetik- geleneksel inanç evresi ilk ergenlik dönemini kapsayan evredir. Bu evrede çocuğun sosyal çevresi büyük ölçüde genişlemiştir. İnançın, son derece karmaşık örüntüler içinde kalan gence tutarlı bir yönelim sağlaması için, bilgi ve değerleri birleştirerek özgün bir kimlik ve dünya görüşünün temelini oluşturması gerekmektedir (Karaca, 2007:193).

Ergenlik çağında olan bir birey için tecrübe dünyası, imanın yönlendirici işlevi üzerinde yeni istekleri yerleştirerek, daha sınırlı ve daha komplekstir. Bu evre uymacı bir safhadır, diğer önemli kişilerin düşünceleri ve otoriteleri güçlü bir rol oynamaktadır. Genç basit bir şekilde onları ve onların aracılık ettiği dünyayı alır (Yıldız, 2007:73). Bu evredeki kişiler arası ihanetler, sonsuz varlıkla ilgili kişisel prensipler hakkında nihilist umutsuzluklara yol açabildiği gibi, ergeni günlük işlerin sıkıcılığını Tanrı ile kurulan yakın ilişkiyle ödünlemeye de götürebilir. Ergenler soyut düşünceyle birlikte Tanrı ile daha bireysel bir ilişkiye girme ihtiyacı hissedebilmektedir (Karaca, 2007: 195).

Bu bölümde çalışmamızın kapsamına giren ilköğretim öğrencisinin gelişimini beş farklı yönden ele alarak incelemeye çalıştık. Buradan hareketle ilköğretim öğrencisinin sosyal, zihinsel, ahlaki ve dini gelişim açılarından çok hareketli bir dönemde olduğunu

söyleyebiliriz. Bu hareketli dönemin gelişim özelliklerinin bilinmesi ve buna göre bir eğitim tekniğinin benimsenmesi kazanımların gerçekleşme düzeyini yükseltebilir. Özellikle henüz soyut düşünme becerisini elde edememiş çocuklara anlayabilecekleri materyaller sunmak ve örnek alabilecekleri şahsiyetler göstermek faydalı olabilir.

BÖLÜM 3: İLKÖĞRETİM DKAB DERSİ İNANÇ ÖĞRETİMİ

Çalışmamızın konusu ilköğretim müfredatı inanç öğrenme alanı ile ilgili olduğundan ilköğretim öğrenme alanlarına kısaca, inanç öğrenme alanına ise ayrıntılı olarak yer vermek istiyoruz.

3.1.İlköğretim DKAB Dersi Öğrenme Alanları

2010 yılında yayınlanan Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Genel Amaçları belirlenmiştir. Öğrenme alanları bu genel amaçlar çerçevesinde şekillenmiştir ve bu amaçlara hizmet etmektedir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi genel olarak öğrencilerin inanma ve yaşama özgürlüklerinin bilincine varmalarını, dinî inanç ve ibadetlerini başkalarının istismarına kapılmaksızın gerçekleştirmelerini amaçlar. Bunun yanında öğrencilerin dini kavramları doğru anlayıp kullanmalarını, doğru dinî bilgiler ile batıl inanç ve hurafeleri ayırt etmelerini, dinin içtenlik ve sevgi boyutunu fark ederek onun insan için vazgeçilmez bir öğe olduğunu kavramalarını hedefler. Öğrencilerin İslam dinini ve diğer dinleri ana kaynakları ile birlikte tanımlamalarını, İslam'ın iman, ibadet ve ahlak esaslarını tanımlamalarını, ahlaki değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olmalarını, inanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisini kavramaları da din dersinin genel amaçları içindedir. Öğrencilerin evrensel değerlere kendi dinî bilgi ve bilinçleriyle katılmalarını, diğer dinleri temel özellikleriyle tanıyarak mensuplarına hoşgörüyü yaklaşmalarını, evrensel insani değerlerin İslam'ın insani değerleri ile örtüştüğü bilincine ulaşmalarını sağlamak din kültürü dersinin genel amaçlarının evrensel boyutunu teşkil eder.

Öğrenme alanı; aynı konunun ardışık eğitim basamaklarında genişletilerek verilmesini amaçlayan sınıf seviyelerine göre değişiklik ve aşamalılık gösteren ilgili konuların bir arada verildiği bir yapıdır. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi “İnanç, İbadet, Hz. Muhammed, Kur'an ve Yorumu, Ahlak, Din ve Kültür'den oluşan altı öğrenme alanı üzerine yapılandırılmıştır.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda öğrenme alanları belirlenirken aşağıda sıralanan özellikler göz önünde bulundurulmuştur:

Öğrencinin ilgisini çekmesi, öğrencilerde merak ve araştırma isteği oluşturması, öğrencilerin yeni çalışmaları denemelerine ve beceri kazanmalarına fırsat vermesi, kişisel niteliklerin kazanılmasına imkân sağlaması, çeşitli öğrenme yaklaşımlarına uygun olması, diğer disiplinlerle bütünleşebilmesi ve eğitim yoluyla ulaşılabilecek kadar sınırlı olması, öğrenmede derinliği ve genişliği teşvik etmesidir.

Bu özellikler ders kitabı hazırlanırken de göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim çalışmamızda konular hazırlanırken bu özellikler dikkate alınmıştır.

İfade edildiği üzere ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğrenme alanları, hem kendi içinde hem de diğer öğrenme alanlarıyla bir bütünlük içerisinde ele alınmış ve birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Öğrenme alanları, 4. sınıftan 8. sınıfa kadar devam etmektedir.

Öğrenme alanları, ilköğretim 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda işlenecek üniteler ve açıklamalarının belirlenmesinde temel çerçeveyi oluşturmaktadır. Her sınıfta, altı öğrenme alanından her birisi için bir ünite bulunmaktadır. Bununla birlikte bazen bir ünite, bir ya da birden fazla öğrenme alanının çerçevesine girebilir. Bu sebeple, bir öğrenme alanına ait üniteler veya kazanımlar, kendi üniteleriyle ya da ünitelerin kazanımlarıyla veya diğer öğrenme alanına ait ünitelerle ya da ünite kazanımlarıyla ilişkilendirilmiş ve bu tür ilişkilendirmelere konuların “Açıklamalar” kısmında dikkat çekilmiştir. Örneğin; 6.sınıf “Son Peygamber Hz. Muhammed” ünitesinin 1. kazanımı “Peygamberlere ve İlahî Kitaplara İnanç” ünitesinin 7. kazanımı ile ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte kazanımlardan ara disiplinlerle ilişkilendirilenler de açıklamalar kısmında belirtilmiştir. Ayrıca ünitelerin sonuna ünite ve kazanımları desteklemek amacıyla okuma metinleri belirlenmiştir.

Okullarda din derslerinde geleneksel din eğitimi yaklaşımlarının günümüz ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kaldığı iddia edilmektedir (Kaymakcan, 2007:177). Bu sebeple Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde gelişen teknoloji imkânlarından ve yeni yöntemlerden faydalanmak ve bu dersi sürekli güncellemek zaruridir.

İnanç

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programında yer alan öğrenme alanlarının başında inanç öğrenme alanı gelir. Din eğitiminin tartıştığı problemlerden biri de inancın öğretilip öğretilemeyeceği meselesidir.

Kabisch'e göre fikirlerin aktarılması ile öğretilebilen her şey öğretilebilirdir. Fikirler sadece kelime ya da kavramlarla ifade edilmez. Ressam ve heykeltıraş ta fikirlerini ifade edebilmektedirler. Din de fikirlerin aktarılması yoluyla öğretilebiliyorsa öğretilebilirdir. Din, vicdan işidir ancak bilişsel boyuttan uzak değildir. Dinin öğretilebilirliği, hayata bağlılık hissinin derinleştirilmesi anlamına gelir (Tosun, 2002:133).

İnanılan şey hakkında bilgi sahibi olmadan inanmadan söz edemeyiz. Hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığımız bir varlığa inanmamız mümkün değildir. İnsan neye, niçin inandığını kavramak ve akli bir temele oturtmak ister. Allah, melek, ahiret gibi inanç öğrenme alanına giren soyut kavramlar dahi bilişsel boyutla ilintilidir ve öğretilebilir alanlardır.

İnanç, bir tanrıya, kutsallaştırılan bir varlığa veya bir dine gönülden inanma ve bağlanma anlamına gelmektedir. Kutsal bir varlığa inanma dinlerin esasını oluşturur. İslam düşüncesinde, bu inancın temel unsurları Allah'a, peygamberlerine, kitaplarına, meleklerine, ahirete iman ile kaza ve kaderden oluşur. Tevhit inancının, hiçbir zorlama olmaksızın gönülden benimsenmesi ve kesin bilgiye dayanması istenmektedir. "İnanç" öğrenme alanı, diğer öğrenme alanlarına göre dikey sıralamada ilk sırada gelmektedir. Bu öğrenme alanı, "Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum? Allah İncisi, Peygamberlere ve İlahî Kitaplara İnanç, Melek ve Ahiret İncisi, Kaza ve Kader" ünitelerinden oluşmaktadır.

İnanç öğrenme alanında öğretim yapılırken öncelikle ele aldığımız sorun-konu üzerinde hazırlıklı olunmalı, ayet ve hadisler başta olmak üzere sağlam-sağlıklı kaynaklardan yararlanarak konulara açıklık kazandırılmalıdır. (Çölgeçen, 2007:201)

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programında inançla ilgili konuların öğretimi beşinci sınıftan itibaren başlamaktadır. Beşinci sınıfta birinci ünite de “‘Allah’a İnanıyorum’’ başlığı altında Allah’ın her şeyi yaratan olduğu, eşi ve benzeri olmadığı, her şeyi işittiği ve bildiği, her şeye gücünün yettiği ve Allah’ın bizimle beraber olduğu gibi alt başlıklara yer verilmektedir (Altaş, 2001:47).

Öğrencinin bu öğrenme alanından edineceği kazanımlar sonunda, günlük hayatta kullanılan ifade ve kavramları anlayabilen, Kelime-i Tevhit ve Kelime-i Şehadet ’in anlamlarını öğrenen bir birey olması hedeflenmiştir. Bunun yanında öğrencinin evde ve dinî mekânlarda kullanılan dinî sembolleri tanıyan, din ve ahlakı tanımlayabilen, din hakkında bilgi sahibi, güzel söz söyleyen ve güzel davranan, akıl sahibi, özgür ve inanan bir varlık olduğunun bilincine varan, inandığına bilerek inanan, tek tanrı inancını temellendirebilen bir olgunluğa ulaşması amaçlanır.

Öğrencinin Allah'la sağlıklı bir iletişim kuran, yaşamını anlamlandıran, Allah tarafından gönderilen Peygamberlerin ve getirdikleri vahyin amaçlarını irdeleyen, ilahî vahiyle gelen kitapları tanıyan, melekler ve şeytanın varlık kategorileri arasındaki yerini açıklayan, yaptığı iyilik ve kötülüğün karşılığını mutlaka göreceğine ilişkin bir sorumluluk ve bilinçle hareket eden birey olarak yetişmesi hedeflenmiştir. Ayrıca bireyin, güçlü bir inançla, insanlığını daha iyi gerçekleştirebilmesi, diğer inanç sahiplerine saygılı olması ve tevhit inancına mensubiyet şuuru güçlendirmesi amaçlanmıştır.

Bu öğrenme alanında, “Psikoloji, Din Psikolojisi, Sosyoloji, Din Sosyolojisi, Kelâm, Dinler Tarihi ve Mezhepler Tarihi” disiplinlerinin temel kavramları ve verileri kullanılacaktır. Üniteler içeriği açısından öncelikle ilgili öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu öğrenme alanında öğrenciler, doğru inanma, Allah ile sağlıklı iletişim kurma, hayatını anlamlandırma, aklını kullanma, sorumlu davranma gibi becerileri geliştirecektir. Bu beceriler çeşitli etkinliklerle desteklenecektir.

İbadet

İbadet, Allah'ın buyruklarını yerine getirme, ona yönelme ve saygı davranışlarında bulunma demektir. İnancını gerçekleştiren kişinin, inandığı dinin ibadetlerini yerine getirebilmesi için bu ibadetleri tanıması gerekir. “İbadet” öğrenme alanı; “Temiz Olalım, İbadetler Konusunda Bilgilenelim, Namaz İbadeti, Oruç İbadeti, Zekât, Hac ve Kurban İbadeti” ünitelerinden oluşmaktadır. Bu üniteler, söz konusu ibadetleri gerçekleştirmede kullanılan bilgileri, bu ibadetlerin bireysel ve toplumsal faydalarını içermektedir.

İbadet öğretimi, ibadet kavramına İslam dininin yüklediği geniş anlamla zenginleştirilmiş ve “İslam'ın şartları” olarak isimlendirilen ibadetlerin öğretimiyle çerçevesi çizilmiştir. Bu öğretim, ibadetlerin, insanın yaratıcı ile ilişkilerini canlı tutarak davranışlarına dikkat etmesi, Allah sevgisi ile insan sevgisini, hatta bütün canlılara karşı sevgiyi birleştirmesini hedeflemektedir (Altaş, 2001:51).

Öğrenciler, bu öğrenme alanıyla genel olarak dinî ibadetlerin yerine getirilmesinde temizliğin önemini, elbise ve çevre temizliği ile sağlık arasındaki ilişkiyi, iç temizliğin nasıl gerçekleştiğini, Allah'ın temiz olanları sevmesinin sebebini kavrar. İslam'daki namaz, oruç, zekât, hac ve kurban gibi ibadet türlerini ve salih amelleri tanır; ibadethanelerin toplumun birlik ve bütünlüğü açısından önemini kavrar, insanların, din vicdan ve ibadet hürriyetine saygı duyar; laikliğin din, vicdan ve ibadet hürriyetinin güvencesi olduğunu açıklar. İbadetlerin bireysel ve toplumsal faydalarının bulunduğu bilincine varır.

Bu öğrenme alanında, “Fıkıh, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi ve Dinler Tarihi” disiplinlerinin temel kavramları ve verileri kullanılacaktır. Üniteler, öncelikle ilgili öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu öğrenme alanında öğrenciler, temizlik bilinci, ibadet bilinci, güzel davranış edinme, din, vicdan ve ibadet özgürlüğüne saygılı davranma becerilerini geliştirecek etkinliklerle desteklenecektir.

Hz. Muhammed

Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah'ın insanlığa gönderdiği son peygamberdir. O, getirdiği mesajla insanlığa önemli katkılarda bulunmuş, inanan inanmayan pek çok insanın

saygısını kazanmıştır. İnsanlığa rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed, İslam inancında ve kültüründe önemli bir yere sahiptir. O, fikir ve davranışlarıyla günümüz insanını etkilemeye devam etmektedir. “Hz. Muhammed” öğrenme alanı, “Hz. Muhammed’i Tanıyalım, Hz. Muhammed ve Aile Hayatı, Son Peygamber Hz. Muhammed, Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed, Hz. Muhammed’in Hayatından Örnek Davranışlar” ünitelerinden oluşmaktadır.

Hz. Muhammed öğrenme alanıyla İslam peygamberi Hz. Muhammed ve aile hayatı, Hz. Muhammed’in son peygamber olması, onun insani ve peygamberlik yönü ve örnek davranışları üzerinden onu doğru anlama, söz ve davranışlarından ilkeler çıkarma bilinci kazanabilmek amaçlanmaktadır.

Öğrenciler bu öğrenme alanıyla, genel olarak Hz. Muhammed'in doğduğu çevre, aile büyükleri, doğumu ve çocukluğu, gençlik hayatı, erdemli davranışları, aile büyüklerine karşı davranışları, haksızlıklara karşı çıkışı ve arkadaşlarıyla iyi geçinmesi hakkında bilgi edinir. Onun Hz. Hatice ile evliliği ve ondan olan çocuklarını tanır ve aile içindeki davranışlarına örnekler verir. Ayrıca aile bireylerini sevmeyi, onlar arasında ayırım yapmamayı, onlarla görüş alışverişinde bulunmayı, akrabaları ziyaret etmeyi, misafirperverliği, komşulara iyilik etmeyi, öksüzleri ve kimsesizleri gözetmeyi, israftan kaçınmayı öğrenir; Hz. Muhammed’in ilk vahiy almasını, çağrısının Mekke ve Medine dönemlerini, onun eğitim öğretim, ibadet ve toplumsal dayanışma konularında oluşturduğu kurumları tanır. Hz. Muhammed'in insan olduğunu ancak vahiy alması yönüyle diğer insanlardan ayrıldığını, Kur’an’ı açıklama görevini üstlendiğini insanlara davranışlarıyla model olduğunu ve insani değerleri yerleştirmek için gönderildiğini kavrar. Kendi davranışlarını bu ilkeler doğrultusunda şekillendirir ve öz eleştiri bilinci kazanır.

Bu öğrenme alanında “Siyer, Megâzî, İslam Tarihi, Hadis” disiplinleri ve Kur’an’ın temel kavramları ve verileri kullanılacaktır. Üniteler, içeriği açısından öncelikle ilgili öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilmiştir. Hz. Muhammed öğrenme alanında öğrenciler, Hz. Muhammed'i ve mesajını doğru anlama becerisini geliştirecek etkinliklerle desteklenecektir.

Kur'an ve Yorumu

Allah'ın buyruklarını bildirmesi ve son ilahî kitap olması bakımından İslam inancında Kur'an temel kaynaktır. Kur'an'ın başlıca gönderiliş amacı Allah'ın istediği şekilde anlaşılıp insanların bu istek doğrultusunda davranışlar geliştirmesidir. Bunun sağlanabilmesi için de Kur'an'ın ihtiyaç duyulduğu zaman yorumlanması, bu yorum çerçevesinde hayatın problemlerine çözüm üretilmesi gerekmektedir. “Kur'an ve Yorumu” öğrenme alanı dile getirilen ihtiyaçları gidermeye yöneliktir. Bu öğrenme alanı “Kur'an-ı Kerim'i Tanıyalım, Kur'an-ı Kerim'in Temel Eğitici Nitelikleri, Kur'an-ı Kerim'in Ana Konuları, İslam Düşüncesinde Yorumlar ve Kur'an'da Akıl ve Bilgi” ünitelerinden oluşmaktadır.

Öğrenciler bu öğrenme alanıyla genel olarak Kur'an'ın indirilişini, evrenselliğini, bir kitap hâline getirilişini, Kur'an'la ilgili kavramları ve Kur'an'ın içeriğini tanır. Kur'an'daki kıssaların yer almasının nedenlerini kavrar ve bu kıssalardan hisse çıkarma bilincine varır. Ayrıca İslam'ı öğrenmekte Kur'an'ın en önemli kaynak olduğu, onun açıklayıcı ve yol göstericiliğinin anlamını, iyiliğe yönlendirip kötülükten sakındırmasını, hayatımızdaki önemini açıklar. Dini anlamada ve sorumlu olmada aklın önemini, Kur'an'ın akla ve doğru bilgiye verdiği önemi, bilgi edinme yollarını, her türlü taassubun ve din istismarının zararları hakkında bilgi sahibi olur. Ayrıca din ve din anlayışındaki yorum farklılıklarını ve ortaya çıkış sebeplerini, inanç, amel ve ahlakla ilgili yorum çeşitlerinin bir zenginlik olduğunu ve bunların nedenlerini sorgulayarak her zaman ve mekânda ihtiyaç duyulduğunda yeni yorumların kaçınılmaz olduğunu fark eder.

Ahlak

Ahlak, bir toplum içinde kişilerin benimsedikleri, uymak zorunda buldukları davranış biçimleri ve kuralları demektir. İslam, güzel ahlakı tamamlamak için ve insani değerleri yüceltmek için gönderilmiştir. Dinin öğreniminde “ahlak” öğrenme alanı önemli bir yer tutar. “Ahlak” öğrenme alanı, “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik, Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım, İslam'ın Sakınılmasını İsteddiği Davranışlar, Din ve Güzel Ahlak ile İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünitelerinden oluşmaktadır.

Ahlak öğrenme alanıyla din-ahlak ilişkisini, kişisel gelişim ve toplumsal barış için millî, ahlaki ve dinî değerlerin önemini, hak ve özgürlüklerin kullanımını, barış içinde yaşamayı, dürüst ve güvenilir bir insan olmayı, affetmeyi ve bağışlamayı öğretmek amaçlanmaktadır.

Öğrenciler bu öğrenme alanıyla genel olarak sevme ve sevilmenin dinî, ahlaki ve toplumsal bir değer olduğunun, kin ve nefretin sevgi, barış, kardeşlik ve dostluğu ortadan kaldırdığının farkına varır, dostça ve kardeşçe yaşamaya özen gösterir. Paylaşmanın bir ihtiyaç ve erdem olduğunu, sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında dinî ve millî bayramların önemini anlar. Toplumda zor durumda olanlara, kimsesizlerin ve engellilerin sorunlarına karşı duyarlı olur.

Dinimizin sakınmamızı istediği davranışlar ve kötü alışkanlıkların bireysel ve toplumsal zararlarını irdeler ve bunlara çözümler üretir. Kumar, alkollü içki, uyuşturucu ve sigaranın kişinin sağlığına ve topluma vereceği zararları kavrar ve bunlardan uzak durur. Başkalarının haklarına saygılı davranarak kul hakkı konusunda duyarlı olur. Bireyin güzel ahlak sahibi olmasında dinin rolünü fark eder. İslam'ın ahlaki değerlerini öğrenerek ahlaklı davranma konusunda duyarlı olur.

Ahlaki eğitimin amacı kısaca, çocukta 'ahlaki karakter' oluşturmaktır şeklinde ortaya konabilir. Ahlaki karakter ise genel olarak, değişen şartlar altında, gözetilme ve cezalandırılma ihtimalinin düşük olduğu zamanlarda ayartılmaya karşı direnç gösterebilme, her şart ve durum altında ahlaki kurallara bağlılığı sürdürme, dürüst ve tutarlı olma; her hareketin doğru yönünü kestirme, bundan ortaya çıkacak sonuçları da önceden görme yeteneği olarak anlaşılmaktadır (Altaş, 2001:56)

Ahlak eğitimini, dini temellerden bağımsız düşünmek sağlam bir tercih değildir. Çağdaş dünyanın içinde bulunduğu ahlaki sarsıntı ve çözülme, toplum otoritesi veya saf akıl temeline dayalı bir ahlak anlayışı ve eğitiminin başarısızlığının göstergesidir. Çocuğun vicdanında evrensel, yıkılmaz bir ahlak kanununun varlığına kesin inancı güvence altına alacak otorite ancak ilahi otorite olabilir (Altaş, 2001:57). Zaten Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ahlak, dinin üç önemli unsurundan biri olarak öğretilir. Diğer unsurlar ise inanç ve ibadettir.

Din ve Kültür

İslam, Allah tarafından akıl sahibi insanları kendi iradeleriyle saadete ve mutluluğa ulaştırmak için gönderilen bir dindir. Kültür ise tarihî, toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları oluşturmada ve sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür. “Din ve Kültür” öğrenme alanı; “Aile ve Din, Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz, İslamiyet ve Türkler, Kültürümüz ve Din, Dinler ve Evrensel Öğütleri” ünitelerinden oluşmaktadır.

“Din ve Kültür” öğrenme alanı ailenin önemi ve dinin aileyi korumaya gösterdiği özeni, vatan ve millet sevgisini, millî ve manevi değerlere sahip çıkma ve koruma bilincini, Türklerin Müslüman oluşunu ve İslam’ın Türkler arasında yayılmasında etkili olan şahsiyetleri öğretmeyi amaçlar. Dilimizde, edebiyatımızda, örf ve âdetlerimizdeki dinî öğeleri, her türlü bağnazlığın zararlarını, dinlerdeki ortak özellikleri ve farklı inançlara saygı duymayı öğretmek bu öğrenme alanının amaçları arasındadır.

Diğer dinlerin öğretimi, çocukların kendi kültürlerinin bir parçası olan dinlerini doğru öğrenmeye ihtiyaçlarının bulunduğu gibi, diğer dinler hakkında da doğru bilgi sahibi olarak onlara karşı sağlıklı bir tutum geliştirebilmeleri açısından gerekliliktir. Son yıllara kadar din eğitiminde diğer dinlerde öğretim konusu yapılmakla birlikte geleneksel savunmacı bir anlayışla bu dinler, kendi bakış açıları çerçevesinde değil, eleştirel bir bakış açısıyla anlatılmaktaydı. Halbuki din eğitimi alanında ortaya çıkan yeni yönelişler, farklı din ve mezheplerin öğretimini yaparken her dinin kendi bakış açılarının merkeze alınmasını savunmaktadır (Altaş, 2001:60).

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı Kılavuzu’ndan faydalanılarak hazırlanmış olduğumuz bu kısımda altı öğrenme alanı karşımıza çıkmaktadır. Bu öğrenme alanları ilköğretimin bütün sınıflarında ortaktır. Öğrenme alanı konuları ise öğrencilerin gelişim özelliklerine paralel olarak belirlenmiştir. Bir sınıfta öğrenme alanına ait konuların hepsi verilmemiş beş yıla paylaştırılmıştır. İnanç öğrenme alanında paylaşım yapılırken kavranması daha güç olabilecek kader konusu sekizinci sınıfa bırakılmıştır. Çünkü sekizinci sınıf öğrencisi bir yetişkin gibi soyut düşünebilir ve kader konusunu daha kolay kavrayabilir.

3.2.İlköğretim DKAB Dersi İnanç Öğretimi Konuları

İnanç Öğrenme Alanı ünitelerini, kazanım sayılarını eğitim ve öğretimde bu öğrenme alanlarına ne kadar süre ayrıldığını ve diğer öğrenme alanlarına göre öğretimdeki oranını ayrıntılı bir şekilde öğrenmek için aşağıdaki tabloları inceleyelim. Konunun devamında inanç öğrenme alanı alt başlıklarına da değinmek istiyoruz.

Tablo 1. İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri ve Süreleri

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTELER	KAZANIM SAYILARI	ORANI (%)	SÜRE/ DERS SAATI
İnanç	Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum?	8	20	14
İbadet	Temiz Olalım	8	18	12
Hz. Muhammed	Hz. Muhammed'i Tanıyalım	6	13	14
Kur'an ve Yorumu	Kur'an-ı Kerim'i Tanıyalım	5	11	8
Ahlak	Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik	8	18	12
Din ve Kültür	Aile ve Din	9	20	12

İlköğretim dördüncü sınıfta toplam 72 ders saatinde 44 kazanım elde edilir. İnanç öğrenme alanı toplam ders saatinin 14 dür. Öğrencinin sekiz kazanım elde etmesi amaçlanır. Bu toplam kazanım sayısının yaklaşık %20 sini teşkil eder.

İlköğretim dördüncü sınıf öğrencisi ilk kez Din dersiyle dördüncü sınıfta tanışmaktadır. İnanç öğrenme alanında bu durum dikkate alınmış ve öncelikle din kavramının ne ifade ettiği açıklanmıştır. Ahlak kavramına da yer verilerek öğrencilerin din ve ahlak arasındaki bütünlüğü fark etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Tablo 2. İlköğretim 5. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri ve Süreleri

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTELER	KAZANIM SAYILARI	ORANI (%)	SÜRE/DERS SAATİ
İnanç	Allah İnancı	7	15	14
İbadet	İbadet Konusunda Bilgilenelim	12	25	16
Hız. Muhammed	Hız. Muhammed ve Aile Hayatı	5	11	8
Kur'an ve Yorumu	Kur'an-ı Kerim'in Temel Eğitici Nitelikleri	6	13	10
Ahlak	Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım	9	19	12
Din ve Kültür	Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz	8	17	12

İlköğretim beşinci sınıfta 72 ders saatinde 47 kazanım elde edilir. İnanç öğrenme alanı toplam ders saati 14 dır. İnanç öğretiminde öğrencinin 7 tane kazanım elde etmesi beklenir. Bu da toplam kazanımların %15 ini oluşturur.

Tablo 3. İlköğretim 6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri ve Süreleri

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTELER	KAZANIM SAYILARI	ORANI %	DERS SAATİ
İnanç	Peygamberlere ve İlahî Kitaplara İnanç	10	22	14
İbadet	Namaz İbadeti	11	24	16
Hız. Muhammed	Son Peygamber Hız. Muhammed	11	23	14
Kur'an ve Yorumu	Kur'an-Kerim'in Ana Konuları	5	9	10
Ahlak	İslam'ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar	6	13	10
Din ve Kültür	İslamiyet ve Türkler	4	9	8

İlköğretim 6. sınıfta 72 saatte 47 kazanım elde edilir. İnanç öğrenme alanına toplam 14 ders saati ayrılmıştır. Bu sürede 10 tane kazanım amaçlanır. Bu toplam kazanımların %22 sini oluşturur.

Tablo 4. İlköğretim 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri ve Süreleri

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTELER	KAZANIM SAYILARI	ORANI (%)	SÜRE/DERS SAATİ
İnanç	Melek ve Ahiret İnanç	14	29	16
İbadet	Oruç İbadeti	9	21	14
Hz. Muhammed	Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed	7	13	12
Kur'an ve Yorumu	İslam Düşüncesinde Yorumlar	8	17	10
Ahlak	Din ve Güzel Ahlak	5	10	10
Din ve Kültür	Kültürümüz ve Din	6	10	10

Toplam 72 ders saatinde 49 kazanım öğrenciden beklenir. İnanç öğretimine ayrılan ders saati 16 dır. Bu sürede öğrencinin 14 kazanım elde etmesi planlanır. Bu kazanım sayısı toplam kazanımların %29 unu oluşturur.

Tablo 5. İlköğretim 8. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğrenme Alanları, Üniteleri ve Süreleri

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTELER	KAZANIM SAYILARI	ORANI (%)	SÜRE/DERS SAATİ
İnanç	Kaza ve Kader	9	20	14
İbadet	Zekât, Hac ve Kurban İbadeti	11	25	14
Hz. Muhammed	Hz. Muhammed'in Hayatından Örnek Davranışlar	5	11	8
Kur'an ve Yorumu	Kur'an'da Akıl ve Bilgi	6	14	12
Ahlak	İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar	6	14	10
Din ve Kültür	Dinler ve Evrensel Öğütleri	7	16	14

Toplam 72 ders saatinde 44 kazanım amaçlanır. İnanç öğrenme alanına ayrılan ders saati 14 dür. Bu süre zarfında 9 kazanım öğrenciden beklenir. İnanç öğrenme alanındaki kazanım sayısı tüm kazanımların %20 sini oluşturur.

Tablo 6. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi İnanç Öğrenme Alanları

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTELER				
	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	8. Sınıf
İnanç	Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum?	Allah İnancı	Peygamberlere ve İlahî Kitaplara İnanç	Melek ve Ahiret İnancı	Kaza ve Kader

İlköğretim İnanç Öğrenme alanlarını incelediğimizde sistematik bir yol izlendiğini görürüz. Şöyle ki dördüncü sınıfta din ve ahlak hakkında genel bir bilgi verilerek öğrenci din ve ahlak kavramları hakkında düşünmeye sevk edilir. Beşinci sınıfta dinin temelini oluşturan Allah inancı konusu işlenir. Altıncı sınıfta peygamberler ve ilahi kitaplar işlenerek öğrencinin ufku genişletilir. Yedinci sınıfta dinin temel inanç esaslarından olan ahiret ve melek inancı işlenir. Sekizinci sınıfta ise artık daha soyut düşünebilen öğrenciye kaza ve kader konusu sunulur.

İlköğretim İnanç Öğrenme Alanı konularını genel olarak açıkladıktan sonra konuların alt başlıklarına değinerek daha ayrıntılı bir inceleme yapmak istiyoruz.

İlköğretim 4. Sınıf inanç öğrenme alanı konularının başında günlük konuşmalarımızda dine ilişkin ifadeler gelir. Bu konunun amacı öğrencilerin dini ifadelerin günlük konuşmalarımızda nerede ve nasıl kullanacağını fark etmesini sağlamaktır. Öğrenci helal, haram, sevap ve günah kavramlarını tanımlar. Selamlamanın iletişimdeki önemini fark eder. Ayrıca bir işe başlarken Allah'ın adını anmanın önemini ve şükür kavramını öğrenir. Kelime-i tevhit ve kelime-i şehadetin anlamını açıklar. İkinci olarak çevremizde bulunan dini sembollerin farkına varılması amaçlanır.

Ünitenin üçüncü konusu dini öğrenmenin öneminden bahseder. Bu konuyla öğrencinin din hakkında bilgi sahibi olmanın önemli olduğunu fark etmesi amaçlanır. Ünitenin dördüncü konusu 'Din Güzel Ahlaktır' başlığı altında yer alır. Bu konunun amacı öğrencinin din ve ahlak kavramlarını tanımlayabilmesidir. Bu konunun içinde yer alan "Güzel Söz Söyleyelim" ve "Güzel Davranışlarda Bulunalım" alt başlıkları ise öğrenciyi güzel söz söyleme ve güzel davranışta bulunmaya istekli hale getirir. Son olarak "Subhaneke" duası ve anlamı verilir ve öğrencinin bu duayı ezbere okuması ve anlamını vermesi amaçlanır.

İlköğretim 5. sınıf inanç öğrenme alanı Allah inancı ile ilgilidir. Ünitenin birinci konusu insan hakkındadır ve insanın inanan, akıllı bir varlık olduğundan bahseder. Öğrenci bu konuyla insanı diğer varlıklardan ayıran özellikleri fark eder. İkinci konu evrendeki düzen hakkındadır. Evrendeki düzenle ilgili bilgi sahibi olan öğrenci buradan hareketle yaratıcının varlığını açıklar. Bir sonraki konunun Allah'ın varlığı ve birliğinden bahsetmesi yaratıcının varlığının farkına varan öğrenciye yaratıcının birliği konusunda fark ediş sunar. “Her şeyi yaratan Allah'tır” konusu sayesinde öğrenci Allah'ın bizi ve her şeyi yarattığının farkında olur.

Ünitenin beşinci konusu Allah'ın eşinin ve benzerinin olmaması hakkındadır. Böylece bu konunun sonunda öğrenci Allah'ın eşi ve benzeri olmadığını açıklar. Altıncı ve yedinci konularda ise Cenab-ı Allah'ın dört sıfatından bahsedilir. Bunlar Allah'ın her şeyi işitmesi, görmesi, bilmesi ve her şeye gücünün yetmesidir. Bu konulardan amaçlanan kazanım öğrencinin Allah'ın her şeyi işittiği, gördüğü, bildiği ve her şeye gücünün yettiğinin farkında olmasıdır.

Sekizinci ve dokuzuncu konular Allah'ın bizimle beraber olduğu konusu ile çalışmanın önemi, Allah'ın yardımına güvenme ve başarma ile ilgilidir. Bu konular öğrencinin çalışmanın Allah tarafından karşılıksız bırakılmayacağını farkına varmasını sağladığı gibi iyi işler yapmaya istekli hale getirir. Ünitenin son konusu İhlas suresi ve anlamı hakkındadır. Öğrenci bu konuyu işledikten sonra ihlas suresini ezbere okur ve anlamını söyler.

Altıncı sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, inanç öğrenme alanı konusu peygamberlere ve ilahi kitaplara inanç hakkındadır. Ünitenin birinci konusu peygamber kavramını açıklar. Devamında peygamberlerin insanlardan seçilmesinin nedenlerinden bahseder ve öğrenciye fark ettirir. Peygamberlerin niteliklerini ele alır ve böylece öğrenci peygamberlerin niteliklerini açıklayabilecek hale gelir. Öğrenci bütün peygamberlerde doğruluk, güvenilirlik, akıllı ve zeki olmak, günah işlemekten kaçınmak ve Allah'tan aldığı mesajları olduğu gibi insanlara bildirmek olmak üzere beş temel özelliğin bulunduğu bilincine erer.

Ünitenin Peygamber inancı konusunun devamında Kur'an'da adı geçen peygamberlere yer verilir ve öğrencinin bunları listelemesi amaçlanır. Daha sonra peygamberlere gelen

mesajın ortak amacı belirtilir ve öğrencinin bütün peygamberlerin tebliğ ettiği ortak unsurların farkına varması beklenir. Ayrıca öğrenci mucize kavramının ne anlama geldiğini açıklayarak bunun bütün peygamberlere ait bir özellik olduğunun farkına varması istenir.

Ünitenin ikinci konusu olan “İlahi Kitap ve İlahi Kitaplara İman” bölümünde evvela öğrencinin ilahi kitap kavramının ne ifade ettiğini açıklaması beklenir. Daha sonra vahyin gönderiliş sebeplerine değinilerek Allah’ın insanlara niçin vahiy gönderdiği konusu temellendirilir. Konunun devamında ilahi kitaplar tanıtılır ve sahifelerden bahsedilir. Öğrenci Kur’an, Tevrat, İncil ve Zebur’un hangi peygamberlere indirildiğini belirtebilecek hale gelir. Sahifelerin hangi peygamberlere gönderildiğini bilir. Son olarak asır suresi ve anlamına yer verilir. Öğrencinin asır suresini ezbere okuması ve anlamını vermesi amaçlanır.

İlköğretim 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi inanç öğrenme alanı “melek ve ahiret inancı” hakkındadır. Bu ünitenin ilk konusu varlıklar âlemi ile ilgilidir. Bu konuda öğrencinin varlıklar âlemini sınıflandırarak özelliklerini örneklerle açıklaması amaçlanır.

İkinci konu ise “meleklerle iman” hakkındadır; meleklerin genel özellikleri ve görevlerinden bahseder. Amaç öğrencinin meleklerin özelliklerini ve görevlerini belirtebilmesidir. Ayrıca öğrenci meleklerin iyiliğin ve güzelliğin sembolü olduğunun farkında olur. Meleklerle iman konusunun bir alt başlığı da meleklerle olan inancın davranışların güzelleştirilmesine olan katkısından bahseder. Öğrenci meleklerle olan inancın davranışları güzelleştirmedeki rolünü fark eder.

Toplumda yaygın olan bazı batıl inançları da ele alan bu ünite öğrencinin ruh çağırma, falcılık, sihir ve büyü gibi batıl inançların toplum üzerindeki olumsuz etkilerini fark etmesini kazanımları arasında gösterir.

Kur’an’a göre şeytan konusuyla öğrenci şeytanın kötülüğün simgesi olduğunu fark eder, şeytanın kötülüğünden korunma hususunda Kur’an’ın öğütlerinden örnekler verecek hale gelir. Ayrıca cinlerin varlığının Kur’an’da geçtiğini fark eder ve Kur’an’dan örnekler verir.

Ünitenin beşinci konusu “ahirete iman” hakkındadır. Devamında ise kıyamet ve yeniden dirilmeden, dünya hayatında yapılanların karşılığının ahirette alınacağından, ahirete iman etmenin davranışlara etkisinden bahsedilir. Bu konular öğrencinin ahiret, kıyamet, yeniden dirilme, hesap, mizan, cennet ve cehennem gibi kavramların anlamlarını açıklamasını amaçlar. Ayrıca, öğrenci ahiretin varlığını Kur’an’dan örnekler vererek açıklayabilir. Cenab-ı Allah’ın adil, merhametli ve affedici olması ile ahiret inancı arasındaki ilişkiyi fark eder. Dahası ahiret inancının bireyin hayatını anlamlandırmasına nasıl katkı sağladığını kavrar. Sonuç olarak öğrenci, insanın dünya hayatında yaptıklarının karşılığı olduğunu günlük hayattan örneklerle açıklayarak iyi davranışlarda bulunmaya, kötü davranışlardan sakınmaya istekli olur. Ünitenin son konusu Nas Suresi’nin okunuşu ve anlamını ihtiva eder. Bu konu işlendikten sonra öğrenci nas suresini ezbere okuyabilecek ve anlamını verebilecek hale gelir.

Sekizinci sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi inanç öğrenme alanı kaza ve kaderden bahseder. Kaza ve kader kavramlarından bahsedilerek öğrenciden bunları açıklaması beklenir. Öğrencinin evrendeki hassas dengeyi görmesi için Allah’ın her şeyi bir ölçüye göre yarattığı fark ettirilir ve öğrenciden bu konuda örnekler vermesi istenir.

İkinci olarak evrendeki fiziksel, biyolojik ve toplumsal yasalar işlenir. Öğrencinin bunları fark etmesi sağlanır. Daha sonra insanın iradesi ile kader arasındaki ilişki ve insanın özgürlüğü ve sorumluluğu meseleleri ele alınarak öğrencinin insanın akıl ve irade sahibi olması ile özgür ve sorumlu bir varlık olması arasındaki ilişkiyi açıklaması beklenir. Ayrıca öğrenci kaza ve kaderle ilgili toplumda yaygın olan yanlış anlayışların sebeplerini açıklayacak hale gelir. Ünitenin üçüncü ana konusu insanın çalışması, emek ve rızık konularını içerir. Bu konunun kazanımı insanın çalışmasının karşılığını alacağı bilinciyle hareket etmesidir.

Bir sonraki konu dünya hayatının sonu, ecel ve ömür kavramlarını içermekte olup her canlının bir sonu olduğunun farkına varılmasını amaçlar.

Allah’a güvenme (tevekkül) konusu ile tevekkülün pasif bir bekleyiş olmadığını farkında olur. Son olarak Ayetü’l Kürsi ve anlamı işlenerek öğrenciden Ayetü’l Kürsi’yi ezbere okuması ve anlamını vermesi beklenir.

3.3. İlköğretim DKAB Dersi İnanç Öğretimi Konularının Çocukların Gelişimine Uygunluğu

Bu başlık altında ilköğretim DKAB dersi inanç öğretimi konularının çocukların gelişimine uygunluğunu sınıflar bazında inceleyeceğiz. İkinci bölümde ilköğretim öğrencisinin gelişim özelliklerine yer vermiştik.

3.3.1. Dördüncü Sınıf İnanç öğrenme Alanının Çocukların Gelişim Niteliklerine Uygunluğu

İlköğretim çağı, çocukların ruhlarının manevi değerlerle oldukça işlenebileceği, dini duygularının geliştirilebileceği, iyi ahlak özelliklerinin kazandırılabilmesi bir çağdır. Bu nedenle bu çağda doğru bilgilerle donanmış planlı bir din eğitimine ihtiyaç vardır (Peker, 1998:115).

“Allah fikrinin kaynağı, insanın fitratıdır. O, kendini anladığından beri, Allah’ın kudretine teslim olma, ondan yardım bekleme ve her şeyin ondan geldiğini, onun yüce kudretinden kaynaklandığını bilme duygusuna sahiptir. Bu sebeple iman, çocuk için doğal bir yetenek olarak tanımlanabilir. Çünkü iman, sentetik değil doğal bir yapıya sahiptir. İman duygusunun gelişimi çocuğun yaratılışında mevcuttur ve dil gelişimi ile paralel olarak gelişimini sürdürür.” (Hökelekli, 1996:252).

Dördüncü sınıftaki çocuklar, ortalama olarak dokuz-on yaşlarındadır. Bu sebeple dokuz-on yaş çocuğu özelliklerini kısaca özetlemek istiyoruz.

Sekiz yaşından itibaren Allah’ı insan şeklinde düşünme özelliği hafifler, çocuk Allah’ı diğer insanlardan farklı, çok büyük ve yüce bir insanın tezahürü şeklinde göz önüne getirir. On yaş çocuğu, çocukluğun tüm özelliklerini benliğinde toplamış, dengeli bir yapıya kavuşmuş durumdadır. Bu denge sebebiyle kendisiyle barışık ve iç huzuru sağlamış durumdadır. Dokuz yaşındaki bir çocukla karşılaştırıldığı zaman sadece bedensel olarak değil, tüm gelişim özellikleri bakımından daha olgun bir on yaş çocuğu görmekteyiz. Dokuz yaşındaki çocuğun yaşadığı gerginlikleri, on yaşındaki çocuk yaşamaz.

Çocuk, bu yaşlarda bedensel olarak sağlıklı ve hızlı bir gelişim gösterir. Bu sakinlik, duygusal yaşamda da hüküm sürer ve bireyin; sakin, benliğini kabul etmiş, korkuları azalmış, olayları genellemeyen bir duygusal yapısı vardır. Çocuk, sosyal olarak ise hala aileye bağımlıdır

ve kendisini ailenin yanında güçlü hisseder. Amaçsızmış gibi görünen birçok hareketi aslında amaçlıdır ve insanlar arası ilişkileri olgunlaştırmaya yöneliktir. O, Anneyle samimi bir ilişki kurarken babayı kendine model alır (Yavuzer, 2002:117).

Birey, bu dönemde bilişsel olarak somut işlemler dönemini ve ahlâkî olarak da geleneksel dönem özelliklerini yaşamaktadır. Bu dönemde çocuğa dini bilgilerin verilmesinde ilk yöntem, bu bilgilerin fazla ayrıntıya girilmeden öğretilmesi ve tekrar edilmesidir. Dinin temel inanç ve tutumlarını dile getiren ifadelerin çocuğa öğretilmesi, çocuğun bunları gelişim kabiliyeti ölçüsünde kabul etmesini sağlamaktadır (Hökelekli, 1996:260).

Bu bağlamda, programın özel amaçları içinde, ilk olarak günlük konuşmalarda dini kelime ve cümleleri fark eder ifadesinin kullanılması ve daha sonra buradan yola çıkarak, günlük konuşmalarda yer alması sebebiyle dinin insan hayatındaki yerinin açıklanması, tedrice riayetini göstergesidir. Çünkü bir şeyin varlığı ile onu ifade eden kelimelerin ilişkisi bu dönem çocukları için çok önemlidir. Bir örnek olayda; babacığım “Allah var mı?” sorusuna belli belirsiz yanıt alan çocuğun mutlaka olmalı çünkü adı var diyerek, varlık-isim ilişkisi kurması dikkat çekicidir (Mehmedoğlu, 2004:75).

Gander ve Gardiner’in hazırladığı çalışmada dinin var olduğunu dini kavramlarla göstermenin iyi bir başlangıç olacağı değerlendirilmiştir (Gander-Gardiner, 2004:349).

Dördüncü sınıfta bu değerlendirmeye paralel olarak hareket edildiğini görüyoruz. Çünkü günlük konuşmalarda kullanılan dini kelimeler ve cümleler mercek altına alınır ve evde ya da çevrede bulunan dini sembollerle dinin varlığı gösterilir.

Dördüncü sınıftaki çocuğun başarması gereken özel hedefler olarak verilen yukarıdaki maddeler, yapı itibarıyla ezberlenerek ve basit zihinsel işlemlerle başarılabilecek hedefler olarak göze çarpmaktadır. Bu maddelerin çocukların zihinsel kapasiteleri açısından uygun, başarılabılır bir yapıya sahip oldukları gözlemlenmiştir. Çünkü bu sınıf düzeyindeki çocukların zihinleri henüz soyut düşünce yeteneğini kazanmadığı için olaylar somut yönleriyle anlatılmalıdır. Onların kendi hayat tecrübelerinden yararlanılması suretiyle çevredeki dini sembollerini tanıyarak hayatla ilişkilendirilerek

yapılan öğretmeler onların gelişim düzeylerine uygun bir yaklaşım sergilendiğini gösterir (Hökelekli, 1996:261).

Çocuk bu dönemde dini olarak kendisine tavsiye edilen davranışları yapmaya istekli, kabul etmeye hazır bir vaziyettedir. Bu sebeple çocukların yaşadığı bu çağ, değerler öğretim ve eğitimi açısından altın çağ olarak da nitelenebilir. Bu dönemde çocuklar, verilen bazı bilgileri mantığıyla yorumlayacak, soyut zihinsel güce kavuşmamış olsa dahi, verilen öğretim onun zihninde yer edecek ve daha sonraki ergenlik döneminde yaşayacağı bocalamayı daha kolay atlatmasını sağlayacaktır (Mehmedoğlu, 2004:93).

Çocuğun bu dönem zihinsel gelişimine uygun olarak konular müfredatta yerini almıştır. Ancak asıl önemli olanın konunun işleniş şekli ve konu aktarılırken takip edilen yöntem ve ilkeler olduğu unutulmamalıdır.

Çocuğa verilen eğitimin verimli olmasının şartlarından biri, öğrendiklerinin, kendi fiili hayatının hal ve keyfiyetleri içindeki tatbik şekillerini hemen orada, o anda kavramasıdır. Bu bilgi ve fikirleri, hayat içinde akıp giden ve hayatın da kendisi olan hadiselerle anlamlandırması, ona keşif zevkini ve öğrenme azmini tattıracaktır. Yararlı bir eğitim için çocuğa bu hazzın tattırılması, her eğitim faaliyetinde vazgeçilmez bir gereklilik olarak görölmektedir (Cebeci, 1996:102)

Dördüncü sınıf din dersi konuları çocukların gelişim seviyelerine uygun olmakla beraber konular işlenirken açıklayıcı ve kolaylaştırıcı tekniklerin ve materyallerin kullanılması kazanımların gerçekleşme oranını yükseltebilir.

3.3.2. Beşinci Sınıf Konularının Çocukların Gelişim Niteliklerine Uygunluğu

Beşinci sınıf genel olarak somut işlemler döneminin sonuna denk gelir ve çocukta soyut kavramları kavramak hususunda olumlu yönde bir değişim görülür. 7-9 yaşlarındayken Allah'ın göklerde olduğuna inanırken 10-12 yaşlarına geldiğinde Allah'ın her zaman ve her yerde olduğunu kabul etmekte, diğer yönlerde olduğu gibi Allah'ı tasavvur hususunda da bir gelişmeye yöneldiği görölmektedir (Ay, 1987:69).

Okul öncesi dönemde Allah'ı insana ait çizgiler içinde düşünen çocukta, yedi yaşından başlayarak on iki yaşına doğru bir gelişme olur. Araştırmalar Tanrı'yı insana benzetme şeklindeki tasavvurların yaş ilerledikçe azaldığını fakat büsbütün kaybolmadığını ve orta çocuklukta bazı kararsızlıklara rastlanabileceğini göstermektedir (Selçuk, 1991:97).

Uzun bir geçmişi olan çocuklukta ve gençlikteki Tanrı fikri ile ilgili çalışmaların genel çerçevesi şu şekilde çizilebilir:

Çocukların sahip olduğu Tanrı fikirleri yetişkinlerden farklıdır (Pnevmatikos, 2005:315). 7-12 yaş arası çocuklar Tanrıyı geleneksel sembolleri kullanarak insan şeklinde ya da insanları yöneten ve onlara yardım eden bir baba gibi tasvir etmektedirler (Pnevmatikos, 2005:316). Allah inancı ünitesi hazırlanırken ve öğretmen bu üniteyi işlerken bu durum göz önünde bulundurulmalı ve ona göre hareket edilmelidir.

Beşinci sınıftaki çocuk yaklaşık olarak 10-11 yaşındadır. Bu yaş, artık somut işlemler döneminin sonudur. Bu dönemde çocuk yalnız bedensel görünümüyle değil zihinsel yapısıyla da farklılıklar gösterir. Bu sebeple, çocuğun düşünce yapısında bir önceki yaşa göre farklılıklar gözlemlenir. Son çocukluk döneminin sonları yaşandığı için, çocukta problemleri kişisel beceri ve girişimleriyle çözme isteği görülmekte ve 9-11 yaşları arasında çocuğun gelişiminde görülen ince geçişler sebebiyle hızlı bir değişim ve gelişim ortaya çıkmaktadır (Mehmedoğlu, 2004:71).

10 yaşına gelmiş bir çocuk buluş çağına girmediği için dinin gerektirdiği ibadetlerden mükellef değilse de Allah'a iman etmekle yükümlüdür. Çünkü bu yaşta çocuk birçok şeyi öğrenebilmekte, iyiliği, kötülüğü kavrayıp ayırt edebilmektedir (Demir, 2002:106).

Birey, somut işlemler döneminde kazanmış olduğu kavramlar arası bağlantı kurabilme ve sebep sonuç ilişkisi sayesinde evrendeki düzenin kendi başına var olamayacağını anlar. 6-7 yaşlarında antropomorfit özellikler taşıyan Allah inancının, daha ruhani bir yapı kazanmasıyla birlikte evrenin muhtaç olduğu var edicinin, Allah olduğunu kavrayabilir (Hökelekli, 1996:263-65).

Beşinci sınıf çocuğunun 10-11 yaşlarında olduğunu kabul ettiğimizde Allah'ın, sürekli yanında olduğunu kavraması, bu yaşlar itibarıyla ulaşılabilir bir hedeftir. Çünkü çocuk, Allah'ın her yerde olması, yani mekândan münezze olmasının fikrini yedi yaşından önce anlayamazken daha sonraki yaşlarda yavaş yavaş anlamaya başlamaktadır (Mehmedoğlu, 2004:72).

10-11 yaşlarındaki çocuklar, genel olarak dini konulara karşı meraklıdır ve bu merakın Peygamber kavramı üzerine de yoğunlaştığı görülür. Çocukların, peygamberle ilgili olarak merak ettikleri şey, 10 yaşında Hz. Peygamber'in rüyada görülüp

görülemeyeceği iken, 11 yaşına geldiklerinde daha soyut bir yaklaşım ile Hz. Peygamber'in son peygamber olduğunu nereden anlayabiliriz sorusudur. Bu soru onların, Hz. Peygamber'in şahsı ile ilgili görme problemini aşmış ve artık, daha önemli olarak gördükleri peygamberlik yönünü sorgulamaya başladıklarını gösterir (Mehmedoğlu, 2004:74-75). Çocuğun gelişim özelliği ve ilgisine yönelik olarak, dördüncü sınıfta Hz. Peygamber'in hayatı hakkında bilgi verilmektedir. Beşinci sınıfta ise değişen ilgiye yönelik olarak görevini ele alan bir içeriğin oluşturulduğu görülmektedir.

Beşinci sınıf özel amaçları içinde belirtilen kavramların ve duaların ezberlenerek öğrenilmesi, dördüncü sınıf özel hedeflerinin yorumlanması esnasında da değinildiği gibi çocukların gelişim dönemleri açısından bir problem teşkil etmemektedir. Çünkü artık bireyler sadece varlıkların isimlerini değil özelliklerini kavrayacak ve birkaç kavramı bir araya getirecek zihinsel yeterliliğe ulaşmışlardır (Yavuzer, 2002:92).

Beşinci sınıf inanç öğrenme alanında Allah inancına yer verilmektedir. Yaklaşık on bir yaşında olan öğrenci her ne kadar soyut düşünme becerisini elde etmeye başlamışsa da bir yetişkin gibi düşünemez. Allah inancı soyut bir mesele olduğu için ünite işlenirken öğrencinin konuyu kavrayabilmesi için kolaylaştırıcı yöntemler kullanılması daha faydalı olacaktır.

Sonuç olarak beşinci sınıf özel amaçları ve kullanılan içeriğe bakıldığında çocukların gelişim dönemleri itibarıyla algılayamayacakları, seviyelerine uygun olmayan bir konunun olmadığı ve dini gelişim nitelikleri açısından çocukların seviyelerine hitabeden konuların yer aldığı görülmüştür.

3.3.3. Altıncı Sınıf Konularının Çocukların Gelişim Niteliklerine Uygunluğu

Altıncı sınıfa giden çocuk yaklaşık olarak 11-12 yaşlarındadır. Bu yaşlar, bireyin somut işlemler dönemini başarıp biçimsel operasyonlar dönemine girdiği yaştır. Bu dönem, bireyin yetişkinler dünyasıyla tam bir ilişki içine girmeye hazır olduğu dönemdir (Cüceloğlu, 1998:352). Çocuklar, 11 yaşından sonra soyut düşünce yeteneğini yavaş yavaş kazanmaya başlarlar. Bu sayede soyut kavramlar hakkında da yargı ve yorumda bulunmayı başarırlar. Kendi düşünceleri üzerinde düşünmeleri ve akıl yürütmeleri ise eleştirel bir zihin yapısına kavuştuklarını gösterir (Başaran, 1994:92). Bu zihinsel

gelişmeye paralel olarak soyut ve her yerde olduğu kabul edilen bir Allah inancının geliştiği görülür.

10-11 yaş çocukları dini açıdan bir geçiş dönemindedirler. Bu yaşlar arasında din anlayışı çarpıcı bir şekilde değişmektedir. Artık insanların görünen davranışları, onların dini için merkez kabul edilmez. İnanç sistemi hakkındaki şüphe tohumları da bu dönemde filizlenmeye başlar. Öğretmen bu şüphenin başlamasına ne engel olmalı ne de teşvik etmelidir. Daha ziyade çocukların kendi sorularının mantıksal uzantılarını anlamalarına yardım etmelidir. Şüphe etme ve sorgulama gençliğin kimlik gelişimini sağlayabilir. 10-11 yaşındaki çocuklar dini kavramları bir ergenin anladığı gibi anlamazlar. Onların din anlayışı somuttur. 12 yaş civarı soyut düşünme gelişir, sınıflama, gruplama becerisi artar (Akyürek, 2004:213).

12 yaşından itibaren çocukta gelişen sorgulama yeteneği sayesinde neden herkesin aynı inancı paylaşmadığı, neden bazılarının sakat bazılarının sağlıklı olduğu, neden herkesin aynı refah düzeyinde olmadığı sorgulanmakta ve bunlar merak, acıma ve isyan konusu olmaktadır (Mehmedoğlu, 2004:81). Gelişen sorgulama duygusu öğrenciyi dini konularda sorular sormaya yöneltir ve dine karşı ilgili hale getirir.

Altıncı sınıf öğrencisinin soyut düşünme yeteneği oldukça gelişmiştir. Bu sayede inanç öğrenme alanı ile ilgili konuları daha kolay kavrama şansını yakalar. Altıncı sınıf konuları öğrencinin gelişimine paralel olarak müfredatta yerini almıştır. Melek ve ahiret inancına göre daha somut diyebileceğimiz peygamberlere ve kitaplara iman ünitelerine yer verilmesi gelişim nitelikleri açısından uygun düşmektedir.

3.3.4.Yedinci Sınıf Konularının Çocukların Gelişim Niteliklerine Uygunluğu

Yedinci sınıf öğrencisi yaklaşık olarak 13 yaşındadır. Bu yaştaki çocuk, soyut düşünce kabiliyetini kazanarak, yetişkinlerin anlayış biçimlerini kavramaya başlar ve artık soyut kavramları da anlamakta zorlanmaz. Bu dönem çocuğunun gelişim görevi, olgun bir yetişkinin bütün özelliklerini kazanmak, yani yetişkinlerin sahip olduğu değerleri oluşturmaktır. Bu sebeple, kişiliğini sınamakta ve zihinsel faaliyetlere daha fazla önem vermektedir. Birey, içinde bulunduğu çalkantılı yapıyı bu şekilde dengelemek istemektedir (Gander-Gardiner, 2004:458).

Birey, ergenlik dönemi ile birlikte artık kendi kişiliğini sınar ve olgun bir kişilik yapısı kazanma yolunda mesafe alır. Kişiliğin oluşmasında daha önceki öğrenmeler etkilidir

(Cüceloğlu, 1998:423). Kişiliğin oluşmasında dini altyapının ve inanç sisteminin göz ardı edilemeyecek kadar büyük bir payı vardır. Bu yüzden dördüncü sınıftan itibaren kazandırılan değerler bu dönemde etkisini kişiliğin oluşmasında gösterir.

Bireyin, özellikle yedinci ve sekizinci sınıfta en çok merak ettiği ve şüpheye düştüğü konuların başında ahiret konusu gelmektedir. İslam inanç sisteminin ikinci esası olan ahiret inancı ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gereken bir konudur. Özellikle davranışların şekillenmesinde ahiret inancı büyük rol oynayabileceği için çocuğa ahiret inancı somut örneklerden yola çıkarak kavratılmalıdır.

10-12 yaşından sonra diğer dinlerin ve bu dinlere inananların varlığını kabul etmesi bireyin, diğer dinler hakkında da bir merak içine girmesini sağlar. Diğer insanların inanışlarının temellerini merak eden bireye bu merakını giderici bir öğretimin yapılması faydalıdır, ancak süre önemli bir engel olarak göze çarpmaktadır. Yedinci sınıf öğrencisinin gelişimi İslam dini ile diğer dinleri mukayese etmeye müsaittir. Dolayısıyla diğer dinler hakkında bilgi verilerek İslam dininin esasları karşılaştırmalı olarak öğretilir. Farklı bir dini öğrenmek ve anlamak kendi dinini de anlamaya katkı sağlar bilinciyle hareket ederek öğrencilere diğer dinlerle ilgili bilgiler vermek doğru bir yaklaşım olacaktır (Kaymakcan, Çoğulcu Din Öğretimi Mümkün mü?, Yenişafak, 08/09/2010).

Yedinci sınıf müfredatı çocukların gelişim niteliklerine uygun bir şekilde belirlenmiştir. Yedinci sınıfta inanç öğrenme alanında melek ve ahiret inancı işlenmektedir. Kavranması daha olarak gördüğümüz kaza ve kader konusuna ise sekizinci sınıfta yer verilmektedir.

3.3.5.Sekizinci Sınıf Konularının Çocukların Gelişim Niteliklerine Uygunluğu

Çocuk, sekizinci sınıfa geldiğinde yaklaşık olarak 14 yaşındadır ve artık çocuk olmaktan çıkmıştır. Bireyde, yaşı itibariyle bedensel ve zihinsel gelişim, belirgin bir hal almış ve çocuktan çok yetişkin bir insan görüntüsü hâkim olmaya başlamıştır. Bireyde ergenliğin başlaması ile birlikte fizyolojik değişiklikler ve bu değişikliklerin bireye etkileri sebebiyle ruhsal bir karmaşa ve kendini kabul etme çabası görülmektedir. Dini uyanış çağı olarak da kabul edilen bu dönemde itirazsız kabuller terkedilmiş, eleştirel

bir anlayış oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde artık, dinin özü kavranmaya başlamış, dolayısıyla taklidi yaklaşımın yerini tahkiki yaklaşım almıştır (Fersahoğlu, 1998:71).

Çocuğun iman etmeye hazır yapısı ve kendisine sunulan her şeyi itirazsız bir kabulle benimsediği dönemlerde verilecek sağlıklı bir değerler öğretim ve eğitimi daha sonraki dönemde yaşanacak krizleri sağlıklı bir şekilde atlatabilmesi için önemli bir ihtiyaçtır (Cüceloğlu, 1998:423).

Çocuğun, bu dönemde dine olan ilgisinin artması dersimiz açısından bir fırsat olmalıdır. Yanlış inanışların önüne geçebilmek için çocuğun bu özelliği değerlendirilmelidir. Ancak, bireyin bu ilgisi ile ters orantılı olarak dersimize olan ilginin azalması ise manidardır (Mehmedoğlu, 2004:84). Bu veriye dayanarak, konuların belirlenmesinde ergenin ilgilerinin tam olarak dikkate alınmadığını söylemek yanlış değildir. Bu yüzden öğrencinin gelişimine paralel olarak din eğitimini gerçekleştirmek ve dersi öğrencinin ilgisini çekebilecek bir hale getirmek önem arz etmektedir.

Bu dönemde çocuğun, ideal benlik olarak kendisine örnek olarak alabileceği bir kişilik olarak, erdemli tavır ve davranışlarıyla Hz. Peygamber'in örnek gösterilmesi isabetli bir yaklaşımdır. Hz. Peygamber ergenin ideal benliği olabilecek en güzel kişidir. Bireyin bu dönemde sevdiklerini tam sevmesi sevmediklerine ise aşırı bir tavırla karşı çıkması ise Hz. Peygamber'i sevdirmenin bireyin takınacağı tavır için ne kadar önemli bir yardım olduğunu gösterir. Çünkü birey aynı zamanda fikri bir gelişim ve idealizm kazanma çabası içerisindedir (Başaran, 1994:136).

Birey, kültürel anlamda da bir bağımsızlık arayışındadır ve kendi değerlerini kendisi oluşturma çabası içindedir. Bireyin bu dönemdeki davranışlarını oluşturan altyapıyı daha önceki dönemlerde elde ettiği bilgileri oluşturur. Bireylerin, daha önce taklide dayanan davranışları, ergenlik dönemiyle birlikte bilinçli bir yapı kazanır ve bu sayede davranışlarını denetleyebilecek kabiliyete ulaşırlar. Ayrıca, bu dönemde bireyler kendilerini törel davranışlara göre yönlendirme gayreti gösterir ve başkalarını da bu ölçülere göre değerlendirirler (Başaran, 1994:153).

Sekizinci sınıf öğrencisi artık bir yetişkin sayılabilir. Zihni gelişim açısından her türlü konuyu kavrayabilecek konumdadır. Sekizinci sınıf konularının öğrencinin gelişimine uygun olduğunu görüyoruz.

Sonuç olarak inanç öğrenme alanında iman esaslarının sınıflara paylaşımı gelişim nitelikleri açısından uygun gözükmektedir. Ancak konuların işleniş öğrencilerin

kavramalarını etkileyebilecektir. Bu noktada ders kitaplarının hazırlanış biçimi önem arz etmektedir. Farklı materyal ve tekniklerle hazırlanmış ders işleyişleriyle farklı sonuçlar alabileceğimizi düşünüyoruz. Bu bölümün devamında farklı materyallerden olan esbab-ı nüzulün din dersinde kullanımının sağlayacağı faydalara değinip ünitelerin esbab-ı nüzul kullanılarak nasıl işlenebileceğini örnek konularla göstermeye çalışacağız.

3.4. İlköğretim DKAB Dersi İnanç Öğretimi Konularının Çocukların Gelişimine Göre Öğretimi ve Esbab-ı Nüzul

Eğitim ve öğretim sürecinde aileden sonra en önemli işlevi okullar görür. Okullarda bireye dini değerlerin öğretimi amacıyla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi konmuştur. Okul diğer fonksiyonlarına ek olarak din dersi vasıtasıyla dini değerlerin öğretilmesinde bir vasıta işlevi görür. Din dersinin temel kazanımlarının en başta geleni çocuklara zaten fitratlarında var olan iman bilgi ve duygusunun sağlam bir şekilde yerleştirilmesidir. Bu kazanımın elde edilebilmesi için dengeli ve çocukların gelişim seviyelerine uygun bir eğitim ve öğretimin takip edilmesi zorunludur.

Gelişim dönemlerinin olduğu gibi ders içinde ele alınan konuların da kendine has özellikleri vardır. Bu sebeple her konu uygun bir metoda ihtiyaç duyar. Çünkü konunun sağlıklı bir şekilde öğretilmesi, seçilen metotla yakın ilişki içindedir. Örneğin, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin yapısı ve geçmişten gelen yapı sebebiyle düz anlatım metodu sıklıkla kullanılmaktadır (Bilgin ve Selçuk, 2000:120).

Din insanın üzerinde etkisi büyük olan hassas bir alandır. İnsanların hayatının sadece bir boyutuna müdahale etmekle yetinmez. İnsanla ilgili her alanda din varlığını hissettirir. Dinin birkaç boyutu vardır. İnsanlığa bir inanç sistemi sunduğu gibi yaşam biçimi de sunar. Dinin inanç boyutu temelde düşünmeye ve bilgiye dayanmaktadır (Koç, 1995:154). Dinin inanç boyutuyla ilgili bilgiler aktarılırken ve öğrenciler düşünmeye sevk edilirken bazı yöntem ve yaklaşımların ya da ilkelerin izlenmesi zaruridir.

Din bir yönüyle imanı, diğer yönüyle ameli içine alan yapıdadır. Ayrıca dinin vahiy boyutu da vardır. Onu anlayıp yorumlayan insan ve o insanın içinde bulunduğu çevre/şartlar vardır. Bu sebeple din anlayışının bireysel, toplumsal, tarihsel şartları olduğu görülmekte bunun sonucu olarak da din anlayışı bireylere, çevrelere ve çağlara göre farklılık arz etmektedir. İşte bu vasıflara sahip dinin öğretim konusu yapılması,

farklı bireysel özellik ve ihtiyaçlara sahip kişilere uygun muhtevanın belirlenip en etkili ve verimli bir şekilde öğretilmesi, hiç de kolay değildir (Aydın, 1998:275).

İnsanın maddi ve manevi olmak üzere iki yönünün olması yanında yaratılışı itibariyle inanmaya meyyal bir yapısı vardır. Buhari’de geçen “Her doğan çocuk mutlaka fitrat üzere doğar, sonunda anne babası onu Yahudi, Hıristiyan ya da ateşe tapan yapar.” hadisi eğitimin özellikle ailede verilen eğitimin çocuğun inanç öğreniminde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Din öğretiminde soyut kavramların ve sembolik ifadelerin anlamlı bir biçime sokulup kavratılması sorunu vardır (Selçuk, 1991:82). Derslerde öğrencilerin günlük hayatları ile yeterince ilgi kurulamamakta, günlük hayattan somut örneklerle gereğince yer verilmemektedir. Dini esasların öğrencilerin günlük hayatlarında nasıl işe yarayacağı hususu yeterince açıklanamamaktadır. Bunu öğretmenler ve öğrencilerden elde edilen veriler ortaya koymaktadır (Aydın, 1996:89).

Öğretmenler, soyut kavramların öğretimine yönelik bilimsel ve kapsamlı bir yöntem takip etmemektedirler. Belki soyut dini kavramların anlatımında Taştekin’in ifadesi ile “kişisel yaklaşım” kullanılmaktadır. Taştekin bu yaklaşımları dört ana noktada toplamaktadır. Bunlar:

- 1- Soyut kavramları, somut kavramlarla açıklama çabası,
- 2- Öğrencilerin gelişim seviyelerini göz önüne alınarak bilgilerin verilmesi,
- 3- Akli deliller kullanılarak soyutu ispat çabası (kıyas, benzetme vs.)
- 4- Diğer yaklaşımlar (Konuların detayına inme ve öğrencilerin konsantrasyonunu hedefleyen ders işleme şekli.)

Bu öğretim ilkelerinden de çıkarılacağı üzere dinin inanç boyutu ile alakalı soyut meseleleri somut düşünmeye daha meyilli olan öğrencinin kavrayabilmesi için çeşitli yaklaşımlara, yöntemlere ve ilkelere ihtiyaç vardır.

Konulara uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesinde çocukların gelişim özellikleriyle de sıkı bir ilişki vardır. Çünkü 10 yaşındaki bir çocuğa ibadet konusunun anlatılmasıyla, 13 yaşında bir çocuğa aynı konunun anlatılması arasında fark olduğu gibi, bireysel olarak zeka gelişimi,

dini konulara karşı ailenin tutumu, çevresel faktörlerin derse karşı takındığı tavır gibi etmenler de seçilecek olan yöntem üzerinde etkisi vardır. Örneğin, kendisine ibadet hakkında temel bilgiler sunulmuş bir çocukla, sunulmamış bir çocuğa aynı içeriği öğretmeye çalışmak doğru değildir. Yani temel bilgileri alan çocuğa gösteri yöntemiyle namaz öğretilirken, diğerine öncelikle düz anlatımla temel kavramları öğretmek gerekir. Eğitimci, eğitim ortamını oluştururken bunlara dikkat etmelidir (Mehmedoğlu, 2004:95).

Soyut kavramların tanımlarının oluşturulması, örnek olanlarının ve örnek olmayanlarının belirlenmesi güçtür. Soyut kavramların öğretiminde öğrencilerin ön öğrenmelerini harekete geçirecek ve onların etkin öğrenme yaşantılarını geçirmelerini sağlayacak yöntem ve tekniklerin işe koşulması gerekmektedir. Yöntem zenginliği kavram öğretiminin etkililiğini arttırıcı bir unsurdur (Akyürek, 2004:197).

Dini kavramların öğrencinin tecrübesi ile bağının kurulmasında ve konuların somutlaştırılmasında araç- gereçlerin önemli katkıları söz konusudur (Akyürek, 2004:197). Bu bağlamda yazı tahtası da somutlaştırma işlevi görebilir.

Mevlut Kaya'nın araştırmasında, öğrencilerin Allah'ın sıfatlarını, kaza-kader kavramlarını, cennet ve cehennemi anlamada zorlandıkları ortaya çıkmıştır (Kaya, 1998:246). Diğer çalışmalarda da ortaya çıkan ortak nokta soyut kavramların öğretiminin güçlüğüdür.

Bazı konuların düzensiz ve özet bir biçimde işlenmesi öğrenmenin güçleşmesine de yol açabilmektedir (Ev, 1998:103). Özellikle inanç esasları ile ilgili konular daha ayrıntılı ve özenerek işlenmelidir. Aksi takdirde bu durum kitapların giderek kuru ve soyut ifadelerle doğru itilmesine yol açtığından çocukların tasavvur, düşünme ve duyma güçleri yeterince işlenme imkânı bulamamaktadır.

İslam'ın şartlarını içeren konular, imanın şartlarını içeren konulara göre daha somut konulardır. Çocuk zamanla davranışlardan inanca gidebilir ve davranışların manasına varabilir (Ev, 1998:247). Bu bilgidен hareketle ibadet öğrenme alanının inanç öğrenme alanından önce işlenmesi somuttan soyuta ilkesine daha uygun görünmektedir.

Öğrenciler okullardaki din öğretimini eleştirmektedirler. Eleştiri noktaları ise kuru, ezbere dayalı bilgilerin yoğunluğu, din öğretiminin günlük hayatı dikkate almaması, tekrar, konuların soyutluğu vb.dir. Dini konuların sorgulanmadan öğrenilmesi ve kabul

edilmesi gerektiği yönündeki yaklaşım, ezberi öne çıkarmaktadır (Akyürek, 2004:201). Şevki Aydın'ın yaptığı araştırmada DKAB öğretmenleri nezdinde ezberciliğin ağırlığını koruduğu tespit edilmiştir (Aydın, 1996:152). Din öğretiminin muhtevasında yer alan pek çok konunun yaşanan hayatın gerçeklerinden uzak bir biçimde ele alınması önemli bir eleştiri noktasıdır. Din dersi genellikle öğrencinin yaşadığı hayatla pek az ilgili oluşu yönünden eleştirilmektedir (Yavuz, 1998:202).

Öğretmenler de soyut kavramların öğretilmesini din dersinin temel güçlüklerinden biri olarak görmektedir. Nitekim öğretmenler, konuların büyük oranda soyut olması, Allah, melek, şeytan, ruh, nur, ahiret, cennet, cehennem, mahşer vb. kavramların gösterilemez olmasının bir güçlük olduğunu dile getirmektedirler.

Somut kavramlar daha kolay öğrenilirken, soyut kavramları öğrenmede daha fazla zamana, yeterli bilişsel özelliklere ve öğrenciye göre düzenlenmiş bir öğretime ihtiyaç duyulur. Bu nedenle kavramın somut ya da soyut olması onun öğrenimini etkilemektedir. Kavramın tanımlayıcı özelliklerinin sayısı ve bunların soyutluk düzeyi de kavram öğrenmeyi olumlu/olumsuz etkileyebilmektedir. Soyut kavramların varlığı duyu organları ile algılanamaz. Örneğin Tanrı, cin, şeytan vb. varlıklar herkes için tam olarak aynı şeyi ifade etmezler. Çünkü bunların duyu yoluyla algılanabilir özellikleri yoktur. Dolayısıyla bunları tanımlamak, öğrenmek ve tasvir etmek somut kavramlara göre daha zordur. Dinde hem varlık türü hem de nitelik olarak soyut olan kavramlar pek çoktur. Soyut kavramların örneklerini ve örnek olmayanlarını ayırt etmek somut kavramlara göre daha zordur. Konu din ile ilgili kavramlar olunca, kavramın doğasındaki bu zorluk bir kat daha artmaktadır (Akyürek, 2004:203).

Din temelde aşkın varlıkla ilgilidir ve kendine has özellikleri olan bir bilgi alanıdır. Allah insanlara çeşitli yollarla kendini göstermekte, onlarla iletişiminin kanallarını oluşturmaktadır. Kur'an bunlardan biridir. Dinin kutsal metni ve bu metnin özellikleri dinin doğasından kaynaklanan güçlükler arasında değerlendirilebilir. Kur'an Allah'ın kelamıdır, sonsuz ve aşkın varlığın sonlu varlıkla iletişim kurduğu alanlardan birisidir. Kur'an dilinin 'başla dil ve söylemlerden farklı olarak çok boyutlu, alabildiğine geniş kapsamlı ve çeşitli içerim ve uzantıları' olma özelliği vardır. Ancak Kur'an'ın Arapça olarak indirilmiş olması, onun anlaşılmasındaki sınırlara da dikkat çekmektedir. O, belli bir dönemde inmiş ve somut ve toplumsal gerçeklere atıfta bulunmuştur (Akyürek, 2004:206; Koç, 2001:19).

İşte din dersi işlenirken Kur'an'ın somut ve toplumsal gerçeklere atıfta bulunma özelliğini öğrencinin kavraması sağlanarak soyut mesajlar içeren bir Kur'an algısı yerine günlük hayatla bağlantısı olan bir Kur'an algısını çocuğun zihnine yerleştirebiliriz. Bu da ayetlerin iniş sebeplerine değinmekle ve ayetlerin indiği ortamdan ve şartlardan bahsetmekle mümkün olur. Hem bu sayede öğrenci o günkü şartlarla bu günkü şartlar arasında bağlantı kurarak meseleyi daha iyi kavrama fırsatını elde edecektir.

Soyut kavramlar içeren bir ayetin ilköğretim öğrencileri tarafından iyi anlaşılabilmesi çoğunlukla ayetin bağlamının ve iniş sebebinin bilinmesine bağlıdır. Ayetin iniş sebebi ile ayet arasındaki ilişki fark edilirse öğrenci ayeti daha iyi kavrayabilecektir.

Kavramın karışıklığı ve kavramı oluşturan başka alt kavramların bulunması da kavram öğretiminde güçlüğü yol açabilir. Böyle bir durumda, öncelikle alt kavramların öğrenilmesi gerekir. Kavramın tanımındaki kavramların sayısı ve bunların açık-seçikliği kavram öğrenmeyi etkileyecektir. Soyut bir kavramı öğrenmek, birbiriyle ilişkili geniş bir kavramlar sistemini öğrenmekle mümkündür (Akyürek, 2004:204).

Öğrenciler ayetlerle günlük yaşam arasında bir bağlantı kuramamaktadır. Bunun temel nedeni birçok öğrencinin ayetlerin bir olay veya soru neticesinde, belli şartlar altında ve belirli bir mekânda indiği bilgisinden yoksun olmasıdır. Müfredatta ayetlerin iniş sebeplerinden bahsedilmesi bu problemin ortaya çıkmasını engelleyecektir. Ayrıca özellikle inanç öğrenme alanı ile ilgili soyut konularda ayetlerin sebep-i nüzulleri işlenerek zaman, mekân, olay ve şahıs unsurları da devreye gireceğinden öğrencinin zihninde ayetler çok daha kalıcı bir şekilde yerleşecek ve daha kolay kavranacaktır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Konuları işlenirken konuyla ilgili ayetler birinci plandadır. Konu seçilen ayetler çerçevesinde şekillendirilir ve onlarda geçen bilgiler ışığında açıklanır. Ayetlerin böylesine önemli bir işlev üstlenmeleri onları seçerken çok hassas olmayı gerektirmektedir. Özellikle inanç öğrenme alanı ile ilgili konular işlenirken seçilen ayetlerin sebep-i nüzülü olan ve konuyu açıklayıcı nitelikte olan ayetlerden seçilmesini çok faydalı görüyoruz. İnanç öğrenimi ile ilgili birçok ayetin esbab-ı nüzulünü incelediğimizde konuyu öğrencinin kavraması için bir bağlam verdiğini müşahade ettik.

Kur'an'ın metni tek bir yorum içinde ifade edilebilecek, anlaşılabilir ve tecrübe edilebilecek bir metin değildir. O tek bir yoruma indirgenmeyecek kadar zengin, çeşitli yorum ve anlayışlara elverişli bir metindir. Onun yorumlanması ve anlaşılmasında kişinin bakış açısı, yetişmişlik düzeyi, ön öğrenmeleri, tutum ve beklentileri etkilidir. Kur'an, insanları bir konu veya sorun üzerinde karşılıklı iletişime sevk eder. Kur'an'ın anlaşılması ve yorumunda hem bir metin olarak onun dilsel özellikleri ve dil dokusu, hem de tarihsel ortam ve günün şartları, yorumcunun özellikleri etkili olmaktadır. Kur'an, Allah'ın sözü olma yönüyle aşkındır, ama yorumu insanın yetişmişlik düzeyi ile sınırlıdır. Yorumcunun bilgi, beceri ve anlayış düzeyi ile onun yorumunun niteliği doğrudan sınırlanır. Dini metinlerin anlaşılması ve yorumlanmasında insani, dilsel ve tarihsel bağlamlar merkezi bir öneme sahiptir.

Dini metinlere getirilen yorumlar, insani ve tarihi bir zorunluluk olarak tarihseldir yani belli bir zamana ve mekâna aittir. Bu yüzden Kur'an'ın anlaşılmasında 'sebeb-i nüzul' ve hadislerin 'sebeb-i vürudu'nun bilinmesi gerekmektedir. Zira dini kavramların öğretiminde o kavramın hem Kur'an ve hadislerdeki bağlamı, hem de içinde bulunulan toplumsal şartlar/bağlam dikkate alınmalıdır. Kur'an ve hadislerin anlaşılmasında Kur'an öncesi, onun indiği dönem ve sonraki dönemin özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Metin üzerindeki dilbilimsel çalışmaların yanı sıra metnin ilgili olduğu tarihi ve toplumsal şartlar hakkında bilgi edinmek, onun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır (Akyürek, 2004:208-09; Görmez, 1997:318; Albayrak, 2000:22).

Dini geleneğe ait hikâyelerin, çocuğun farklı gelişim basamaklarına uygun hale getirilmesi için elden geçirilmesi gerektiği (Avest,2003:243) gibi ayetlerin de sebeb-i nüzulleri verilirken çocuğun gelişimine göre düzenlenip sunulması gerekmektedir. Aksi takdirde bir bağlam içerisinde ayetlerin daha iyi kavranması çabası içerisindeyken devreye girebilecek farklı kavramlarla çocuğun meseleyi kavramasını güçleştirebiliriz.

İlköğretim birinci kademe öğrencileri somut düşünmeye daha yatkındır. Dinin inanç alanı ve bu alanla ilgili ayetler ise soyuttur ve genelde öğrencinin algılayabilmesi için açıklamaya ihtiyaç duyar. İşte tam da ilköğretim öğrencisinin somut düşünen zihnine soyut ayetleri nasıl anlatabiliriz sorusunu sorduğumuzda esbab-ı nüzul karşımıza çıkmaktadır. Esbab-ı nüzul ayetleri belirli bir zamanın ve mekânın içine sokarak, olaylarla bağlantısını kurarak somutlaştırır ve somut düşünen zihinlere ayetleri yaklaştırır. Bu noktadan hareketle öğrenci din dersinin temel kaynağı olan Kur'an

ayetlerini esbab-ı nüzulle daha iyi kavrayacağı gibi inanç öğrenme alanı ve diğer öğrenme alanları esbab-ı nüzulleri olan ayetlerin ışığında işlenirse konunun kavranması kolaylaşacaktır.

Esbab-ı nüzulü olan ayetleri incelediğimizde gördük ki inanç, ibadet, Hz. Muhammed, Kur'an ve yorumu, ahlak ve din ile ilgili çok sayıda ayet mevcuttur ve bunlar konuları şekillendirmek için yeterlidir. Mesela sadece Allah inancı ile ilgili yetmişin üzerinde sebep-i nüzulü olan ayet vardır. Müfredattaki bütün konuları esbab-ı nüzulü olan ayetler çerçevesinde işlemek bizim çalışmamızın sınırlarını aşacağı için beşinci sınıf Allah inancı ünitesini bizden sonra bu alanda yapılacak çalışmalara bir örnek olma üzere hazırladık. Bu çalışmayı uygulayıp kazanımların gerçekleşmesi yolunda olumlu sonuçlar verdiğini görünce diğer ünitelerinde bu şekilde hazırlanmasının faydalı olacağını düşünüyoruz.

Din dersini amaçlarına ulaştıracak en verimli materyallerden birinin de esbab-ı nüzul olabileceğini düşünüyoruz. Ancak esbab-ı nüzulün din dersinde kullanımını ile ilgili herhangi bir çalışma tespit edemedik.

Esbab-ı nüzul materyalleri şahıs, olay, zaman ve mekân unsurlarını içerdiğinden din dersini anlaşılır kılabilir. Ayrıca Din Eğitimi'nin temel kaynağı olan Kur'an'ı anlayamayacağını düşünen birçok öğrenciye Kur'an'ın anlaşılır bir kitap olduğunu gösterebilir.

Din dersinde ayetlerden yola çıkılırsa ve ayetlerde esbab-ı nüzulleri ışığında öğretilirse öğrenci o konuyu daha kalıcı olarak öğrenmiş olur. Özellikle inanç esaslarını esbab-ı nüzulden istifade ederek öğretmek din dersi açısından daha faydalı olabilir.

Din eğitiminin en önemli kaynağı Kur'an olmasına rağmen tek kaynağı değildir. Esbab-ı nüzul sadece ayetlerin iniş sebepleriyle ilgili olduğundan bu yöntem din eğitiminin her alanını kuşatmaz. Ancak esbab-ı nüzulün sadece ayetlerin iniş sebeplerinden bahsediyor olması onu en güvenilir metot yapmaktadır. Çünkü en güvenilir dini materyaller ayetlerdir ve esbab-ı nüzulde bunlarla ilgilenir.

Din eğitiminde, esbab-ı nüzul bilgileri, yeri geldiğinde kullanıldığı takdirde din öğretimi kolaylaşır ve din öğretiminin amaçlarına daha rahat ulaşmak mümkün olur. Bunun için

konunun ilgili ayetler ve bunların nüzul sebepleri ışığında incelenmesi yeterli olacaktır. Esbab-ı nüzul din eğitiminin temel kaynağı olan ayetleri anlamak için güzel bir araçtır. Soyut bir konunun yine soyut bir şekilde anlatılması öğrenmeyi geciktirir. Ayetlerin iniş süreci olaylar, kişiler, zaman ve mekân unsurlarını barındırdığı için soyut bilgi somutlaşır ve kolayca kavranabilir.

Esbab-ı nüzul sayesinde Kur'an'ın hayatımıza direkt müdahale ettiği, bize yön verdiği, bize bir yaşam tarzı sunduğu somut örneklerle kavranır. Böylece din eğitiminin hedeflerine esbab-ı nüzul yöntemi vasıtasıyla çok hızlı ve kolay ulaşılabilir.

Burada bahsedilmesi gereken bir konu da ayetlerin büyük çoğunluğunun iniş sebebi olmadığı meselesidir. Birçok ayeti iniş sebebi olmaksızın anlayabiliyoruz fakat bazı ayetleri esbab-ı nüzulle izah etmek daha mümkün görünüyor. Dini bilgiyi somutlaştırıcı bir ilke olarak ele aldığımız esbab-ı nüzulün bütün ayetler için söz konusu olmaması bizim çalışmamız açısından olumsuz bir durum arz etmiyor. Çünkü bizim amacımız esbab-ı nüzulle Kur'an'ın tamamını tefsir etmek değil, dini bilgiyi muhatabımıza daha kolay ve kalıcı aktarabilmek için esbab-ı nüzulden istifade etmektir.

Esbab-ı nüzulün bilinmesi inanan kişileri Kur'an'ı yaşama geçirme konusunda daha istekli bir hale getirir. Çünkü kişi bu ayetlere uyulduğunda nasıl bir sonuçla karşılaşacağını ve ne gibi faydalar elde edeceğini somut olarak kavradığı için bu kuvvetli inanç harekete geçmesini temin eder. Ayrıca esbab-ı nüzul sayesinde vahyin insanlığa fayda sağladığı ve doğru yola ilettiği rahatlıkla kavranır. Bu kazanımlar din dersinin amaçladığı temel kazanımlarla paralellik arz etmekte ve örtüşmektedir.

Din dersi ile günlük yaşam arasında bağlantı kurulamaması öğrencilerinde öğretmenlerinde problem olarak gördüğü bir husustur. Esbab-ı nüzul bilgisinin bu problemin çözümünde anahtar işlevi gördüğünü düşünüyoruz. Öğrenci Kur'an'ın insanların hayatına direkt müdahale ettiğini kavradığı zaman günlük yaşamla din dersi arasındaki bağlantıda buna bağlı olarak kurulabilecektir.

Kur'an'ın, anlaşılmasında ve yorumlanmasında, nüzul döneminde Arap Yarımadası'nın şartlarını, gelişen hadiseleri, Kur'an'ın nüzul sürecini, toplumdaki değişim ve dönüşüm sürecini, toplumun ihtiyaç ve taleplerini, Arap Yarımadası'ndaki siyasi, ekonomik, sosyal, dini ve ahlaki vaziyeti bilmek, son derece önemlidir. Çünkü Allah'ın iradesi,

hikmet gücü, rahmeti, gazabı ve özellikle kelamı, o dönemde tarih ve topluma doğrudan aksetmiştir. Bir toplum, bütün yönleriyle bir noktadan alınmış, ona bir istikamet verilmiş ve istenilen hedefe ulaştırılmıştır. Bu Allah'ın kelamıyla ve o kelamı insanlara tebliğ eden Hz. Muhammed'in çabasıyla gerçekleşmiştir. Allah, Arap toplumundaki psikolojik, sosyal, ekonomik, siyasi, ahlaki ve dini durumun taleplerine göre ayetleri parça parça indirmiştir. Allah, o toplumdaki bütün gelişmeleri, tabiri yerindeyse adım adım izleyerek, o gelişmelere yönelik emir, yasak, tavsiye, öğüt ve açıklamalarını indirmiştir. Buna göre, Arap toplumundaki gelişmeler hakkında sağlam, güvenilir tarihi bilgilere sahip olmak, her şeyden önce Kur'an'ın nüzul tarihini, daha tatminkâr bir şekilde öğrenme imkânı sağlayabilir. Bu konudaki bilgilenme, Allah'ın insanlara nasıl müdahale ettiği, tarihe ve topluma kelamıyla nasıl yön verdiği konusunun aydınlanmasına yol açar. Dolayısıyla Kur'an'ın muhatapları, Kur'an'ın yaşanan realiteden uzak, onun dışında bir kitap olmadığını daha kolay kavrar. Kur'an'la aktüel dünya arasındaki münasebet tarzını daha sağlam bir çerçeveye oturtabilir. Kur'an'ın o dönemde yaşanan müşahhas içtimai, siyasi, dini, ahlaki problemlere müşahhas cevaplar tarzında indirildiğini daha yakından hisseder. Kur'an'ın evrensel boyutu ile mahalli boyutunu daha sağlam esaslar çerçevesinde öğrenir (Albayrak, 2000:24-25).

Kur'an'ın toplumsal gelişmeleri takip ederek indirilmesi, onun sadece Arap toplumunu ilgilendiren bir kitap olduğunu göstermez. Çünkü “sebebin hususiliği, hükmün umumiliğine mani değildir”. İnsan problemleri, özellikle insanın dini ve ahlaki problemleri, tarih boyunca şekil değiştirse de özü itibarıyla aynı kalmıştır. Kur'an'ın da temel amacı, toplumun dini, ahlaki bir olgunluğa ulaşmış olması olduğuna göre, Kur'an'ın yol gösterici, aydınlatıcı ve hayâ verici özellikleri, sonraki toplumlar için de devam etmektedir. On dört asırlık tarih de buna şahittir (Albayrak, 2000:25).

Kur'an indirildiği dönemde muhataplarıyla birebir, doğrudan ve samimi bir ilişki kurmuştur. Bu sayede Kur'an'a muhatap olan sahabeler toplumlara örnek birer şahsiyet haline gelmişlerdir. Eğer Kur'an'la insan arasındaki bu sıcak ve canlı ilişkiyi çağımızda da kurmak istiyorsak, günümüz toplumundaki gelişmeleri ve olayları Kur'an'ın muasır sebep-i nüzulleri olarak düşünebilecek bakış açısını yakalamamız gerekmektedir. Şüphesiz bu bakış açısını yakalamak için evvela Kur'an'ın ilk muhatapları ile olan ilişkisini kavramamız gerekecektir.

Nevzat Aşıkoğlu Kur'an'ın metninin ezberlenip manasının öğretimini son derece sınırlı olduğu gerçeğinden hareketle ayetler anlamlarıyla birlikte en iyi şekilde nasıl

öğretilebilir konusu üzerinde düşünmüş ve ortaya yeni bir teknik koymuştur (Aşıkoğlu, 2000:37-52). Bu teknikte dini metni analiz etmek için öğreticinin cevap bulması gereken belirli sorular vardır. Bu sorular metindeki olayın geçtiği zaman, metindeki olayın geçtiği yer, metinde sözü edilenler, metinde hitap eden ve edilenler, metinde geçen olay ve metindeki temel düşüncedir. Bir ayetle ilgili olarak bu soruların cevabını almak istiyorsak o ayetin sebep-i nüzülü bakacağımız ilk yerdir. Demek ki konunun ve konuyla ilgili ayetlerin kavranmasında sebep-i nüzul önemli bir fonksiyon üstlenmektedir.

İnanç öğretiminde ayetler işlenirken aşağıdaki tablodaki sorulardan hareket edilebilir. Bu şekilde zaman, mekân, olay ve şahıs unsurları devreye sokularak ayet daha etkili işlenebilir.

İhlas suresini ve sebep-i nüzulünü şu şekilde tablolastırarak öğrencinin sureyi ve Allah'ın birliği konusunu daha iyi anlamasına yardımcı olabiliriz. Tabloda ayrıntıya girilmeden zaman, mekan, anafikir, olay ve ayetin iniş sebebi gibi unsurlara yer verilebilir.

ZAMAN	İslam'ın ilk döneminde indirilmiştir.
MEKÂN	Mekke'de indirilmiştir.
KONUŞAN	Yüce Allah
MUHATAP	Mekkeliler ve bütün insanlar
OLAY	Allah'ın birliğini, yaratılmışlardan farklı oluşu.
ANAFİKİR	Allah birdir. Hiçbir şeye muhtaç değildir.
ESBAB-I NÜZUL	Mekkeliler müşriklerin Hz. Peygamber'e gelerek "Bize rabbinin soyunu anlat." demeleri üzerine indirilmiştir.

Şüphesiz ayetlerin bu şekilde yer, zaman, şahıs ve olay gibi somutlaştırıcı unsurlarla işlenmesi ayetlerin ve konunun kavranmasını kolaylaştıracaktır. Sebeb-i nüzülü belirlemeyi ilköğretim çocuklarının ayetleri anlamasında çok önemli bir işlevi olduğunu düşünüyoruz.

Allah inancı imanın altı şartının birincisi ve en önemlisidir. Diğer bütün iman esasları buna bağlıdır ve bununla anlam kazanır. Dolayısıyla Allah inancı konusu işlenirken

özellikle dikkat edilmeli ve diğer konulardan daha çok zaman ayrılmalıdır. Sağlam bir Allah inancı dini meselelerin doğru bir şekilde kavranmasında önemli rol oynar.

Bu bağlamda Allah'ın, besleyen, büyüten, isteklerini karşılayan, tehlikelerden koruyan güvenilir bir varlık olduğu belirtilmelidir. Allah'ın bu özellikleri kavratıldığında ona inanılması, ibadet ve dua edilmesi inancı daha kolay verilebilir. Maddi isteklerinin yerine getirilmesi için de olsa çocukların şekle ve taklide dayalı ibadetler ve dualar, zamanla gerçek dini duygunun oluşmasını ve gelişmesini sağlayacaktır (Fersahoğlu, 1998:65).

Kısacası, esbab-ı nüzul dini bilginin somutlaştırılması ve kavranmasında çok önemli bir rol oynar. Barındırdığı zaman, mekân, olay ve şahıs gibi unsurlar en soyut meseleleri dahi somutlaştırma işlevi görür. Somut düşünebilen çocuklara özellikle dinin inanç boyutunu öğretmede etkili olabileceği gibi dinin bütün boyutlarında açıklayıcı bir unsur olarak kullanılabilir ve yetişkinlerin de meseleleri kavramalarında önemli işlevler görebilir. Elimizde mevcut olan esbab-ı nüzul rivayetleri oldukça fazladır ve inanç esaslarını da ibadet esaslarını da ahlaki ilkeleri de açıklamaya elverişlidir. Din eğitiminde ayetlerin esbab-ı nüzul ilminden yeterince istifade edilmediğini düşünüyoruz ve bu alanda çalışmalar yapılması gerektiği kanaatindeyiz.

İlköğretim Din Kültürü ders kitapları incelendiğinde ayetlere yer verilmekle birlikte ayetlerin iniş sebeplerine değinilmediği görülecektir. Çalışmamızda din dersi kitaplarından farklı olarak konuları işlerken ayetlerin iniş sebeplerine de yer verdik. Şimdi esbab-ı nüzulle konuların işlenişine bir örnek olmak üzere Allah inancı ünitesinden iki konuyu hazırladık.

3.5. Allah İnancı Ünitesi Konularının Esbab-ı Nüzulle İşlenişi

Bu başlık altında ilköğretim inanç öğrenme alanındaki konulardan Allah inancı ünitesiyle ilgili iki konunun esbab-ı nüzulden faydalanarak işlenişi konu edilmektedir. Allah inancı ünitesini seçmemizin nedeni imanın şartlarından ilkinin Allah'a iman olmasıdır. Çocuğa ilk önce Allah inancı öğretilmeli diğer inanç esasları bunun üzerine bina edilmelidir.

Konular:

- 1.Allah vardır ve birdir.
- 2.Her şeyi yaratan Allah'tır.

Süre: 2 ders saati

Kazanımlar:

Bizi ve kâinattaki her şeyi yaratanın Allah olduğunun farkında olur.

İçinde yaşadığı evrenden hareketle Allah'ın var olduğunu bilir.

Kendisini, içinde yaşadığı dünyayı, canlı cansız varlıkları gözlemleyerek düzen, anlam ve uyumu açıklar.

Kendisinin ve dış dünyanın tesadüf eseri olmadığını anlayarak Allah'ın varlığını kavrar.

Yöntem ve teknikler:

Anlatım, soru-cevap, Beyin Fırtınası, Belgesel

Ders araç ve gereçleri:

Kur'an-ı Kerim, Elmalılı Tefsiri 1. Cilt, Okuma Parçaları, Esbab-ı Nüzul Tefsirleri

Konuya Hazırlık

Öğretmen Bakara Suresi'nin 164. ayetinde geçen sekiz ayrı kozmolojik delili maddeler halinde sıralayarak tahtanın sol köşesine yazar.

1. Göklerin yaratılışı.
2. Yerin yaratılışı.
3. Gece ve gündüzün değişmesi.
4. Gemilerin denizlerde seyretmesi.
5. Yağmurun yağması ve onunla ölü haldeki toprağın canlanıp yeşermesi.
6. Yeryüzünde her çeşit canlının gelişip yayılması.

7. Rüzgârların çeşitli yönlerde doğru hareket etmesi.

8. Bulutların yer değiştirmesi.

Sağ tarafa ise “tahtayı yapan, okulu yöneten, dersi anlatan, binaları inşa eden” gibi maddeler sıralanır. Öğretmen öğrencilere bu maddelerin ne anlam ifade ettiği konusunda sorular yöneltir ve cevabı bulmaları için öğrencileri yönlendirir. Böylece öğrenci her şeyin bir yaparı olduğunu kavramış olur. Sonra ayetin devamını da tahtaya yazarak öğrencileri konuya hazırlamış olur. Ayetin devamı şöyledir:

Şüphesiz bunlarda düşünen bir toplum için (Allah’ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok delil vardır. (Bakara 164)

Konunun İşlenişi

Öğrencilere yukarıda geçen ayetin Kureyşli müşriklerin Hz. Peygamberden kesin bir bilgi ile iman edebilmeleri için Safa tepesini altına çevirmesini istemeleriyle ilgili olan sebep-i nüzulü anlatılır.

Ayetin iniş sebebiyle ilgili olarak Saîd b. Mesruk’tan rivayet edildiğine göre Kureyşliler, Yahudilere ‘Musa’nın getirdiği mucizeleri bize söyleyin?’ diye sormuşlar, onlar da esasının yılan oluşunu ve elinin bembeyaz parlamasını anlatmışlardı. Aynı şekilde Hristiyanlara da sormuşlar, onlar da doğuştan kör olanı, alaca hastalığına tutulmuş iyileştirme ve ölüleri diriltme mucizelerini anlatmışlardı.(Ayrıca Peygamber Efendimiz de Mekkelilere Hz. Musa’nın mucizelerini, Semud kavmine gönderilen dişi deve mucizesini ve diğer birçok mucizeyi haber vermişti. Müşrikler madem bu mucizeleri haber veriyorsun birisini de bize getir sana inanalım diye Peygambere şart koşmuşlardı.) Bunun üzerine Kureyşliler, Hz. Peygamber’e: ‘Sen de Allah’a dua et, bize şu Safa tepesini altın yapıversin de kesin bilgi ile imanımız ve düşmanlarımıza karşı kuvvetimiz artsın.’ demişlerdi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber bunu Rabbinden niyaz etmişti. Cenab-ı Allah da vahiyle: “Bunu yaparım, fakat bundan sonra yine yalanlamaya devam ederlerse, onlara dünyada hiç kimseye yapmadığım bir azap veririm.” buyurmuştu. O zaman Peygamber (s.a.v.): “Ey Rabbim! Kavmimi ve beni kendi halimize bırak, ben onları günden güne davet edeyim.” diye dua etmesi üzerine Cenab-ı Allah bu ayeti indirmiştir. Bununla göklerin

ve yerin yaratılması ve buna bağlı yaratılış olayları, Safa'nın altına dönüştürülmesi gibi istenen mucizelerden daha büyük, daha faydalı ve daha muciz olduğunu beyan etmiştir. Bunlar, mucize konusunda Kuran'ın, insan fikrini ne güzel terbiye ettiğini anlatmaya yeterlidir. (Yazır, 1. Cilt, 1995:44)

Öğrencilere şu bilgi aktarılır:

“Hz. Peygamber Mekkeli mşiklere Allah'ın birliğini tebliğ ettiğinde mşikler ‘Bir tek ilah bütün insanlarla nasıl ilgilenebilir?’ diyerek ona karşı çıkmışlardır. İşte Cenab-ı Allah yerin ve göklerin yaratılışından örnekler vererek bunlara gücü yeten kişinin bütün insanların ihtiyaçlarını karşılamaya ve isteklerine cevap vermeye gücü yeter demektedir.”

Mşiklerin Allah'ın varlığından haberdar oldukları ancak ona ortak koştukları için tevhid inancından uzak oldukları anlatılır. Tevhid inancı benimsenmediği takdirde, Allah'ın birliği kabul edilmediği sürece bir insanın müslüman olamayacağı açıklanır.

Bütün bu kanıtların insanı kuşatan, onun her gün görüp durduğu, içinde yaşadığı alelade tabiat olaylarından seçilmiş olması öğrencilerin dikkatine sunulur. İnsanoğlunun her an Allah'ın varlığını, birliğini, kudretinin yüceliğini yansıtan kanıtların ortasında yaşamakta olduğu vurgulanır. Tabiatın bizatihi mucize olduğu ancak tabiat olaylarını her gün görüp durduğumuz için bu olaylardaki tecellilerin farkına varamadığımız konusu dile getirilir.

İnsanların peygamberler olmadan Allah'ın varlığını aklıyla bilebileceği ancak cennet cehennem ahiretteki sorgu sual konularında bilgi sahibi olamayacağı Allah'ın varlığı dışındaki inanç esaslarını bilebilmemiz için peygamberlere ihtiyaç olduğu konusuna değinilir.

Öğrenci tabiatı inceleyerek, oradaki kanunları ve ayetleri görerek, bunların Allah'a götüren deliller olduğunun fark eder. Tabiatdaki varlıkların ve olayların doğru incelenmesi, gözlenmesi, bu alanda bilimsel hakikatlere ulaşılması ve bu suretle tabiatdaki ilahi düzen ve kanunların keşfedilmesi, nihayet tabiatta bizi Allah'a götüren ayetlerin görülebilmesi için de inceleme, görme ve keşfetme yöntemleri demek olan tabiat bilimlerini öğrenmek gerektiği hususu aşıkr olur. Tabiatı inceleyecek aklı ve

bilimsel yetişmişliğe sahip olmayan bir kimsenin oradaki kanunları ve ayetleri görmesi, yakalaması da mümkün değildir. Bu da Kuran'ın bizi bilgi ve bilim dünyasından geçirerek imana ve hidayete götürmek istediğini gösterir.

Hız. Peygamberden Safa tepesini altın yapmasını isteyen Kureyşliler böylece kesin bir bilgi ile iman edebileceklerini söylemişlerdi. Cenab-ı Allah bu ayette müşriklere safâ tepesinin altın olmasından çok daha büyük sekiz mucizeyi hatırlatmaktadır. Müşrikler bu mucizeleri bütün duyu organlarıyla hissetmelerine rağmen düşünemiyordu. Bu ayet onlara düşünmeleri için hatırlatmada bulunmaktadır. Öğrenciler müşriklerin yanlış tutumlarının farkına vararak her gün müşahede ettikleri olaylar üzerinde düşünecekler ve yaratıcının varlığını ve birliğini bu şekilde kavrayacaklardır.

Tabiattaki birçok olay ve nesnenin Allah'ın varlığına açıkça işaret ettiği için O'nun varlığını ispatlamaya gerek kalmadığını söyleyen din bilginlerinin olduğu öğrencilere ifade edilerek bu konu üzerinde tartışmaları istenir.

“Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar.” (Enbiya suresi, 22-23. Ayetler)

Mekkeli müşrikler kendi elleriyle yaptıkları putlara tapıp putların Allah ile aralarında aracı olduğuna inanıyorlardı. Ayette yer ve göklerdeki nizam gösterilerek bunun yaratıcının birliğine delalet ettiği vurgulanmaktadır. Müşriklerin bu temelsiz inançları reddedilmektedir. Ayrıca öğrencilere Allah'a ortak koşmanın sadece putlarla değil başka şekillerde de olabileceği aktarılır. Hristiyanların İsa Tanrının oğludur diyerek Yahudilerin Uzeyir Peygamber Tanrı'nın oğludur diyerek Allah'a ortak koştukları anlatılır. Para, mal, mülk, şöhret ve makam için Allah'ın emirlerini çiğnemenin de bir nevi şirk olduğunu öğrencinin anlaması için sorularla yönlendirilir.

Burada şu kanıt ortaya konmaktadır: Bir ülkede birden fazla başkan olmadığı gibi evrende de birden fazla ilâhın bulunması mümkün değildir. Eğer varlık âleminde Allah'tan başka ilah olsaydı İlahlar arasında yaratma, yönetme ve üstünlük konularında anlaşmazlık meydana gelir, bu da varlığın yaratılma imkânının ortadan kalkmasına veya evrenin nizamının bozulmasına sebep olurdu. (Karaman ve diğ. Cilt 3, 2006:672)

Konuyla ilgili olarak İsrâ Suresi'nin 42. Ayetinde Allah'la beraber tanrılar bulunsaydı, o durumda hepsi arşın sahibi olmaya çalışırlardı buyrulmaktadır. Bu ayette birden fazla tanrı olması durumunda üstünlük elde etmek için birbiriyle mücadeleye girişecekleri anlatılmaktadır. Çünkü hükümdarlar arasında yaygın olan gelenek saltanatın güçlü olana münhasır kalabilmesi için savaşmalarını gerektirir. Eğer kâinatta tanrıların üstünlük mücadelesi söz konusu olsaydı düzen ve intizamdan bahsetmek mümkün olmayacaktı. Kâinatta düzen ve intizam olduğuna göre Allah birdir.

Zuhurf Suresi'nin 81. ayetinde de eğer Allah'ın çocuğu olsaydı ona ilk kulluk eden bizzat peygamberin kendisi olurdu buyrulmuştur. Ancak peygamberlere Allah'ın tek bir Tanrı olduğu vahyedilmiştir.(Enbiya suresi 108. ayete bkz.) Dolayısıyla müşrikler Allah'ın çocukları olduğuna dair sözlerini ispatlayabilecekleri herhangi bir belgeye sahip değillerdir. Onlar Allah'a karşı bilmedikleri şeyleri söylemektedir.(Yunus suresi 68. ayete bkz.)

“De ki: O Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.” (İhlas suresi, 1-4. ayetler)

Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e gelerek "Bize rabbinin soyunu anlat." dediklerini, bunun üzerine bu surenin indirdiğini bildiren rivayetler vardır(İbn Kesir, 1993:8740).

İhlâs suresi, İslâm'ın esasî olan tevhid (Allah'ın birliği) ilkesini özlü bir şekilde ifade ettiği ve Allah Teâlâ'yı tanıttığı için Hz. Peygamber tarafından Kuran'ın üçte birine denk olduğu ifade buyrulmuştur. Kur'an-ı Kerim Allah'ın varlığı ve birliği, öldükten sonra diriliş yani ahiret hayatı ve peygamberlik olmak üzere üç ana esasî bizlere bildirir. İhlas suresi bu üç esastan ilki olan Allah'ın varlığı ve birliğinden özlü ve etkili bir şekilde bahseder. Dolayısıyla Kur'an'ın üçte birine denktir hadisi bu çerçevede anlaşılmalıdır.

Öğrencilere Allah'ın Vahid ve Ehad ismi ve bunların Allah'ın birliği anlamına geldiği öğretilmelidir.

Müminun suresinin 84 ve 85. ayetlerde şöyle buyrulmaktadır: “De ki: Biliyorsanız söyleyin bakalım, yeryüzü ve orada var olanlar kimin? Allah'ın diye cevap vereceklerdir.” Ayetinde geçtiği üzere müşriklerin de Allah'ın varlığından kuşku

duymadıkları ifade edilerek Allah'ın birliğine inanmanın ehemmiyeti üzerinde öğrencilere sorular yöneltilir.

Öğrencilerin Allah'ın birliğini ve her şeyi yarattığını kavrama noktasında Enam Suresi birinci ayetine ve sebab-i nüzulüne yer vermek gerekir.

“Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Sonra da kâfirler bunları Rablarına denk tutuyorlar.” (Enam,1)

Kâfirler Allah'ın karanlığı, kötülükleri, akrepleri ve çirkin şeyleri yaratmadığını iddia ediyorlardı. Onlara göre Allah sadece nuru ve güzel şeyleri yaratmıştır. İşte Cenab-ı Allah bu ayette karanlığı da kendisinin yarattığını haber vererek kâfirlerin bu iddialarını reddetmiştir. (Çetiner, 2002:353)

Öğrencilerin Kur'an'a uygun bir Allah inancı edinebilmeleri için iyiyi de kötüyü de yaratanın Cenab-ı Allah olduğunu ancak iyilikleri Allah'tan kötülükleri kendimizden bilmemiz gerektiğini kavratmamız gerekir. Bu bağlamda somut örnekler vererek öğrencinin algılamasını kolaylaştırabiliriz. Mesela ateşin aslında insanlara birçok yarar sağladığını, yemeklerimizi onun sayesinde pişirdiğimizi, onunla ısındığımızı hatırlatırız. Ancak eğer elimizi ateşin içine sokarsak veya piknik yaparken yaktığımız ateşi söndürmezsek bunun bize zarar vereceğini dolayısıyla ateşin kendisinin zararlı ve kötü olmadığını, ondan faydalanmak veya zarar görmenin bizim elimizde olduğunu öğrencinin anlamasına yardımcı oluruz.

Yaratıcının bizim istifademize sunduğu nimetleri ayetlerden yola çıkarak haber vererek bunların Allah'ın varlığını, birliğini ve özellikle de bize olan sevgisini ve merhametini gösteren işaretler olduğu öğrencilere fark ettirilmeye çalışılır. Bu amaca ulaşmak için Al-i İmran Suresi 190. ayeti kullanabiliriz.

“Gerçekten göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde akıl sahipleri için (Allah'ın varlığını, birliğini ve merhametini gösteren) deliller vardır.”

Ayetle ilgili olarak şöyle bir rivayet vardır:

Ata adında bir sahabe Hz. Aişe'ye ‘Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'in en şaşkıncı halini bana haber verir misin?’ diye sorar. Hz. Aişe “Onun hangi hali şaşkıncı değildi ki!” der

ve şöyle devam eder: “Bir gece bana geldi, benimle birlikte yatağa girdi, sonra: ‘Müsaade edersen kalkıp Rabbime ibadet edeyim’ dedi. Kalktı, abdest aldı sonra namaza durdu ve ağladı. O kadar ağladı ki gözyaşları göğsüne aktı. Sonra rükûa vardı, yine ağladı, sonra secdeye vardı, secdede de ağladı, sonra secdeden başını kaldırdı yine ağladı ve ta Bilal gelip sabah ezanını okuyuncaya kadar bu böyle devam etti. Ben ‘Ey Allah’ın elçisi senin gelmiş ve gelecek bütün günahların bağışlanmışken seni ağlatan nedir?’ diye sordum. Şükreden bir kul olmayayım mı? Hem neden böyle yapmayayım ki; bu gece Allah bana ‘‘Gerçekten göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde akıl sahipleri için (Allah’ın varlığını, birliğini ve merhametini gösteren) deliller vardır.’’ ayetini indirdi. Yuh olsun o kimseye ki bu ayetleri okur da bunlar üzerinde düşünmez.(Çetiner, 2002:193)

Hz. Aişe ile Hz. Muhammed (s.a.v) arasındaki bu diyalog öğrenciye aktarıldıktan sonra öğrenci bu ayet üzerinde düşünmeye teşvik edilir ve beyin fırtınası tekniği uygulanır. Öğrencilerin düşünceleri maddeler halinde tahtaya yazılarak kayıt altına alınır. Özellikle inanılmaz büyüklükteki güneşin bir lamba gibi bizi aydınlattığı ve bir soba gibi bizi ısıttığına bunun ise Allah’ın sonsuz gücüyle mümkün olabileceğine değinilir. Ay’ın bir gece lambası gibi gecelerimizi aydınlattığı ve dünyamız için vazgeçilmez önemi olduğu hatırlatılır. Ayrıca Allah’ın gündüzleri çalışmamız için aydınlık geceleri ise dinlenmemiz için karanlık yarattığı hatırlatılır ve öğrenciden bunlar üzerinde düşünülmesi istenir. Koskoca dünyayı Allah bizim istifade edebileceğimiz en güzel biçimde yaratmıştır.

Allah’ın çok bağışlayıcı olduğu ancak kendisine ortak koşanı yani başka ilahlar edinenleri tövbe etmedikleri takdirde bağışlamayacağı anlatılarak Kuran’a göre şirkin en büyük günah olduğu işlenir. Konuyla ilgili olarak “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar.” (Zümer, 53) ayeti indiğinde bir sahabe kalktı ve Hz. Muhammed’e “Ey Allah’ın Peygamberi, Allah kendisine ortak koşanı da affeder mi?” diye sordu. Hz. Peygamber bu sorudan hoşlanmayarak sustu. O sahabenin ısrarla tekrar sorması üzerine şu ayet nazil oldu. “Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğini bağışlar.” (Nisa, 48) (Çetiner, 2002:221-22)

Enam suresi 13. ayet ve iniş sebebi Allah'ın varlığına ve birliğine inanmanın dünyadaki bütün mal ve mülke sahip olmaktan daha kıymetli ve üstün olduğunu çocuklara anlatmada kullanılabilir bir ayettir.

İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilir: Mekke müşrikleri Hz. Peygambere (sav) geldiler ve şöyle dediler: “Ey Muhammed, öyle sanıyoruz ki, seni şu yapmakta olduğun davete (insanları Allah'ın varlığına ve birliğine inanmaya davet etmene) ihtiyaç içinde olman sevk etti. (Sen mal ve mülk edinmek ve zengin olmak için bunu yapıyorsun.) Gel, mallarımızdan sana pay verelim ve böylece aramızdaki en zengin kişi sen ol ama şu yapmakta olduğun davetten vazgeçeceksin (Çetiner, 2002:354)” dediler ve bunun üzerine Allah şu ayeti indirdi: “Gecenin ve gündüzün içinde barınan her şey Allah'ındır. O her şeyi iştir ve her şeyi bilir.” (Enam, 13)

Bu ayet müşriklerin Peygamberimize teklif ettiği mal ve mülkün zaten Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın Peygamberinin böyle bir şeye tenezzül etmeyeceğini ortaya koymaktadır. Zaten Hz. Peygamberde müşriklere bırakın vadettiğiniz dünyalıkları bir elime güneşi bir elime ayı koysanız ben yine de bu davetimden vazgeçmem cevabını vererek tekliflerini geri çevirmiştir.

Okuma Parçası I

Peygamberimizin amcası Ebu Talip ölüm hastalığında iken Mekkeli müşriklerin önde gelenleri (Ebu Süfyan, Ebu Cehil, Amr ibn As...) eğer Ebu Talip öldükten sonra Muhammed'i öldürürsek Ebu Talip'ten korkuyorlardı o hayattayken bir şey yapamadılar derler bu da bizim için bir utanç olur. Gidip Ebu Talip'le konuşalım da kardeşinin oğlunu tanrılarımıza dil uzatmaktan uzak tutsun diyerek Ebu Talip'e geldiler: “Sen bizim büyüğümüzsün, Muhammed bize ve tanrılarımıza eziyet ediyor. Biz isteriz ki onu çağırasın ve bizim tanrılarımız hakkında konuşmayı ona yasaklayasın” dediler. Ebu Talip Hz. Peygamberi çağırttı, gelince de “Ey kardeşim oğlu, bunlar senin kabilen ve amcanın oğulları” dedi. Hz. Peygamber “Ne istiyorlar?” diye sordu. “Sen bize ve tanrılarımıza karışma, biz de sana ve tanrına karışmayalım” dediler. Ebu Talip: “Kavmin sana insafli ve adaletli davrandı, tekliflerini kabul et.” dedi. Hz. Peygamber “Ben istediklerinizi verdim diyelim, söylediğiniz takdirde bütün Arap ve Arap olmayanların size boyun eğeceği bir kelimeyi bana verecek misiniz?” diye sordu. Ebu

Cehil atılıp: “Evet, babana yemin ederiz ki istediğin o bir kelimeyi ve on mislini sana vereceğiz. Nedir o kelime?” dedi. Hz. Peygamber “Lailaheillellah” deyiniz buyurdu. Yüz çevirip suratlarını ekşittiler. Ebu Talip: “Kardeşim oğlu, başka bir kelime söyle, görüyorsun bu kelimedenden hoşlanmıyorlar.” dedi. Allah’ın Peygamberi: “Amca bunun dışında başka bir kelime söyleyecek değilim. Güneşi getirip elime koysalar yine de başkasını söylemem.” deyince müşrikler ya tanrılarımız hakkında konuşmaktan vazgeçersin ya da biz de senin tanrın hakkında kötü konuşuruz dediler ve ardından Allah şu ayeti indirdi: “Eğer biz, onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölümler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarında toplasaydık Allah dilemedikçe onlar yine de iman edecek değillerdi.” (Enam, 111)(Çetiner, 2002:377-78)

Okuma Parçası II

Hz. Hamza henüz müslüman olmamıştı. Bir gün Ebu Cehil Peygamberimiz Kâbe’de ibadet ederken onun üzerine pislik atmıştı. Bunu görenler o sırada elinde yayı avdan dönmekte olan Hamza’ya haber vermişler. Hz. Hamza kardeşinin oğlunun üzerine pislik atıldığını işitince kızgın bir şekilde gelip Ebu Cehil’in üzerine yürümüş ve yayını Ebu Cehil’in kafasına geçirmiş. Ebu Cehil: “Ey Hamza, görmez misin Muhammed’in getirdiğini? Bizi beyinsizlikle itham edip tanrılarımıza sövüyor, atalarımıza muhalefet ediyor.” deyince Hz. Hamza ‘sizden daha beyinsizi var mı ki? Allah’ı bırakıp taşlara tapınıyorsunuz! Ortağı olmayan tek tanrının Allah olduğuna ve Muhammed’in onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederim demiş’ ve bunun üzerine Allah şu ayeti indirmiştir: “Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebileceği bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklarda kalıp ondan çıkamayan kimse gibi midir?” (Enam, 122) (Çetiner, 2002:384)

Öğrencilere yaratıcının varlığını kanıtlama hususunda geleneksel bilgilerle yetinmeyip akli delillerden yararlanmanın gerekliliği ayetlerden yola çıkılarak anlatılır. Ayrıca Hz. İbrahim’in de akıl yürüterek Cenab-ı Allah’ın varlığına ve birliğine ulaştığından bahsedilerek akli kullanmanın önemi fark ettirilir.

Hz. İbrahim’in kıssası şöyledir:

“Nemrut gibi adam...” benzetmesini duymuşsunuzdur... Gaddar, acımasız, zalim kimseler için söylenir. Nemrut, Hz. İbrahim’in mücadele ettiği kralın adıdır. Hz. İbrahim ile pek çok olayları olmuştur. Her şey Hz. İbrahim henüz çocukken başladı...

Küçük İbrahim günlerinin çoğunu amcası Azer’in atölyesinde geçirirdi. Bu atölyeye dağlardan kocaman kütükler getirilir, amcası, elindeki keser, testere keski gibi araçlarla kütüklere şekiller verirdi. Kimini yırtıcı kuşlar, kimini yarı hayvan yarı insan, kimini de artık aklına ne gelirse bir şekle sokar, sonra onları müşterilere gösterir, bazısını bereket tanrısı, bazısını zafer tanrısı, bazısını ateş tanrısı diye pazarlardı. Azer, söylediği sözler üzerinde pek düşünmez, sadece babalarından duyduklarını tekrar eder, işine, sanatına bakardı. Bu nedenle İbrahim ile pek anlaşamıyordu. Çünkü İbrahim, sorgulayan, doğruyu yanlışı bulmaya çalışan biriydi. Pek çok kez amcasına: “Bu kütükleri yontup heykeller yapıyorsun... Sonra onları ilah diye satıyorsun. İnsanlar bu heykellerin kendilerine yarar sağlayacağını sanıyor, onların önünde tapınıyor.” diye itirazlarda bulunur ama amcası her defasında: “-Bak İbrahim, bizim toplumumuzun adetleri böyle... Bunları biz değiştiremeyiz. İnsanlarla iyi geçinmek istiyorsan, onlar ne yapıyorsa sen de aynısını yapmalısın” diyerek öğütler verirdi. Bu öğütler İbrahim’in isyanını daha da körükler, öfkesini tanrı sanılan heykellere boşaltırdı. Amcası ona, irili ufaklı heykeller yükler ve bunları götürüp pazarda satmasını isterdi. O biraz uzaklaştığında heykellerin boyunlarına ipler geçirir, pazara kadar yerde sürükleyerek götürürdü. Kimse İbrahim’den put almazdı. Nasıl alsın ki; satarken:

“-Bu cansız putlar, çok ucuuuz... Beş para etmeeeez... Hayrı da dokunmaz şerri deee...!” diye bağırır; etrafına toplanan insanlarla münakaşa ederdi. İbrahim’in akli tahtadan heykellerin yaratıcı olmayacağına yetiyordu... Bu ahşap maddeler ilah olamazdı. Peki ama gerçek yaratıcı kimdi? İşte bunu çözemiyordu.

Bir gün yine düşüncelere dalmıştı... Her şeyi yeni baştan düşünüyordu: Etrafındaki ağaçlara, çiçeklere, uzayıp giden vadiye, dağlara baktı. Sonra başını gökyüzüne çevirdi... Küme küme bulutları izledi. “Bütün bunların sahibi kim? Bunları kim var etti?” diye kendine sordu. Her zaman olduğu gibi sorusu cevapsız kalıyor, bir şey bulamıyordu. İbrahim derin düşüncelerle akşamı etmiş, hava kararmaya başlamıştı.

Artık gökyüzünde yıldızlar seçiliyordu. Onlar ne kadar yüksekte ve ne kadar güzel görünüyordular..! İbrahim'in yüreği sevgiyle doldu, hayranlıkla:

“–Herhalde yaratıcımız bunlardır” dedi. Sonra düşünmeye devam etti. Peki, bunlar yaratıcı ise; gündüzleri nereye savuşup gidiyorlardı? İbrahim, yıldızların yaratıcı olabileceği düşüncesini kafasından çabucak attı. Sonra gecenin ortasında parlayan dolunayı düşündü. “Yoksa rabbim bu mu?” diye içinden geçirdi. Bu düşüncesini de beğenmedi... Bir cevap bulamamak onu çıldırtıyordu:

“–Ey benim ve şu varlıkların yaratıcısı Rabbim..! Her kim isen, seni bulmama yardım et..!” diye bitkin bir halde yalvardı. Gökyüzünde sabahın habercisi ince bir çizgi belirdi, çizgi sonra genişledi, genişledi. Uzaklardan horozların ötüşleri geliyordu. Havanın karanlığı laciverte, daha sonra maviye dönüştü; derken dağların tepelerinden, parıltısıyla gözleri alan pırıl pırıl bir güneş yükselmeye başladı. “Galiba, yaratıcım bu..” dedi, İbrahim. Fakat biraz düşününce güneş de içine sinmedi: “Bunun diğerlerinden ne farkı var? O da aynı bütünün bir parçası... Yaratıcımız daha başka biri... ama kim, kim..?”

Yüce Allah, İbrahim'in arayışını karşılıksız bırakmadı. Onun kalbine kendi bilgisini ilham etti. Doğruyu bulan İbrahim:

“–Benim Rabbim, yeri, gökleri ve bütün varlıkları yaratan Allah'tır.” dedi. Artık kalbi huzura kavuşmuştu.

İbrahim'in yaşadığı dönemde insanlar bahar geldiğinde kırlara çıkar, putlarını da götürür, orada hem geleneksel tapınmalarını yapar, hem de eğlenirlerdi. İbrahim putlardan dolayı, bu törenlerden nefret ediyordu. O yıl bahar geldiğinde, bir akşam, amcası Azer, tören hazırlıklarına yardım etmesi için İbrahim'i uyardı. İbrahim'in bir bahaneyle bu iğrenç törenden kurtulması gerekiyordu. İbrahim sanki bir anlam çıkarıyormuş gibi yıldızlara uzun uzun bakıp:

“–Ben” dedi, “Gelemem... Ben galiba rahatsızlanıyorum.” Amcası onu tanıdığı için üstelemedi. Hatta memnun bile oldu. Oraya gelse bile -İbrahim bu!- rahat durmaz, putlara ileri geri laf eder, huzurlarını kaçırdı.

Tören günü geldiğinde putunu, yemeğini, çöreğini alan kırlara çıktı. Şehir boşalmıştı. Şimdi insanlar, putların önüne dikilecek, yeni yılın bereket getirmesi için kestikleri

hayvanların kanlarını onlara sürecekti. Putların önlerine yemekler, meyveler koyacak, putlara gereken saygıyı göstermeleri konusunda birbirlerini uyaracaklardı. İnsanların putlara tapınması en çok Nemrut'un işine yarıyordu. Çünkü bu sayede onları hâkimiyeti altında tutuyor, sorun çıkaranları, "Sen putlarımıza ve geleneklerimize saygısızlık ettin" diyerek öldürtüyor veya zindana atıyordu. İbrahim bunları düşündükçe putlara öfkesi kabardı. Amcasının baltasını kapıldığı gibi tapınağa gitti.

Etrafta kimse yoktu. İçerde loş ışıkta putlar, odun sessizliğinde dikiliyorlardı. İbrahim ilk gördüğü puttan başladı. Önüne gelene daldı... Heykelleri paramparça etti. Öfkesi dinmişti. Bir müddet yerde yatan heykellere baktı, sonra baltayı en yüksekte duran büyük putun boynuna astı. Hiçbir şey olmamış gibi evine döndü.

Aradan zaman geçti, insanlar kırdan döndüler. Dönmeleriyle birlikte şehirde skandal patladı. Tanrı diye önlerinde diz çöktükleri putlar, paramparça olmuş yerlerde yatıyordu. "Bu saygısızlığı yapmaya kim cüret edebilir?" diye sormadılar; çünkü İbrahim'in yaptığına adları gibi emindiler. Yerden put parçalarını kapıp doğrudan Azer'in evine yığıldılar. Kapıyı onlara İbrahim açtı. Kalabalık öfkeyle sordu:

"İbrahim, bunu kim yaptı, söyle...!?" İbrahim umursamaz bir şekilde: "Bana neden soruyorsunuz, gidin büyük tanrınıza sorun... O hepsini cezalandırdı..!"

Kalabalık daha da öfkelenildi. Meseleyi Nemrut'a taşıdılar.

Nemrut, olan olaya çok kızdı... Bir gencin putları reddetmesi demek, onu reddetmesi demektir. Derhal onu yakalatıp huzuruna çıkarttı. Nemrut'un huzuruna çıkan İbrahim'e, eğilmesi, yeri öpmesi gerektiği söylenmesine rağmen o eğilmedi. Nemrut, karşısında dimdik duran gence bakarak, alaylı bir şekilde:

"Sen benden korkmuyor musun?" diye sordu. İbrahim:

"Ben yalnızca Allah'ın huzurunda eğilirim" dedi. Nemrut öfkeden kıpkırmızı oldu.

"Allah da kim?" diye gürledi. İbrahim:

"O yaşatan ve öldürenidir." dedi. Nemrut tiz bir kahkaha patlattı.

“–Bunu ben de yaparım” dedi. Parmağıyla iki köleye işaret etti. Onlar bir adım öne çıktılar. Arkada bekleyen cellatlara bir işaret çaktı; kölelerden biri anında cansız yere serildi. Nemrut gururdan boğulurcasına konuştu:

“–Gördün mü? Birini öldürdüm, birine hayat verdim!” Herkes buz kesmişti sanki... İbrahim tane tane konuştu:

“–Benim Rabbim güneşi doğudan çıkarır; gücün yetiyorsa sen onu batıdan çıkar...!” Nemrut afalladı, ne diyeceğini şaşırıldı. Öfkeden divaneye döndü. “–Çabuk” dedi “Meydana çok büyük, kocaman bir ateş yakın...!” Nemrut’un ateş çukuru meşhurdu. Genişçe bir meydanın ortasına kazılmış çukurda ateş yakılır, cezalıları çığlık çığığa onun içine atılır, bu manzara zorla halka seyrettirilirdi.

Yine öyle yaptılar... Çukurda her zamankinden daha büyük bir ateş yaktılar. Herkes toplandı. Nemrut da önceden hazırlanmış tahtına kuruldu. Cellatlar Hz. İbrahim’in ellerini ayaklarını bağlayarak mancınığa oturtular ve Nemrut’un işaretini beklemeye başladılar. Nemrut ayağa kalktı. Ağır hareketlerle bir adım öne çıktı ve sağ elini, havayı biçerek hızla aşağı indirdi. Onun elinin inmesiyle birlikte cellatlardan biri keskin bir palayla gergin ipi kesti. İpten boşalan mancınık İbrahim’i ateşin tam ortasına düşecek şekilde havalandırdı.

Allah her şeyden haberdardır. İbrahim’e bu zor anda yetişti. Homurtularla yanmakta olan ateşe:

“–Serin ol, zararsız ol!” diye vahyetti. O anda bir mucize gerçekleşti; gürültülerle yanan ateşin ortası açıldı. Tam ortaya düşen İbrahim, ateşten hiçbir zarar görmedi; güller arasında öylece duruyordu.

Nemrut dâhil herkes şaşkına dönmüştü. Kendisini derhal saraya götürmelerini emretti.

Ateşten kurtulan İbrahim, Allah’ın emriyle şehirden çıkma kararı aldı. Eşi Sare ve kardeşinin oğlu Lût ile birlikte Mısır’a doğru hareket ettiler. Şehirden çıkmışlardı ki, bir sivrisinek sürüsünün kara bulutlar gibi şehre yöneldiğini gördüler. Sivrisinekler çok geçmeden bütün şehri kapladı. İnsanları telef etti. Sivrisineklerden biri de Nemrut’un burnundan içeri girdi, beynine doğru ilerledi ve içeride kemirmeye, sokmaya başladı. Nemrut’un acısı dayanılmazdı. Develer gibi böğürüyor, sürekli kafasına tokmakla

vurulmasını istiyordu. Köleler vurdukça, yavaş davrandıkları için onlara kızıyor, daha hızlı vurmalarını emrediyordu. Nemrut sonunda acıya ve tokmakların darbelerine dayanamayıp öldü. (Anlatım: Dr. Ali Kuzudişli)

İbrahim kıssası anlatıldıktan sonra bütün peygamberlerin öğrettiği en temel ilkenin kelime-i tevhid olduğu ve bu olmadan diğer inanç esaslarının bir anlam ifade etmeyeceği öğrenciye aktarılır. Bütün inanç esaslarının birbirleriyle bağlı olduğu birini ink r etmenin diğerlerini de ink r etmeyi gerektireceği hatırlatılır. Kelime-i tevhid ve anlamı tahtaya yazılır ve öğrencilerden defterlerine yazmaları istenir.

Aşağıdaki şiir iki öğrenciye okutulduktan sonra bu şiirde Allah'ın varlığının ve birliğinin delillerinden hangilerinin olduğu öğrenciye sorularak maddeler halinde tahtaya yazılıp tespit edilir.

Şu sonsuz göklere bak;
Milyarlarca yıldız var;
Bir yörünge üstünde,
Őařmadan dolanırlar.
Başka Tanrı olsaydı,
Bu düzen sağlanmazdı.
Göklerin düzeni tek
Kanuna bağlanmazdı.
Birinin yaptığını,
Bir diğerini bozardı.
Biri birine küser,
Bazen belki kızardı.
Bu kızgınlık anında,
Düzen altüst olurdu.
K inattaki düzen,
Durmadan bozulurdu.
Oysaki biz eminiz,
Allah birdir ve tekdir.
Kullar bunu bilerek,
İbadet edecektir.

(Ahmet Mahir Pekşen)

Allah'ın varlığını, birliğini ve her şeyi yaratanın o olduğunu görsel olarak anlatabilmek için evrenin yaratılışı ve hassas dengesi ile ilgili kısa bir belgesel seyrettirilip öğrencilere belgeselde anlatılanlar hakkında ne düşündükleri sorulur ve bir dahaki derse herkesin Allah'ın varlığı ve birliği ile ilgili bir ayet öğrenerek gelmeleri istenir.

Değerlendirme

Değerlendirme yapabilmek için 15 sorudan oluşan test öğrencilere uygulanır. Test hazırlanırken sadece bilgi ve kavrama basamağını yoklayan sorularla yetinilmeyip sentez, analiz ve değerlendirme basamaklarını da kapsayan sorulara yer verilmelidir. Test uygulandıktan sonra öğrencilerin yanlış çözdükleri soruların ilgili oldukları konuya tekrar dönülür. Konu tekrar incelendikten sonra öğrenciden soruyu bir daha çözmesi istenir. Böylece en yüksek verim sağlanmaya çalışılır.

Bir Sonraki Derse Hazırlık

Bir sonraki konuyla ilgili ayet ve varsa bunların sebab-i nüzullerini bulmaları öğrenciden istenir. Ayrıca konuyla ilgili 3 hadis yazmaları ödev olarak verilir.

Dördüncü bölümde esbab-ı nüzul materyallerini kullanarak hazırladığımız konu işleyişini uyguladığımız sınıflarda elde ettiğimiz sonuçlara yer vereceğiz. Daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için ders kitabına göre de konuları sınıflarda işleyerek esbab-ı nüzül kullanılarak hazırlanan materyallerin kazanımları gerçekleştirme de rolü karşılaştırmalı olarak tespit edilmeye çalışıldı.

BÖLÜM 4: BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmamızda elde ettiğimiz bulguları ortaya koyarak bu bulguların değerlendirmesine yer vereceğiz. Araştırma sonucu elde edilen bulgular, esbab-ı nüzul materyallerinin din dersinde kullanımının, başarıya olan etkisini ortaya koymaktadır.

Araştırmada denekler kontrol grubu ve deney grubu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Beşinci sınıf Allah inancı ünitesinden iki konu seçilmiştir. Bu iki konu işlenirken kontrol grubunda ders kitabından hareket edilmiş, deney grubunda ise esbab-ı nüzul materyalleri kullanılarak hazırlanan metinlere yer verilmiştir. (Bu metinlere bir önceki bölümde yer vermiştik.)

Her iki gruba dersten önce ön test yapılmış, dersten sonra da son test uygulanmıştır. Ön test ve son test aynı sorulardan oluşmaktadır. Bu sorular hazırlanırken önce konuların kazanımları belirlenmiş, bu kazanımlara göre 30 soru hazırlanmış sonra da bu kazanımların gerçekleşme düzeyini en iyi şekilde ortaya koyabileceğini düşündüğümüz 16 soruda karar kılınmıştır.

Ön test ve son testlerde her doğru cevaba bir puan verilmiştir. Kontrol ve deney grupları aldıkları ön test ve son test puanlarına göre ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Değerlendirme sonuçları çalışmamızın ileriki sayfalarında yer almaktadır. Değerlendirme yapılırken SPSS kullanılmıştır.

Uygulama İstanbul ilinde iki devlet okulunda beşinci sınıf öğrencilerinde yapılmıştır.

4.1.Araştırmaya Katılan Deneklerin Kişisel Özellikleri

Bu başlık altında vermiş oldukları cevaplar çerçevesinde öğrencilerin bağımsız değişkenler açısından genel görünümü verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Dâhil Oldukları Gruplara Göre Dağılım

		F	%
1	Kontrol	72	49,7
2	Deney	73	50,3
	Toplam	145	100

Deneklerin dahil oldukları gruplara göre dağılımı yukarıdaki tabloda verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan deneklerin 72 (% 49,7) tanesi kontrol grubunda, 73 (%50,7) tanesi ise deney grubunda yer almaktadır.

Tablo 8. Deneklerin Yaşlara Göre Dağılımı

		F	%
1	10 yaş	10	6,9
2	11 yaş	114	78,6
3	12 yaş	21	14,5
	Toplam	145	100

Araştırmaya katılan deneklerin %6,9 (10)'u 10 yaşında, %78,6 (114)'ü 11 yaşında, %14,5 (21)'i 12 yaşındadır. Bu bulgulara göre araştırmaya katılan deneklerin büyük bir çoğunluğu 11 yaşındadır.

Tablo 9. Deneklerin Cinsiyetine Göre Dağılımı

		F	%
1	Erkek	73	50,3
2	Kız	72	49,7
	Toplam	145	100

Araştırmaya katılan deneklerin %50,3'ü (73) erkek, %49,7'si (72) kızdır. Bu bulgulara göre araştırmaya katılan deneklerin cinsiyet dağılım oranları birbirine çok yakındır.

Tablo 10. Deneklerin Ailelerinin Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı

		F	%
1	Zayıf	75	51,7
2	Fena değil	52	35,9
3	İyi	11	7,6
4	Çok iyi	7	4,8
	Toplam	145	100

Araştırmaya katılan deneklerin %51,7 (75)'inin ailesinin ekonomik durumu zayıf, %35,9 (52)'sının ailesinin ekonomik durumu fena değil, %7,6 (11)'inin ailesinin ekonomik durumu iyi ve %4,8 (7)'sinin ailesinin ekonomik durumu çok iyidir. Bu bulgulara göre araştırmaya katılan deneklerin yarısından fazlasının ailesinin ekonomik durumu zayıftır. Aylık geliri 500-1000 lira arası zayıf, 1000-2000 arası fena değil, 2000-3000 arası iyi, 3000 ve üzeri çok iyi olarak kabul edilmiştir.

Tablo 11. Deneklerin Babalarının Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

		F	%
1	İlkokul	70	48,3
2	Ortaokul	48	33,1
3	Lise	17	11,7
4	Üniv. ve üzeri	10	6,9
	Toplam	145	100

Araştırmaya katılan deneklerin %48,3 (70)'inin babası ilkokul mezunu, %33,1 (48)'inin babası orta okul mezunu, %11,7 (17)'sinin babası lise mezunu ve %6,9 (10)'unun babası üniversite ve üzeri mezunudur. Bu bulgulara göre araştırmaya katılan deneklerin çoğunluğunun babası ilkokul mezunudur.

Tablo 12. Deneklerin Annelerinin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

		F	%
1	İlkokul	83	57,2
2	Ortaokul	41	28,3
3	Lise	17	11,7
4	Üniv. ve üzeri	4	2,8
	Toplam	145	100

Araştırmaya katılan deneklerin %57,2 (83)'ünün annesi ilkokul mezunu, %28,3 (41)'inin annesi orta okul mezunu, %11,7 (56)'sinin annesi lise mezunu ve %2,8 (4)'ünün annesi üniversite ve üzeri mezunudur. Bu bulgulara göre araştırmaya katılan deneklerin çoğunluğunun annesi ilkokul mezunudur.

Tablo 13. Deneklerin Babalarının Mesleklerine Göre Dağılımı

		F	%
1	Esnaf	53	36,6
2	İşçi	41	28,3
3	Serbest meslek	33	22,8
4	Memur	6	4,1
5	Emekli	4	2,8
6	Öğretmen	3	2,1
7	İşsiz	5	3,4
	Toplam	145	100

Araştırmaya katılan deneklerin %32,9 (78)'inin babası serbest meslek sahibi, %23,2 (55)'sinin babası memur, %19,8 (47)'inin babası esnaf, %11,4 (27)'ünün babası işçi, %10,1 (3)'unun babası öğretmen, %2,5 (6)'inin babası emeklidir. Bu bulgulara göre araştırmaya katılan deneklerin çoğunluğunun babası serbest meslek sahibidir.

Tablo 14. Deneklerin Annelerinin Mesleklerine Göre Dağılımı

		F	%
1	Ev hanımı	129	89
2	İşçi	11	7,6
3	Serbest meslek	5	3,4
		145	100

Araştırmaya katılan deneklerin %89 (129)'unun annesi ev hanımı, %7,6 (11)'inin annesi işçi %3,4 (5)'inin annesi serbest meslektir. Bu bulgulara göre araştırmaya katılan deneklerin çoğunluğunun annesi ev hanımıdır. Bundan ötürü deneklerin öntest ve sontestlerde alınan puanlarda anne mesleklerinin herhangi bir etkisinin olmayacağı düşünülmektedir.

Tablo 15. Deneklerin Okuldan Başka Yerde Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Dağılımı

		F	%
1	Evet aldım	121	83,4
2	Hayır almadım	24	16,6
	Toplam	145	100

Araştırmaya katılan deneklerin %83,4 (121)'i okul dışında başka bir yerde din eğitimi almış, %16,6 (24)'ü okul dışında başka bir yerde din eğitimi almamıştır. Bu bulgulara göre araştırmaya katılan deneklerin çoğunluğu okul dışında başka bir yerde din eğitimi almıştır.

4.2. Kontrol ve Deney Grubu Öğrencilerinin Öntest ve Sontest Puanlarının Genel Görünümü

Bu başlıkta araştırmaya katılan öğrencilerin gruplara göre almış oldukları öntest ve sontest puanlarına ait genel değerlendirmelerde bulunmaktadır. Öntest ve sontest aynı sorulardan oluşmaktadır. Öğrencilere toplam 16 soru sorulmuş ve her doğru cevaba bir puan verilmiştir.

Tablo 16. Kontrol Grubundaki Deneklerin Öntest Puanları Dağılımı

	Alınan Puanlar	F	%
1	4,00	2	2,8
2	5,00	5	6,9
3	6,00	4	5,6
4	7,00	7	9,7
5	8,00	10	13,9
6	9,00	8	11,1
7	10,00	8	11,1
8	11,00	9	12,5
9	12,00	8	11,1
10	13,00	5	6,9
11	14,00	4	5,6
12	15,00	2	2,8
	Toplam	72	100

Yukarıdaki tabloya göre kontrol grubundaki deneklerin öntest puanları normal dağılım göstermektedir. Testte toplam 16 soru sorulmuş ve her doğru cevaba bir puan verilmiştir. Kontrol grubu öntestinde en düşük puan 4 en yüksek puan 15'tir. Kontrol grubundaki deneklerin öntest puanları ortalaması 9,50'dir. Ünite konularının Allah inancı ile ilgili olması ve öğrencilerin bu konuda aile ve okul dışı eğitimi kanallarıyla bilgi sahibi olması alınan öntest puanlarının beklediğimizin biraz üzerinde çıkmasında etkili olmuştur kanaatindeyiz.

Tablo 17. Kontrol Grubundaki Deneklerin Sontest Puanları Dağılımı

	Alınan Puanlar	F	%
1	5,00	1	1,4
2	6,00	1	1,4
3	7,00	4	5,6
4	8,00	7	9,7
5	9,00	8	11,1
6	10,00	6	8,3
7	11,00	8	11,1
8	12,00	10	13,9
9	13,00	10	13,9
10	14,00	10	13,9
11	15,00	5	6,9
12	16,00	2	2,8
	Toplam	72	100

Yukarıdaki tabloya göre kontrol grubundaki deneklerin sontest puanları normal dağılım göstermektedir. Alınan en düşük puan 5, en yüksek puan 16'dır. Kontrol grubundaki deneklerin sontest puan ortalaması 11,27'dir. Kontrol grubu öntest puan ortalamasına göre 1,87'lik puan artışı söz konusudur. Sontest doğru sayısında ön teste göre yaklaşık %12'lik bir artış söz konusudur. Bu artış oranının düşük olduğunu düşünüyoruz. Ders kitabının konuyu işlerken yeterince somut materyaller kullanmaması, Allah inancı ünitesinin soyut bir konu olmasından kaynaklanan dikkat eksikliği, öğrencilerin puan artışlarının yeterince yüksek olmamasında etkili olmuş olabilir.

Tablo 18. Deney Grubundaki Deneklerin Öntest Puanları Dağılımı

	Alınan Puanlar	F	%
1	3,00	2	2,7
2	4,00	1	1,4
3	5,00	2	2,7
4	6,00	4	5,5
5	7,00	6	8,2
6	8,00	6	8,2
7	9,00	6	8,2
8	10,00	11	15,1
9	11,00	13	17,8
10	12,00	13	17,8
11	13,00	7	9,6
12	14,00	1	1,4
13	15,00	1	1,4
	Toplam	73	100

Deney grubu öğrencilerine kontrol grubu öğrencilerine uygulanan öntest ve sontest soruları uygulandı. Öntest ve sontest aynı olup 16 sorudan oluşmaktadır. Her doğru cevaba kontrol grubunda olduğu gibi bir puan verilmiştir. Deney grubu öntestinde alınan en düşük puan 3'tür. En yüksek puan ise 15 olup sadece bir öğrenci alabilmiştir. Deney grubu öğrencilerinin öntest puan ortalaması 9,82 olup kontrol grubuna oldukça yakındır. Kontrol ve deney grubu öntest puan ortalamalarının birbirine yakın olması çalışmamız açısından olumlu bir sonuçtur. Grupların ön öğrenmeler ve dini eğitim açısından birbirine yakınlık arz ettiğini öntest sonuçlarına bakarak söyleyebiliriz.

Tablo 19. Deney Grubundaki Deneklerin Sontest Puanları Dağılımı

	Alınan Puanlar	F	%
1	9,00	1	1,4
2	10,00	1	1,4
3	12,00	2	2,7
4	13,00	5	6,8
5	14,00	18	24,7
6	15,00	24	32,9
7	16,00	22	30,1
	Toplam	73	100

Deney grubu öğrencileri sontestte en düşük dokuz en yüksek on altı puan almıştır. Yetmiş iki öğrenciden tam puan alan yirmi iki öğrenci çıkmıştır. Kontrol grubu sontestinde tam puan alan öğrenci sayısı ise iki idi. Deney grubu öğrencilerin sontest puan ortalaması 14,68'dir. Bu oldukça yüksek bir ortalamadır. Kontrol grubu sontest ortalama puanı 11,27 olduğuna göre deney grubu sontest ortalama puanı 3,41 puan daha yüksektir. Toplam soru adedinin 16 olduğunu düşünürsek bu puan farkının oldukça yüksek olduğunu görürüz. Deney grubu öntest puan ortalamasının 9,82 olduğunu düşünürsek sontestte 4,8 den biraz fazla puan artışı söz konusudur. Bu % 30'luk bir puan artışına tekabül eder. Kontrol grubundaki artış %12'de kalmıştı. Bu sonuçlara dayanarak deney grubunda ders işlenirken kullanılan esbab-ı nüzul tekniği, kontrol grubunda ders kitabına göre işlenen derse göre daha başarılı olmuştur diyebiliriz.

Şimdi elimizdeki bulguları daha iyi yorumlayabilmek için kontrol ve deney grubu öntest ve sontest puanlarının SPSS programı yardımıyla t-testi uygulayarak gruplar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemeye çalışacağız.

4.3. Kontrol ve Deney Grubuna Ait Deneklerin Öntest-Sontest Puanlarının T-Testi Sonuçları

Bu başlıkta deney ve kontrol grubuna giren öğrencilerin öntestten elde etmiş oldukları puanlarının bağımsız değişkenlere göre farklılaşmalara yer verilmiştir.

Tablo 20. Öntest Puanlarının Kontrol-Deney Gruplarına Göre T-Testi Sonuçları

	Gruplar	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
	Öntest Puanları	Kontrol	72	9,50	2,79	71	28,858
	Deney	73	9,82	2,63			

Araştırmamıza katılan öğrencilerin, öntest puanlarının gruplarına göre t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Kontrol grubundaki öğrencilerin öntest puan ortalamaları $X=9,50$ iken deney grubundaki öğrencilerin öntest puan ortalamaları $X=9,82$ 'dir. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Her iki grubun almış olduğu puanlar oldukça birbirine yakındır. Buna göre gruplar arasında istatistiksel bir fark bulunmamaktadır. Gruplarda "Allah'ın varlığı ve birliği ve Her şeyi yaratan Allah'tır " konularıyla ilgili mevcut bilgilerinin yakın olmasından hareketle, grupların denk olduğu sonucuna varabiliriz.

Tablo 21. Sontest Puanlarının Kontrol Deney Gruplarına Göre T-Testi Sonuçları

	Gruplar	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
	Sontest Puanı	Kontrol	72	11,27	2,62	71	36,41
	Deney	73	14,68	1,35			

Araştırmamıza katılan öğrencilerin, sontest puanlarının gruplarına göre t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu bulgulara göre, araştırmaya katılan kontrol grubundaki öğrencilerin, sontest puanları, gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Kontrol grubundaki öğrencilerin sontest puan ortalamaları $X=11,27$ iken deney grubundaki öğrencilerin sontest puan ortalamaları $X=14,68$ 'tür. Bu

bulgulara göre deney grubundaki öğrencilerin sontest puanları kontrol grubundaki öğrencilere oranla daha yüksektir.

Esbab-ı Nüzulün uygulandığı deney grubunun “Allah vardır ve birdir ve Her şeyi yaratan Allah’tır” konularına ait sontest puanları düz anlatımın uygulandığı kontrol grubunun puanlarına göre oldukça yüksek çıkmıştır. Bu iki grubun sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma oluşmuştur. Dolayısıyla deney grubu öğrencileri sontest puanları açısından daha başarılıdır. Bu bulgu konular işlenirken esbab-ı nüzulden faydalanmanın özelde “Allah inancı” ünitesinin öğretiminde genelde de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin öğretiminde etkili olduğunu göstermektedir.

Burada üzerinde durulması gereken bir noktada bu anlamlı farklılığın ortaya çıkmasında hangi soruların etkili olduğudur. Çalışmamızın ek bölümünde vermiş olduğumuz sorulardan iki, altı ve on üçüncü sorular kontrol grubunun çözme oranının düşük olduğu, deney grubunun çözerek öne geçtikleri sorulardır.

Bu sorulardan ikinci soru “Allah vardır ve birdir” konusu ile ilgili olup içinde yaşadığı evrendeki düzenden hareketle Allah’ın birliğini anlamaya yöneliktir. Deney grubundaki öğrencilerin bu soruyu doğru cevaplamasında esbab-ı nüzul kullanılarak hazırlanmış konu işleyişimizdeki Bakara suresinin 164. ayetinin esbab-ı nüzülü, Enam suresinin 1. ayetinin esbab-ı nüzülü ve Al-i İmran suresinin 190. Ayetinin esbab-ı nüzülü etkili olmuştur kanaatindeyiz. Kontrol grubunda ders kitabına göre işlenen derste, Allah’ın birliğini kavramaya yönelik yeterince somut örneklerin verilmemesi ikinci sorunun doğru çözülememesinin nedenlerinden biri olabilir.

Ortaya çıkan anlamlı farklılıkta etkili olan altıncı soru “Her şeyi yaratan Allah’tır” konusu ile ilgilidir. İçinde yaşadığı evrenden hareketle Allah’ın var olduğunu bilme kazanımını sorgulamaya yöneliktir. Ayrıca her şeyi yaratanın Allah olduğunun bilinip bilinmediğini de sorgular. Deney grubu öğrencilerinin bu soruyu doğru cevaplamalarında “İbrahim Kıssası” etkili olmuş olabilir. Bakara suresi 164. ayeti ve esbab-ı nüzülü de sorunun doğru cevaplanmasında yardımcı olmuştur diyebiliriz.

On üçüncü soru deney grubunun büyük oranda doğru çözdüğü kontrol grubunun ise çoğunlukla yanlış çözdüğü sorulardan biridir. Soru öğrencinin iyi ve kötü her şeyi yaratanın Allah olduğunu bilip bilmediğini ölçmeye yöneliktir. Kainatı yaratanın Allah olduğunu bilen çocuğa zahiren kötü görünen olayların da yaratıcısının Allah olduğunu öğretmek önemlidir. Aksi takdirde Allah inancı sağlam bir temele oturmamış olur. Enam suresi birinci ayeti ve esbab-ı nüzulü karanlığı da aydınlığı da, iyiliği de kötülüğü de yaratanın Allah olduğunu vurguladığı için hazırlamış olduğumuz konu işleyişinde kullanılmıştır. Deney grubu öğrencilerinin on üçüncü soruyu doğru çözmelerinde bu ayetin ve iniş sebebinin etkili olduğunu düşünüyoruz.

Tablo 22. Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Öntest ve Sontest Puanlarının t-Testi

	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
Öntest	72	9,50	2,79	71	28,858	0,000
Sontest	72	11,27	2,62			

Araştırmamıza katılan öğrencilerden, kontrol grubundaki deneklerin öntest puanları ile sontest puanları arasındaki t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu bulgulara göre araştırmaya katılan kontrol grubundaki öğrencilerin öntest ortalama puanları ile sontest ortalama puanları anlamlı farklılık göstermektedir. Kontrol grubundaki öğrencilerin öntest puan ortalamaları $X=9,50$ iken öğrencilerin sontest puan ortalamaları $X=11,27$ 'dir. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Kontrol grubunda yer alan 72 öğrencinin öntest puanları ortalaması 9,50 iken, sontest puanları ortalaması 11,27 olarak tespit edilmiştir. Bu iki puan arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma oluşmuştur. Konuların anlatımından sonra gerçekleştirilen sontest puanlarının yüksek çıkması doğal bir durumdur. Çünkü hangi öğretim yöntemi uygulanırsa uygulansın öğrencilerin öğretim etkinliği sonrasında başarı elde etmesi beklenen bir durumdur.

Tablo 23. Deney Grubundaki Öğrencilerin Öntest ve Sontest Puanların t-Testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
Öntest	73	9,82	2,63	72	31,887	0,000
Sontest	73	14,68	1,35			

Araştırma katılan deney grubundaki öğrencilerin öntest ve sontest puanların t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Buna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin aldıkları öntest puanlarıyla sontest puanları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Deney grubundaki öğrencilerin öntest puan ortalamaları $X=9,82$ iken öğrencilerin sontest puanları ortalamaları $X=14,68$ 'dir. Bu iki puan arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma oluşmuştur.

Konuların anlatımından sonra gerçekleştirilen sontest puanlarının yüksek çıkması doğal bir durumdur. Deney grubunun sontest puanının kontrol grubu sontest puanından oldukça yüksek çıkması esbab-ı nüzulün özelde Allah inancı genelde din kültürü dersi için faydalanılması gereken bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır.

4.4. Kontrol ve Deney Grubu Öğrencilerinin Öntest ve Sontest Puanlarının Bağımsız Değişkenlere Göre Farklılaşması

Araştırmamıza katılan denekler fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel açılarından farklı özellikler barındırmaktadır. Deneklerin sahip oldukları farklı özellikler yaptığımız ön ve sontestlerde alınan puanlarda etkili olmuş olabilir. Bu başlık altında deneklerin cinsiyet, anne-baba mesleği, anne-baba eğitim durumu, ailenin ekonomik durumu ve okul dışı din eğitimi alınıp alınmadığı gibi faktörlere göre öntest ve sontestlerde görülen farklılaşmalar incelenip bunların nedenlerinin ne olabileceği araştırılacaktır.

Deneklerin aldıkları puanlarla yaşları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bunun nedenlerinden biri grupların %80' e yakınının aynı yaşta (11 yaşında) olması olabilir. Grupların öntest- sontest puanlarının yaşlara göre t- testi sonuçlarına ayrıca tablolar halinde yer verilmemiştir.

4.4.1. Kontrol - Deney Grubu Öğrencilerinin Öntest – Sontest Puanlarının Cinsiyetlerine Göre t – testi Sonuçları

Bu başlık altında kontrol ve deney gruplarına yapılan öntest ve sontestte elde edilen puanlarla deneklerin cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılacaktır.

Tablo: 24 Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Öntest Puanlarının Cinsiyetlerine Göre t- Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
Erkek	35	8,85	2,82	70	1,93	0,057
Kız	37	10,10	2,65			

Kızların ortalama puanının erkeklere göre biraz daha yüksek olmasına rağmen $p > .05$ olduğu için kontrol grubu öntest puanlarında cinsiyetlere göre anlamlı bir fark yoktur.

Tablo: 25 Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Sontest Puanlarının Cinsiyetlerine Göre t- Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
Erkek	35	10,74	2,72	70	1,70	0,09
Kız	37	11,78	2,46			

Kontrol grubu sontest puanlarında $p > .05$ olduğu için cinsiyetlere göre anlamlı bir farklılık göremiyoruz. Sonuç olarak kontrol grubunda yapılan testlerde bağımsız değişkenlerden olan cinsiyet faktörüne göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Tablo: 26 Deney Grubundaki Öğrencilerin Öntest Puanlarının Cinsiyetlerine Göre t- Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
Erkek	38	8,97	3,06	71	3,02	0,003
Kız	35	10,74	1,66			

Deney grubu öğrencilerinin öntest puanlarında $p < .05$ olduğu için cinsiyetlere göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. En çok 16 puanın alınabileceği testte erkek öğrencilerin öntest puan ortalaması 8,97 iken kız öğrencilerin öntest puan ortalaması 10,74 olmuştur. Görüldüğü gibi arada 1,77 lik bir puan farkı vardır. Bu anlamlı farklılığı

incelediğimizde deney grubundaki kız öğrencilerinin, okul dışındaki din eğitimi alma oranının erkek öğrencilere nazaran daha yüksek olduğunu görüyoruz. Allah inancı ile ilgili ön öğrenmelere sahip olduklarından öntest sonuçları daha yüksek çıkmıştır.

Tablo: 27 Deney Grubundaki Öğrencilerin Sontest Puanlarının Cinsiyetlerine Göre t- Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
Erkek	38	14,44	1,65	71	1,58	0,12
Kız	35	14,94	0,87			

Deney grubu son test puanlarında $p > .05$ olduğu için cinsiyetlere göre anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Deney grubu öntest puanlarında cinsiyetlere göre anlamlı bir farklılık varken sontest puanlarında cinsiyetlere göre anlamlı bir farklılığın görülmemesi erkek öğrencilerin dersi daha iyi dinledikleri ve daha çok istifade ettikleri şeklinde yorumlanabilir.

4.4.2. Kontrol - Deney Grubu Öğrencilerinin Öntest – Sontest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre t – testi Sonuçları

Bu başlık altında deneklerin öntest ve sontestlerde aldıkları puanlarla ailelerinin ekonomik durumları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenecektir. Bu inceleme gruplara ve testlere göre ayrı ayrı yapılacaktır. Ayrıca varyans analizi sonuçlarına da yer verilecektir.

Tablo: 28 Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Öntest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre Analizi

Ailenin Eko. Dur.	N	$\bar{X}$	S
Zayıf	42	9,47	3,01
Normal	22	9,63	2,34
İyi	3	10,00	0,00
Çok İyi	5	8,80	3,96
Toplam	72	9,50	2,79

Tabloda görüldüğü üzere ailelerin büyük bir çoğunluğu ekonomik durum açısından alt tabakaya mensuptur. Ekonomik durumu iyi olan aile sayısı oldukça azdır.

Tablo: 29 Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Öntest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplararası	3,633	3	1,211	0,15	0,93
Gruplarıçi	550,367	68	8,094		
Toplam	554,000	71			

Kontrol grubu öğrencileri öntest sonuçları ile ailelerin ekonomik durumları arasında $p > .05$ olduğu için anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ailelerin büyük bir çoğunluğunun ekonomik durumunun zayıf veya normal olması ekonomik durumu iyi veya çok iyi olan aile sayısının çok az olması anlamlı bir farklılığın oluşmamasında etkili olmuş olabilir.

Tablo: 30 Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Sontest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre t- Testi Sonuçları

Ailenin Eko. Dur.	N	$\bar{X}$	S
Zayıf	42	11,16	2,70
Normal	22	11,54	2,53
İyi	3	11,00	2,64
Çok İyi	5	11,20	3,11
Toplam	72	11,27	2,62

Tablo: 31 Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Sontest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplararası	2,357	3	0,786	0,109	0,954
Gruplarıçi	488,088	68	7,178		
Toplam	490,444	71			

Kontrol grubu sontest sonuçlarıyla ailelerin ekonomik durumları arasında $p > .05$ olduğu için anlamlı bir fark bulunamamıştır. Kontrol grubu öntestinde de ailelerin ekonomik durumu açısından anlamlı bir fark bulunamamıştı. Yukarıda zikrettiğimiz üzere kontrol grubunda ailelerin büyük bir çoğunluğu ekonomik açıdan alt tabakaya mensup olduğu için anlamlı bir fark oluşmamış olabilir.

Tablo: 32 Deney Grubundaki Öğrencilerin Öntest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre t- Testi Sonuçları

Ailenin Eko. Dur.	N	$\bar{X}$	S
Zayıf	33	9,63	2,54
Normal	30	9,83	2,91
İyi	8	10,00	2,13
Çok İyi	2	12,00	1,41
Toplam	73	9,82	2,63

Deney grubu öğrencilerinin çoğunluğu ailelerinin ekonomik durumları açısından zayıf veya normal olan ailelere mensupturlar. Ailelerinin ekonomik durumu iyi ya da çok iyi olan öğrenci sayısı oldukça azdır. Kontrol ve deney gruplarını ailelerin ekonomik durumları açısından karşılaştırdığımızda benzer özellikler gösterdiklerini görüyoruz. Her iki grupta ekonomik durum açısından alt tabakaya daha yakındır.

Tablo: 33 Deney Grubundaki Öğrencilerin Öntest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplararası	10,882	3	3,627	0,513	0,675
Gruplariçi	487,803	69	7,070		
Toplam	498,685	72			

Deney grubu öntest sonuçları ile ailelerin ekonomik durumları arasında $p > .05$ olduğu için anlamlı bir fark bulunamamıştır. Deney grubu öğrencilerinin ailelerinin ekonomik durumlarının aldıkları öntest puanlarında anlamlı bir etkisi yoktur.

Tablo: 34 Deney Grubundaki Öğrencilerin Sontest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre t- Testi Sonuçları

Ailenin Eko. Dur.	N	$\bar{X}$	S
Zayıf	33	14,75	1,22
Normal	30	14,70	1,17
İyi	8	14,00	2,26
Çok İyi	2	16,00	0,00
Toplam	73	14,68	1,35

Deney grubunda ailelerin ekonomik durumları farklı olan öğrencilerin puanlarının birbirlerine oldukça yakın olduğunu tablodan görmekteyiz.

Tablo: 35 Deney Grubundaki Öğrencilerin Sontest Puanlarının Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplararası	7,39	3	2,46	1,36	0,26
Gruplarıçi	124,36	69	1,80		
Toplam	131,75	72			

Deney grubu öğrencilerinin sontest puanlarının ailelerin ekonomik durumuna göre $p > .05$ olduğu için anlamlı bir farklılık arz etmediğini tablodan görüyoruz.

Genel olarak ailelerin ekonomik durumlarının alınan puanlarda anlamlı bir etki oluşturmadığını yukarıdaki sekiz tabloya bakarak söyleyebiliriz. Bunun nedenlerinden biri, ailelerin büyük çoğunluğunun maddi durumunun birbirine yakın olması olabilir. Kontrol grubunda ailesinin ekonomik durumu iyi ve çok iyi olan sekiz öğrenci varken deney grubunda on öğrenci vardır. Kontrol grubunda ailesinin ekonomik durumu zayıf ve normal olan altmış dört öğrenci varken deney grubunda altmış üç öğrenci vardır. Görüldüğü gibi ekonomik durum açısından denklik söz konusudur. Deney ve kontrol gruplarının ailelerinin ekonomik durumlarının birbirine yakın olması, grupların denkliği, olumlu bir durum olarak yorumlanabilir. Grupların özelliklerinin birbirine yakın olması elde edilen sonuçları daha güvenilir kılacaktır.

4.4.3. Kontrol - Deney Grubu Öğrencilerinin Öntest – Sontest Puanlarının Okuldan Başka Yerde Din Eğitimi Alma Durumuna Göre t – testi Sonuçları

Bu başlık altında kontrol ve deney grubu öğrencilerinin öntest- sontest puanlarının okuldan başka yerde din eğitimi alma durumuna göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenecektir.

Tablo: 36 Kontrol Grubu Öğrencilerinin Öntest Puanlarının Okuldan Başka Yerde Din Eğitimi Alma Durumuna Göre t- testi Sonuçları

Okul Dışı Din Eğitimi	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
EVET	55	10,01	2,76	70	2,98	0,004
HAYIR	17	7,82	2,21			

Kontrol grubu öğrencilerinin çoğu okul dışında din eğitimi almıştır. Okul dışında din eğitimi alan kontrol grubu öğrencilerinin ortalama öntest puanı on iken okul dışında din eğitimi almayan kontrol grubu öğrencilerinin ortalama öntest puanı 7,8' de kalmıştır. Arada 2,19 puanlık bir fark söz konusudur. Uygulanan t-testi sonucu $p < .05$ bulunduğu için ortada anlamlı bir fark vardır. Sonuç olarak kontrol grubunda okul dışında din eğitimi alan öğrenciler, almayanlara göre daha başarılı bulunmuştur. Okul dışında din eğitimi alan öğrenciler Allah inancı ile ilgili temel bilgilere sahip oldukları için daha yüksek puan almış olabilirler.

Tablo: 37 Kontrol Grubu Öğrencilerinin Sontest Puanlarının Okuldan Başka Yerde Din Eğitimi Alma Durumuna Göre t- testi Sonuçları

Okul Dışı Din Eğitimi	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
EVET	55	11,78	2,43	70	3,09	0,003
HAYIR	17	9,64	2,64			

Kontrol grubu sontestinde okul dışı din eğitimi alan öğrencilerin puan ortalaması 11,8 iken okul dışı din eğitimi almayan öğrencilerin puan ortalaması 9,6'da kalmıştır. Arada 2,2 puanlık bir fark vardır. Yapılan t-testi sonucu tabloda görüldüğü üzere $p < .05$ olduğu için anlamlı bir fark söz konusudur. Okul dışı din eğitimi alan öğrencilerin inançla ilgili konularda din dersinden daha çok istifade ettikleri söylenebilir.

Tablo: 38 Deney Grubu Öğrencilerinin Öntest Puanlarının Okuldan Başka Yerde Din Eğitimi Alma Durumuna Göre t- testi Sonuçları

Okul Dışı Din Eğitimi	N	$\bar{X}$	S	sd	T	P
EVET	66	10,15	2,44	71	3,53	0,001
HAYIR	7	6,71	2,42			

Tabloda görüldüğü üzere deney grubu öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu okul dışında din eğitimi almıştır. Din eğitimi alan öğrencilerin öntest puan ortalaması 10,15 iken

almayan öğrencilerin öntest puan ortalaması 6,7' dir. Arada 3,44 puanlık bir fark söz konusudur. T-testi sonucu $p < .05$ olduğu için anlamlı bir fark vardır. Okul dışı din eğitimi alan deney grubu öğrencileri Allah inancı ile ilgili konuları daha önce görme şansını yakalayabildikleri için daha başarılı sonuç elde etmiş olabilirler.

Tablo: 39 Deney Grubu Öğrencilerinin Sontest Puanlarının Okuldan Başka Yerde Din Eğitimi Alma Durumuna Göre t- testi Sonuçları

Okul Dışı Din Eğitimi	N	$\bar{X}$	S	sd	T	P
EVET	66	14,84	1,15	71	3,39	0,001
HAYIR	7	13,14	2,11			

Deney grubu sontestinde okul dışı din eğitimi alan öğrencilerin puan ortalaması 14,8, okul dışı din eğitimi almayan öğrencilerin puan ortalaması 13,1 olarak tespit edilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere arada 1,7 puanlık bir fark söz konusudur. Yapılan t-testi sonucu $p < .05$ bulunduğu için deney grubu öğrencilerinin sontest puanları ile okuldan başka yerde din eğitimi alma durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Okul dışı din eğitimi alan öğrenciler almayanlara oranla sontestte daha başarılı olmuşlardır.

Genel olarak okul dışı din eğitimi ile öntest ve sontestlerde alınan puanlar arasındaki ilişkiyi değerlendirdiğimizde anlamlı bir farklılık gördüğümüzü söyleyebiliriz. Hem kontrol grubunda hem de deney grubunda okul dışında din eğitimi alanlar almayanlara oranla öntest ve sontestlerde daha başarılı olmuşlardır. İlköğretim din dersinin amaçlarına ulaşması noktasında okul dışı din eğitiminin olumlu sonuçlar doğurduğunu söyleyebiliriz.

Araştırmaya katılan deneklerin aldıkları puanlarla anne mesleği arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Kontrol ve deney gruplarında öntest ve sontest puanları ile anne meslekleri arasındaki ilişki ayrı ayrı t- testine tabi tutulmuş ancak hiçbir grupta anlamlı bir fark bulunamamıştır. Annelerin %89'u ev hanımı olduğu için anlamlı bir fark oluşmamış olabilir. Kontrol ve deney grupları anne meslekleri açısından benzer özellikler göstermektedir.

Deneklerin babalarının ise serbest meslek, esnaf, işçi, memur gibi farklı meslek gruplarına mensup oldukları görülmektedir. Ancak baba mesleklerinin öğrencilerin

öntest ve sontestlerde aldıkları puanlarda herhangi bir etkisinin olmadığı yapılan t- testi ve varyans analizleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılan deneklerin büyük çoğunluğunun annesi ilkokul mezunudur. Kontrol ve deney gruplarında annelerin eğitim seviyeleri açısından benzerlik mevcuttur. Yapılan t-testi ve varyans analizleri sonucunda annelerin eğitim seviyeleri ile alınan puanlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Annelerin çoğunluğunun ilkokul mezunu olması ve yüksekokul mezunu anne sayısının düşük olması anlamlı bir farklılığın ortaya çıkmamasında etkili olmuş olabilir.

Deneklerin babalarının öğrenim seviyeleri ile öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için t- testi yapılmış ancak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Deneklerin babalarının % 80'den fazlası ilk veya ortaokul mezunudur. Lise ve üniversite mezunu baba sayısı oldukça azdır. Bu durum alınan puanlarla babaların öğrenim seviyeleri arasında anlamlı bir farklılığın çıkmamasında etkili olmuş olabilir.

SONUÇ

Din öğretiminde konu alanının büyük bir bölümünü İslam dininin inanç esasları oluşturmaktadır. İnanç esasları özü itibariyle, din dilinin yoğun bir biçimde kullanıldığı, soyut ve simgesel bir özellik taşımaktadır. Bunların öğrencilere öğretilmesi, din öğretiminin ele aldığı önemli bir konudur. Soyut anlatımların, simgelerin ve benzetmelerin kullanıldığı bu alanı, dinin ana kaynaklarında yer aldığı biçimde aynen öğrenciye aktarmak hayli sorunlu bir durumdur. Kolaylaştırıcı, anlamayı ve kavramayı olanaklı kılan, tekniklere ve materyallere başvurulması gerekli olabilmektedir. Bu noktada esbab-ı nüzul içerdiği zaman, mekan, olay ve şahıs unsurları sayesinde soyut kavramların kavranmasında kolaylık sağlayabilmektedir.

Çalışmamızda ders kitabına alternatif olarak esbab-ı nüzul materyallerini kullanarak hazırlamış olduğumuz konuların temel amacı, ünitelerin kavranmasını kolaylaştırmak ve kazanımların daha yüksek oranda gerçekleşmesini sağlamaya yöneliktir.

Hazırlamış olduğumuz esbab-ı nüzulle desteklenmiş ünite konuları deney grubunda, ders kitabı da kontrol grubunda işlenerek her iki gruba aynı sorulardan oluşan ön test ve son test uygulanmıştır.

Bu araştırmada deney ve kontrol gruplarının aldıkları öntest ve sontest puanlarının karşılaştırılması yapılmış ve yorumlanmıştır. Buna göre;

1. Araştırmaya katılan öğrencilerin, öntest puanları, deney ve kontrol gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.
2. Araştırmaya katılan kontrol grubundaki öğrencilerin öntest ortalama puanları ile sontest ortalama puanları anlamlı farklılık göstermektedir.
3. Araştırmaya katılan deney grubundaki öğrencilerin öntest puanlarıyla esbab-ı nüzul çalışmaları sonucunda aldıkları sontest puanları arasında anlamlı bir farklılaşma vardır.
4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde esbab-ı nüzul etkinlikleriyle desteklenerek gerçekleştirilen öğretimin uygulandığı grup ile düz anlatım yöntemiyle bu dersin işlendiği grubun (kontrol grubu) öğrenme düzeyleri bakımından (sontest puanları) aralarında anlamlı bir farklılaşma vardır.

Kontrol ve deney grubu son test puanları arasında anlamlı bir farklılaşmanın oluşması çalışmamız açısından çok önemlidir. Çünkü bu bize esbab-ı nüzul (ayetlerin iniş sebepleri) kullanılarak hazırlanmış olan konuların ders kitabına göre, kazanımların gerçekleşmesi bakımından daha başarılı olduğunu göstermektedir. Bu anlamlı farklılığın sebeplerinden birinin esbab-ı nüzulün, konuları zaman, mekan, şahıs ve olay gibi unsurları devreye sokarak somutlaştırabilmesi olabileceğini düşünüyoruz. Özellikle ilköğretim öğrencisinin soyut düşünme yeteneğinin henüz yeterince gelişmediği göz önünde bulundurulursa konuyu somutlaştırmanın önemi daha iyi ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca esbab-ı nüzulün içerdiği olay ve şahıslar öğrencilerin dikkatini çekmiş ve konuyu daha iyi anlamalarına yardımcı olmuş olabilir.

Din dersi işlenirken Kur'an'ın somut ve toplumsal gerçeklere atıfta bulunma özelliğini öğrencinin kavraması sağlanarak soyut mesajlar içeren bir Kur'an algısı yerine günlük hayatla bağlantısı olan bir Kur'an algısını çocuğun zihnine yerleştirebiliriz. Bu da ayetlerin iniş sebeplerine değinmekle ve ayetlerin indiği ortamdan ve şartlardan bahsetmekle mümkün olur. Hem bu sayede öğrenci o günkü şartlarla bu günkü şartlar arasında bağlantı kurarak meseleyi daha iyi kavrama fırsatını elde edecektir. Bu nedenle din öğretimine yönelik örnek esbab-ı nüzul çalışma materyallerinin faydalı olabileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- AKARSU, Bedia (1988), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 4. Baskı, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- AKYÜREK, Süleyman (2004), *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi*, Dem Yayınları, İstanbul.
- ALBAYRAK, Halis (2000), *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Kuran'ın Anlaşılmasında Yöntem*, M.E. Basımevi, İstanbul.
- ALTAŞ, Nurullah (2001), *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, Nobel Yayınları, Ankara.
- AŞIKOĞLU, Nevzat (2000), *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, Kuran ve Hadis Öğretimi Konusunda Yeni Bir Yöntem Önerisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- AVEST, İna Ter (2003), *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu 28-30 Mart 2001*, İlköğretim Çocuklarının Sorgulayıcı Dini Gelişimi, MEB, Ankara.
- AY, Mehmet Emin (1987), *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, Ankara.
- AYDIN, Ayhan (2003), *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, İstanbul, Alfa basım-yayımdağıtım, İstanbul.
- AYDIN, Mehmet Zeki (2005), *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, Dem Yay., İstanbul.
- AYDIN, M. Şevki (1996), *Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri.
- AYDIN, M. Şevki (1998), *Orta Dereceli Okullarda Yürütülen Din Eğitim- Öğretiminin Problemleri*, Din Eğitim- Öğretiminin Kilit Sorunu: Branşının Uzmanı Öğretmen Eksikliği, İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı, Kayseri,
- BACANLI, Hasan (2003), *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel yay, 7. Baskı, Ankara.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem (2005), *Eğitim Psikolojisi*, Nobel Dağıtım, Ankara.

- BAŞARAN, (1994) İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yayınevi, Ankara.
- BİLGİN, Beyza-SELÇUK, Mualla (2000), *Din Öğretimi*, Gün Yayıncılık, Ankara.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit (1992), *Eğitim Psikolojisi*, 8. Basım, Kadioğlu Matbaası, Ankara.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit (1975), *Gelişim Psikolojisi*, Binbaşıoğlu Yay., Ankara.
- BİNNEBİ, Malik (1969), *Kuran-ı Kerim Mucizesi*, Çev. Ergun Göze, Yağmur Yay., İstanbul.
- BOLAY, Süleyman Hayri (1985), *Kuran'ı Kerim'in Tarihe Bakışı*, Türk Kültür Araştırmaları, Ankara.
- CEBECİ, Suat (1996), Eğitim Felsefesine Toplumcu Bir Yaklaşım, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi No:3 Şanlıurfa.
- CERRAHOĞLU, İsmail (1968), *Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, AÜİF Yay., Ankara.
- CÜCELOĞLU, Doğan (1998), *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ÇAĞDAŞ, Aysel ve Zarife Secer (2002), Editör: Ramazan Arı, *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlaki Gelişim*, Nobel Yay, Ankara.
- ÇETİN, Mustafa (1994), Nüzul Sebepleri, *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt 30, Sayı 2, 1994.
- ÇETİNER, Bedreddin (2002), *Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzul*, Çağrı Yay., İstanbul.
- ÇÖLGEÇEN, Kenan (2007), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- DEMİR, Bekir (2002), *Hz. Peygamber ve Çocuk Eğitimi*, İnsan Vakfı, İstanbul.
- DEMİRCİ, Muhsin (1999), Esbab-ı Nüzul, *DİA(Diyanet İslam Ansiklopedisi)*, XI. Cilt, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul.
- DEMİRCİ, Muhsin (1997), Esbab-ı Nüzulün Kuran Tefsirindeki Yeri, *Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi Sayı:11-12*, İstanbul.

- DEMİRCİ, Muhsin (1995), *Esbab-ı Nüzul*, TDV *İslam Ansiklopedisi*, XI Cilt, İstanbul.
- DRAZ, Muhammed Abdullah (2006), *En Mühim Mesaj Kuran, Ter: Suat Yıldırım*, Yeni Akademi Yay., İstanbul.
- EL- İSFEHANİ, Ragıp (1992), *Müfredatü Elfazı'l Kuran*, (Thk: Safvan Adnan Davudi), 1. Baskı, Şam.
- EL- KADİ, Abdulfettah (1995), *Esbab-ı Nüzul*, Ter.: Salih Akdemir, Fecr Yay., 1. baskı, Ankara.
- EV, Halit (1998), *İlköğretim İkinci Kademesinde Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatı İle İlgili Bazı Tespit ve Teklifler*, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 10, İzmir.
- FERSAHOĞLU, Yaşar (1998), *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- GANDER, J. Mary-GARDİNER, Harry W. (2004), *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Yay. Haz.: Onur, Bekir, İmge Kitabevi, Ankara.
- GARAUDY, Roger (1990), *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, Çev. Cemal Aydın, Pınar Yayınları, İstanbul.
- GÖRMEZ, Mehmet (1997), *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- GÜLÇÜR, Musa Kazım (2001), *Çocuğun Din öğretimi*, Feza Gazetecilik, İstanbul.
- HOOD, Ralph W., Bernard Spilka, Bruce Hunsberger ve Richard Gorsuch (2004), *Dini Gelişim Kuramları*, Çev.: M. Doğan Karacoşkun, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt:4, Sayı:4, Samsun.
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.
- İBN AŞUR, Muhammed et-Tahir (1984), *Tefsiru't- Tahrir ve't-Tenvir*, 1. Cilt, Tunus.
- İBN KUTEYBE, Ebu Abdillah Muhammed b. Müslim ed- Dineveri (1973), *Te'vilü Müşkili'l Kuran*, 2. Baskı, (Thk: Ahmet Sakr), Daru't- Turas, Kahire.

- KADİ, Abdulfettah Abdulgani (2003), *Esbabu'n- Nüzul ani'l- Müfessirin*, 8. Baskı, Daru's-Selam, Kahire.
- KARACA, Faruk (2007), *Dini gelişim teorileri*, Dem yay, İstanbul.
- KAYA, Mevlüt (1998), *Orta Dereceli Okullarda Yürütülen Din Eğitim- Öğretiminin Problemleri, Eğitimde program Geliştirme Sürecinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının Geliştirilmesi İhtiyacı*, İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı, Kayseri.
- KAYMAKCAN, Recep (2007), Türkiye'de Din Eğitiminde Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık, Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı Bağlamında Bir Değerlendirme, http://www.recep kaymakcan.com/wp-content/uploads/kaymakcan_full_KUYEB_2007.pdf
- KAYMAKCAN, Recep, Çoğulcu Din Öğretimi Mümkün mü?, Yenişafak, 08/09/2010.
- KIRCA, Celal (2010), *Hayatın İçinde Hayatla Birlikte Kuran'ı Anlama*, Marifet Yay., İstanbul.
- KOÇ, Turan (1995), *Din Dili*, Rey Yayıncılık, Kayseri.
- KOÇ, Turan (2001), *Kuran Dili Açısından Söz Anlam İlişkisi, Yüzüncü Yıl Üniv. İlahiyat Fak. Mayıs 2001, Kuran ve Dil- Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*, Bakanlar matbaası, Erzurum.
- KÖYLÜ, Mustafa (2004), Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi, *Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı:11 Ankara.
- KURTUBİ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el- Ensari (1989), *el- Cami li Ahkami'l Kuran*, 1. Baskı, (I-XX cilt) Daru'l Kutub'il- İlmiyye Neşriyat, Beyrut.
- MEHMEDOĞLU, Yurdagül (2004), *Ahlâkî ve Dini Gelişim*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul
- ÖCAL, Mustafa (1998), *Çocukta Sosyal Gelişim*, Ed. Halis Ayhan, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ensar Neşriyat, İstanbul.

- PEKER, Hüseyin (1998), *Din ve Ahlak Eğitimi Psikolojik ve Metodik Esaslar*, Aksi Seda Matbaası, 2. Baskı, Samsun.
- PNEVMATİKOS, Dimitris (2005), İlkokul Çağındaki Çocukların Dini Kavramlarındaki Kavramsal Değişimler: Tanrının Yaşadığı Ev Örneği, Çev. Recep Kaymakcan, Abdulkadir Çekin, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı:22.
- SELÇUK, Mualla (1991), *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2. Baskı, Ankara.
- SELÇUK, Mualla (1991), İlköğretimde Din Dili ve Sembolik Anlatım, *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı 30, Eylül-Ekim.
- SELÇUK, Ziya (2005), *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel dağıtım, Ankara.
- SERİNSU, Ahmet Nedim (1996), *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzul*, Şule Yay., İstanbul.
- SERİNSU, Ahmet Nedim(2008), *Kuran ve Bağlam*, Şule Yay. İstanbul.
- SUYUTİ, Ebu'l Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr (2004), *el-İtkan fi Ulumi'l Kuran*, Thk. Said Menduh, Müessesu'l- Kutubi's- Sekafiyeti, Beyrut.
- ŞENTÜRK, Habil (2003), *Eğitim Psikolojisi*, Tuğra Ofset, Isparta.
- TAŞTEKİN, Osman (1998), *Kıyamet ve Ahiret ile İlgili Kavramların Öğretimi*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- TEMEL, Fulya ve Ayşe Aksoy (2001), *Ergen ve gelişimi Yetişkinliğe ilk adım*, Nobel Yay, Ankara.
- TOSUN, Cemal (2002), *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- YAPICI, Şenay ve Mehmet Yapıcı (2005), *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Anı Yay., Ankara.
- YAVUZ, Kerim (1991), *Eğitim Psikolojisi*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri.
- YAVUZ, Kerim (1998), *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, Adana.

YAVUZER, Haluk, *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002.

YAZICI, İshak(1987), Nuzül Sebeplerini Bilmenin Kuran Tefsirindeki Önemi, *19 Mayıs İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı 2, Samsun

YILDIRIM, Suat(1983), *Kuran-ı Kerim ve Kuran İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul.

YILDIZ, Murat(2007), *Çocukta Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir.

<http://www.dinibil.com/default.asp?L=tr&mid=2492>, 19.02.2011.

<http://bayramalinazir.blogcu.com/din-egitiminin-psikolojik-temelleri/4056817>,
3.01.2011

EKLER

EK 1:

ÖĞRENCİ BİLGİ ANKETİ

Yaşınız kaçtır?

- A)10   B)11   C)12   D)13 ve yukarısı

2. Cinsiyetiniz?

- A)Erkek   B)Kız

3. Babanızın öğrenim seviyesi nedir?

- A) İlkokul   B)Ortaokul   C)Lise   D)Üniversite ve üzeri

4. Annenizin öğrenim seviyesi nedir?

- A)İlkokul   B)Ortaokul   C)Lise   D)Üniversite ve üzeri

5. Babanızın mesleği nedir? .....

6. Annenizin mesleği nedir? .....

7. Ailenizin aylık geliri ne kadardır?

- A) 500-1000 arası   B)1000-2000   C)2000-3000   D)3000 ve üzeri

8. Okuldan başka bir yerde din eğitimi aldınız mı?

- A) Evet   aldım   B) Hayır almadım

ALLAH İNANCI ÜNİTESİYLE İLGİLİ SORULAR

1-Yağmurun yağması, kuşların uçması, ağaçların yeşermesi gibi olaylar bize neyi gösterir?

- a) Bu olaylar sıradan olaylardır. Bize herhangi bir şeyi göstermez.
- b) Bu olaylar Allah'ın varlığını gösteren delillerdir.
- c) Bu olaylar kendi kendine olmaktadır.
- d) Bu olayları kimin yaptığını bilmiyoruz.

2-Birden fazla tanrının olması aşağıdakilerden hangisine neden olur?

- a) Tanrılar kainatı paylaşıp beraber yönetirlerdi.
- b) Tanrılar birini başkan seçer ve kainatı o yönetirdi.
- c) Tanrılar birbirleriyle savaşır ve kainattaki düzen bozulurdu.
- d) Kainat daha güzel bir hale gelirdi.

3-'Hz. Musa'nın değneği yılanı dönmüştür. Hz. İsa ise anadan doğma körleri iyileştirmiş ve ölüleri konuşturmuştur. Hz. Muhammed parmağıyla ayı ikiye yarmıştır.'
Peygamberler bu olağanüstü olayları nasıl gerçekleştirmiştir?

- a) Peygamberler istedikleri her şeyi yapabilecek güçtedir.
- b) Bu olağanüstü olayları gerçekleştiren Allah'tır.
- c) Peygamberler sihir yapmıştır.
- d) Bu olağanüstü olayları herkes yapabilir.

4-Çevresini ve gök cisimlerini inceleyip akıl yürüterek Allah'ın varlığına ve birliğine ulaşan peygamber kimdir?

- a) Hz. Musa
- b) Hz. İbrahim
- c) Hz. İsa
- d) Hz. Ali

5-Allah'ın varlığı ve birliği, Allah'ın eşi ve benzeri olmadığı hangi surede anlatılır?

- a) Fatiha
- b) Kevser
- c) Yasin
- d) İhlas

6-Evrende mükemmel bir düzenin olması ve her şeyin kusursuz olması Cenab-ı Allah'ın hangi özelliğiyle alakalıdır?

- a) Allah'ın her şeyi görmesi
- b) Allah'ın her şeyi bilmesi
- c) Allah'ın her şeyi yaratması ve şekil vermesi
- d) Allah'ın sonsuz rahmeti

7-İslam inancının özünü oluşturan 'kelime-i tevhid' olarak adlandırılan söz aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Allahuekber
- b) Subhanallah
- c) Lailaheillellah
- d) Bismillah

8-'Evrende milyonlarca galaksiler, gezegenler ve yıldızlar vardır. Evrenin genişliği ve büyüklüğü insanı hayrete düşürür. Evrenin çok kudretli bir sanatçının eseri olduğu çok açık görünüyor.' Böyle düşünen bir insan aşağıdakilerden hangisini kabul etmez?

- a) Allah'ın varlığını
- b) Yaratıcının bir olduğunu
- c) Evrenin kendi kendine oluştuğunu
- d) Evrenin Allah'ın varlığının delili olduğunu

9-'Dünyada milyarlarca insan vardır. Bu kadar çok insanın isteklerine sadece bir kişi cevap veremez. O yüzden yaratıcı insanların isteklerine cevap vermeleri için

yardımcılar edinmiştir.' Yukarıdaki sözleri söyleyen bir kimse için aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- a) Allah'a inanmaktadır ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamıştır.
- b) Allah'a ortak koşmaktadır ve müslüman değildir.
- c) Tevhid inancını benimsemektedir.
- d) Allah'ın birliğine inanmamaktadır ama yine de Müslümandır.

10-Gezegener birbirlerine çarpmadan hareket ederler.

Güneşin dünyamıza biraz daha yakın olsaydı dünya çok sıcak olurdu.

Dünya kendi etrafında belirli bir sürede döner ve bu süre hiç değişmez.

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak aşağıdaki sonuçlardan hangisine kesin bir şekilde ulaşılabilir?

- a) Evrende bir düzen olduğuna – Allah'ın varlığına
- b) Evrende şans eseri bir düzen vardır- Her an düzen bozulabilir.
- c) Evren aslında karmakarışıktır- Her şey bilinçsizce hareket etmektedir.
- d) Evrende kanunlar vardır.-Kanunlar kendiliğinden vardır.

11-Allah bütün günahları bağışlar. Sadece bir günahı bağışlamaz. O günah aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Hırsızlık yapmak
- b) Kumar oynamak
- c) Allah'a ortak koşmak
- d) İçki içmek

12-Aşağıdakilerden hangisi Allah'a ortak koşmuş olmaz?

- a) Putlara tapan kimse
- b) İsa Allah'ın oğludur diyen kimse
- c) Ateşe tapan kimse
- d) Allah'ın bir olduğuna inanan kimse

13-‘Dünyada sadece iyilikler yoktur. Kötülüklerde vardır. Her şeyin bir yaratıcısı vardır’ Bu cümleyle ilgili aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- a) İyilikleri Allah kötülükleri şeytan yaratmıştır.
- b) Her şeyi Allah yaratmıştır.
- c) Kötülükleri Allah yaratmıştır ve Allah kötüdür.
- d) İki tane Tanrı vardır. Biri iyilikleri öbürü kötülükleri yaratmıştır.

14-‘İbrahim, ‘Bu cansız putlar, çok ucuz... Beş para etmez... Hayrı da dokunmaz şerri de...!’ diye bağırır; etrafına toplanan insanlarla münakaşa ederdi. İbrahim’in akli tahtadan heykellerin yaratıcı olmayacağına yetiyordu. Bu ahşap maddeler ilah olamazdı. Peki ama gerçek yaratıcı kimdi? İşte bunu çözemiyordu’’

Sizce gerçek yaratıcı kimdir?

- a) Güneş
- b) Ay
- c) Yıldızlar
- d) Allah

15-Allah’ın ‘Ehad’ isminin manası aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Allah çok merhametlidir.
- b) Allah her şeyi bilir.
- c) Allah her şeyi görür.
- d) Allah birdir.

16-‘Lailaheillellah’ın anlamı nedir?

- a) Allah’a çok şükür.
- b) Allah’ın adıyla.
- c) Allah en büyüktür.
- d) Allah’tan başka tanrı yoktur.

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Rize’de doğdu. İlkokulu memleketinde okudu. Ortaokul ve liseyi İstanbul’da Ümraniye İmam-Hatip Lisesi’nde tamamlayıp 2000 yılında mezun oldu. 2004 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde lisans eğitimini tamamladı. Mezun olduktan sonra Diyanet İşleri Başkanlığı Sakarya Müftülüğü’nde dört yılı aşkın bir süre görev yaptı. Bu süreçte Yaygın Din Eğitimi alanında çeşitli araştırmalarda bulundu. Lisans eğitiminden sonra Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi alanında tezsiz yüksek lisans yaptı. Askerlik görevini Şanlıurfa 20. Zırhlı Tugay Komutanlığı’nda yerine getirdi. Askerlik görevinden sonra Kartal Meslek Lisesi’ne Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak atandı. Öğretmenlik hayatında Örgün Din Eğitimi alanında çalışmalar yapmaya devam etmektedir. Halen Gediktaş Lisesi’nde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yapmaktadır.